T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

YENİ SOSYAL HAREKETLER İÇİNDE KADIN HAREKETLERİNİN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI VE ETKİLERİ

NURHAYAT ERDİL

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HASAN BERKE DİLAN

EDİRNE 2020

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİMDALI

DOKTORA TEZİ

NURHAYAT ERDİL tarafından hazırlanan **"YENİ SOSYAL HAREKETLER İÇİNDE KADIN HAREKETLERİNİN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI VE ETKİLERİ"** Konulu **Doktora** Tez Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 33-6 maddeleri uyarınca **20 Ocak 2020** günü saat **11.00'da** yapılmış olup, tezin *Kabul edilmesine **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof.Dr. Hasan Bedir Dilan	Kabul edilmesine	
Dr.Öğr.Üyesi Ayşe Çolak	Kabul Edilmesine	
Doç.Dr. İbrahim Kamil	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. H. Burç Alp	Kabul Edilmesine	
Dr.Öğr. Üyesi Müzehher Yenaş	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
DOĞRULUK BEYANI

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında, tüm verilerin bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini, kullanılan verilerde tahrifat yapılmadığını, tezin akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını, kullanılan tüm literatür bilgilerinin bilimsel normlara uygun bir şekilde kaynak gösterilerek ilgili tezde yer aldığını ve bu tezin tamamı ya da herhangi bir bölümünün daha önceden Trakya Üniversitesi ya da farklı bir üniversitede tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

20 /01 / 2020

Nurhayat ERDİL

Tezin Adı: Yeni Sosyal Hareketler İçinde Kadın Hareketlerinin Türkiye'ye Yansımaları ve Etkileri

Hazırlayan: Nurhayat ERDİL

ÖZET

Dünya'da 1968 yılında yaşanan hareketlenmeler sebebiyle toplumsal hareketlerin eskiden yeniye doğru evrilmesi neticesinde ortaya çıkan yeni çok çeşitli yapılanmalar ve çok kültürlü kimlikler, global düzende meydana gelen toplumsal, bölgesel, ulusal ya da ulusötesi sorunlara farkındalık yaratmak ve tepkilerini göstermek üzere eyleme geçmişlerdir. Bu toplumsal örgütlenmeler belli bir gaye, düşünce ve sorun etrafında birleşerek, var olan sorunlu ilişkileri, yapıları, örgütleri veya problemli zeminleri değiştirmek, dönüştürmek ya da yeniden şekillendirmek için eylemlerde bulundular. Bu eylemleri incelerken gözlemlenen mevcut kanı bazı çözülemeyen problemlerdeki ortak noktanın kadınların eşit haklara sahip olamamasında ve toplumsal cinsiyet gibi sorunlarda düğümlendiği yönündeydi. Buradan hareketle ortaya konan tez çalışmasında Dünya'daki cinsiyet ayrımcılığı sorunsalının kökenlerini irdelemek ve eşitsizliğe maruz kalan kadınların toplumsal hareketlerdeki potansiyelini Dünya ve Türkiye ekseninde değerlendirerek, hareketlerin özellikle Türkiye'ye yansımaları ve etkilerini yeni toplumsal hareketler üzerinden ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hareket, Cinsiyet, Farkındalık, Ayrımcılık, Eşitsizlik, Yansıma, Ulusötesi, Kimlik

Name of Thesis: In the New Social Movements Reflections and the Impacts of Women's Movement to Turkey

Prepared by: Nurhayat ERDİL

ABSTRACT

The new wide-ranging structures and multicultural identities that emerged as a result of the evolving social movements from the old to the new due to the movements in the world in 1968 have taken action to raise awareness and react to the social, regional, national or transnational problems occurring in the global order. These social organizations united around a certain goal, thought and problem and took action to change, transform or reshape existing problematic relations, structures, organizations or problematic grounds. The current opinion observed in the analysis of these actions was that the common point in some unsolved problems was that women could not have equal rights and that they were tied to problems such as gender. Hence forth the thesis is to examine the roots of gender discrimination problematic in the world of work and assessing the potential in the women's social movement faced with inequalities world and in Turkey axis movement is aimed specifically put forward through the new social movements, reflections and effects of Turkey.

Key Words: Movement, Gender, Awareness, Disrimination, İnequality, Reflection, Transnational, Identity

ÖN SÖZ

Küreselleşen dünya ile birlikte teknolojinin de yadsınamaz katkılarıyla insanoğlu da değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreçte sosyal medya ve internet imkanlarının da kullanılmasıyla toplumlar birbirleriyle daha kolay iletişir ve birbirlerini etkiler olmuşlardır. Hayatımızın bütün alanlarına hakim olan bu medya gücü aynı zamanda toplumsal hareketlerini de etkisine alarak değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Bu süreçte toplumun geneline egemen olan ataerkil sistemin cinsiyetçi söylemleri de kadınların kamusal alana daha fazla katılmaları sebebiyle kadınlar tarafından kabul edilemez hale gelmektedir. Bu anlamda çalışmada sosyal hareket kavramından yola çıkılarak eski ve yeni sosyal hareket olguları kadın hareketleri bağlamında incelenmiş ve son aşamada Dünyada yaşanan gelişmelerin Türkiye'ye izdüşümleri Türkiye Kadın Hareketleri ekseninde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özellikle 2013 yılında meydana gelen Gezi Parkı olayları ve 2019'da tüm dünyaya yayılan Las Tesis Hareketinde kadınların etkinliği inanılmaz boyutlardadır. Bunun yanında Ukrayna'da ortaya çıkan ama tüm dünya sorunlarına kadınların bakış açısıyla çözümler arayan FEMEN Grubu'da kadın hareketleri kapsamında irdelenmiştir. Partiarkal düzen çerçevesinde yaşanan eski ve yeni sosyal hareketlere kadınların penceresinden bakılmış ve kamusal alan-özel alan ayrımı, toplumsal cinsiyet, kadına şiddet, tartışmaları çerçevesinde çalışma şekillendirilmiştir.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında değerli katkılarından ve sabrından dolayı tez danışmanım, kıymetli hocam Prof. Dr. Hasan Berke DİLAN'a, tez jüri üyelerim Dr. Öğr. Üyesi Aytül ÇOLAK ve Doç. Dr. İbrahim KAMİL'e, tez çalışmam süresince beni her anlamda destekleyen ve çalışmaya teşvik eden değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Ebru KARADOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi Esennur SİRER ve değerli arkadaşım Dr. Öğr. Üyesi Saadet TULUM'a, maddi ve manevi desteklerini her zaman hissettiren aileme ve bu süreçte bana katkı sağlayan herkese çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **I**
ABSTRACT ..... **II**
ÖNSÖZ ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
RESİM LİSTESİ ..... **VI**
KISALTMALAR LİSTESİ ..... **IX**
GİRİŞ **1**

1. (BÖLÜM) TEORİK ÇERÇEVE……..……..……4
1.1. SOSYAL HAREKET KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ……4
1.2. TOPLUMSAL HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR…….……11
1.3. KURAMSAL AÇIDAN ESKİ VE YENİ SOSYAL HAREKETLER…. 28
1.4. UYGULAMA AÇISINDAN ESKİ VE YENİ SOSYAL HAREKETLER ……..…….30
1.5. KÜRESELLEŞMENİN SOSYAL HAREKETLERE ETKİLERİ…..….34
1.5.1.Küreselleşme Karşıtı Yeni Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkması…..38
1.5.1.1. Dünyada Küreselleşme Karşıtı Hareketler…….45
1.5.1.2. Türkiye'de Küreselleşme Karşıtı Hareketler…….47
1.5.1.2.1. Türkiye Küreselleşme Karşıtı Faaliyet Grubu ve MAI……...…….48
1.5.1.2.2. Türkiye Sosyal Forumu (TSF)……..51
1.5.1.2.3. Dünya ve Türkiye Küreselleşme Karşıtlığı Kısa Değerlendirmesi……...…….53

2. (BÖLÜM) YENİ SOSYAL HAREKETLER VE KADIN…….....55
2.1. DÜNYADA YENİ SOSYAL HAREKETLERİN GELİŞİMİ…….55
2.2. DEĞİŞEN ALAN VE AKTÖRLER……..…….……60
2.3. YENİ SOSYAL HAREKETLERDE KADINA BAKIŞ……65

2.4. ÇAĞDAŞ TOPLUMLARDA ÖZEL VE KAMUSAL ALAN AYRIMI..68
2.5. FEMİNİZM VE TOPLUMSAL CİNSİYET…….……...69
2.6. EKOFEMİNİZM VE ATAERKİLTOPLUM…...…..……..74
2.7. KİMLİKLERİN TOPLUMSAL İNŞASI…… …….89
2.7.1. Kimliklerin Oluşumu……90
2.7.2. Kadın Kimliğinin Yaratım Süreci……...91
2.7.3. Geleneksel Kadın Kimliğinin Kazanılması…….95

3. (BÖLÜM) YENİ SOSYAL HAREKETLER İÇİNDE KADIN HAREKETİ VE TÜRKİYE…….……..…...……...…….…..……98
3.1. TÜRKİYE'DE KADIN HAKLARI VE MÜCADELESİNİN TOPLUMLA ETKİLEŞİMİ……..…….……...……98
3.1.1. Türkiye'de Kadın Hareketi'nin Tarihsel Gelişimi……...99
3.1.2. Osmanlı Kadın Hareketi İçinde İlk Ermeni Feminist: Hayganuş Markar ……..……..104
3.2. EYLEM VE ÖRGÜTLENME ARASINDA TÜRKİYE'DE KADIN MÜCADELESİ……..……109
3.3. TÜRKİYE'DE LGBT HAREKETİ İÇİNDE FEMİNİST HAREKET VE QUEER TEORİ……...……...……116
3.4. GEZİ DİRENİŞİ İÇİNDE KADIN HAREKETİ…….…130
3.5. FEMEN GRUBU VE EYLEMLERİ……142
3.5.1. Türkiye FEMEN Grubu……...153
3.6. ŞİLİ LAS TESİS HAREKETİ VE DÜNYA'YA YANSIMALARI……160
3.6.1. Türkiye ve Avrupalı Türk Kadınların Las Tesis Eylemleri……..170

SONUÇ…….186
KAYNAKÇA……...190

RESİM LİSTESİ

Resim 1. 11. LGBT Onur Yürüyüşü (ENSONHABER)…….123
Resim 2. 11. LGBT Onur Yürüyüşü (ENSONHABER)…….124
Resim 3. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (BÖLGEGÜNDEM)…….124
Resim 4. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (ENSONHABER)…… 125
Resim 5. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (LİSTELİST)……126
Resim 6. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (LİSTELİST)…….126
Resim 7. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (LİSTELİST)…… 127
Resim 8. Gezi Parkı (PINTEREST)…….128
Resim 9. Gezi Parkı (KAOGL)…….128
Resim 10. Taksim Gezi Parkı (T24)…….133
Resim 11. Taksim Gezi Parkı (DEMOKRATHABER)……...134
Resim 12. Taksim Gezi Parkı (SENDİKA.ORG)……134
Resim 13. Taksim Gezi Parkı (GEZİYORUMÇEKİYORUM)…….. 135
Resim 14. Taksim Gezi Parkı (EVERYWHERETAKSIM)……... 135
Resim 15. Taksim Gezi Parkı (HABER7COM)……...136
Resim 16. Taksim Gezi Parkı (ANAYURTGAZETESİ)…… 136
Resim 17. Taksim Gezi Parkı (T24)…….137
Resim 18. Taksim Gezi Parkı (HALKEVLERİ)……..137
Resim 19. Taksim Gezi Parkı (PINTEREST)……..137
Resim 20. Taksim Gezi Parkı (GEZETEEMEK)…….138
Resim 21. Taksim Gezi Parkı (ODATV)…….138
Resim 22. Taksim Gezi Parkı (T24)…….139
Resim 23. Taksim Gezi Parkı (AYLAĞINGÜNLÜĞÜ)……139
Resim 24. Taksim Gezi Parkı (GAZETEEMEK)……140
Resim 25. Taksim Gezi Parkı (STGM)……140
Resim 26. FEMEN Eylemleri (HÜRRİYET)……..144
Resim 27. FEMEN Eylemleri (POSTA)……..144
Resim 28. FEMEN Eylemleri (ŞEFFAFGAZETE)……145
Resim 29. FEMEN Eylemleri (VATAN)…….145

Resim 30. FEMEN Eylemleri (ENSONHABER)……...146
Resim 31. FEMEN Eylemleri (GAİADERGİ)……146
Resim 32. FEMEN Eylemleri (FREEDOMSPHOENIX)……...148
Resim 33. FEMEN Eylemleri (HABERTÜRK)……..149
Resim 34. FEMEN Eylemleri (İNTERNETHABER)..……....150
Resim 35. FEMEN Eylemleri (ODATV)……152
Resim 36. FEMEN Eylemleri (YOUTUBE)……152
Resim 37. FEMEN Eylemleri (YOUTUBE)……153
Resim 38. Femen Türkiye (DEMOKRATHABER)……154
Resim 39. Femen Türkiye (HÜRRİYET)……155
Resim 40. Femen Türkiye (HÜRRİYET)……157
Resim 41. Femen Türkiye (HÜRRİYET)……157
Resim 42. Femen Türkiye (HÜRRİYET)……157
Resim 43. Femen Türkiye (MERHABAHABER)……..158
Resim 44. Femen Türkiye (T24)……..159
Resim 45. Las Tesis Dünya (TRENDLERLİSTESİ)……..162
Resim 46. Las Tesis Dünya (MİTU)……166
Resim 47. Las Tesis Dünya (MEXICONEWDAILY)……167
Resim 48. Las Tesis Dünya (DADAİZM)……...167
Resim 49. Las Tesis Dünya (TESAD)……168
Resim 50. Las Tesis Dünya (ONEDİO)……...168
Resim 51. Las Tesis Dünya (LADOS)……169
Resim 52. Las Tesis Dünya (EURONEWS)……170
Resim 53. Las Tesis Türkiye (INDEPENDENTTÜRKÇE)……171
Resim 54. Las Tesis Türkiye (T24)……..172
Resim 55. Las Tesis Türkiye (TELE1)……172
Resim 56. Las Tesis Türkiye (TÜKENMEZHABER)……173
Resim 57. Las Tesis Türkiye (ENSONHABER)……174
Resim 58. Las Tesis Türkiye (HABERTÜRK)……175
Resim 59. Las Tesis Türkiye (BİRGÜN)……176
Resim 60. Las Tesis Türkiye (SENDİKA.ORG)……177

Resim 61. Las Tesis Türkiye (DİALOGGAZETESİ)……..178
Resim 62. Las Tesis Türkiye (BİANET)……..179
Resim 63. Las Tesis Türkiye (YOLCULUK)……..179
Resim 64. Las Tesis Türkiye (CUMHURİYET)……..180
Resim 65. Las Tesis Türkiye (AYDINLIK)…….181
Resim 66. Las Tesis Türkiye (DADANİZM)……...182
Resim 67. Las Tesis Türkiye (HÜRRİYET)……184
Resim 68. Las Tesis Türkiye (HÜRRİYET)……184
Resim 69. Las Tesis Türkiye (GAZETEDUVAR)……..185

KISALTMALAR LİSTESİ

ASF : Avrupa Sosyal Forumu

CEDAW : Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi

ÇYDD : Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği

DAY-MER : Türk-Kürt Dayanışma Merkezi

DSF : Dünya Sosyal Forumu

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

EZLN : Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu

ICFTU : Uluslararası Serbest Ticaret Birlikleri Konfederasyonu

İAKM : İngiltere Alevi Kültür Merkezi

KA-DER : Kadın Adayları Destekleme Derneği

LEGEBİT: Ege Üniversitesi Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Araştırmaları Dayanışma Topluluğu

LGBT : Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transgender

LİSTAG : Lezbiyen Gey Biseksüel Trans İnterseks Bireylerin Aileleri ve Yakınları Derneği

ODTÜ : Orta Doğu Teknik Üniversitesi

STK : Sivil Toplum Kuruluşu

TCK : Türk Ceza Kanunu

TGB : Türkiye Gençlik Birliği

TSF : Türkiye Sosyal Forumu

YAZKO : Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi

YTH : Yeni Toplumsal Hareketler

GİRİŞ

Sosyal hareket olgusu diğer sosyal ve toplumsal yapılarda olduğu gibi bir anda ve kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Toplumla birlikte yaşamaya çalışmak, hayatı birlikte sürdürme çabası, kaosu ve çok sayıda zorluğu ve çelişkiyi de bünyesinde barındırır. Gerçek manasıyla sosyal hayat çatışmayı da beraberinde getirir veya ona zemin teşkil eder; kaynak oluşturur. Gerçek dünyada insanların eşit olarak doğdukları ve hayatlarının başlangıcında eşit oldukları kabul edilse de toplumsal hayatın içerisinde insanoğlunun bizzat kendi üretimi olan eşitsizlik, adaletsizlik gibi kavramlar sebebiyle isyan, başkaldırı ve direniş hareketlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu nedenlerden ötürü hayatın başladığı ilkel dönemlerden beri söz konusu olan çok sayıda çatışma ve kaos durumları arasında bir fark bulabilmemiz zordur. Bazen kişisel haklar, özgürlükler bazen de toplumsal haklar ya da iktidar veya güç sahibi olabilmek için ortaya çıkan bu hareketler, aslında gerçek anlamda toplumların merkez pozisyonlarıyla savaş halindedirler. Yine de bütün bu çatışma ve başkaldırı hareketlerinin temelde kendilerine özgü geçmişten gelen ve bugüne taşınan ana sebepleri, amaçları ve yolları mevcuttur. Bu hareketler en başlarda kısa vadeli, küçük topluluklara yönelik ve sürekli olmayan şekillerde ortaya çıksalar da zaman içerisinde kolektif bir şekle ve kimliğe bürünen ve sonrasında devamlı ve organizasyonel hale gelmiş toplumsal devinimlere ortam sağlamışlardır.

Bu hareketlenmeler 19. Yüzyılda birden bire ve kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. Her ne kadar isyan ve toplumsal hareket kavramları tarihsel örnekler sebebiyle birbirlerine yakın olgular olarak görülse de aralarında çok derin farklılıklar bulunduğu aşikardır.

Toplumsal hareket çalışmalarının ortaya çıkması ile birlikte sosyal bilimlerde güçlü bir alan açılmış ve sağlam bir konu çeşitliliğine zemin hazırlanmıştır. Çalışmaların sınıflandırmaları, kavramları, sınırları, etkileri, sebep ve sonuçları çok çeşitli yollarla irdelenmektedir.

Çalışmaların çok çeşitli ve verimli olması ve bunun sonucunda çok zengin bir alan genişliği oluşmasının sebebi her toplumsal hareketin kendine has ve kendine özgü bir tarihsel altyapıya sahip olması ve özgün şekillerde ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır.

Seksenlerin sonu ve doksanlı yılların başlarında SSCB'nin parçalanması, Berlin Duvarı'nın ortadan kalkmasıyla ve Doğu Avrupa devletlerinde gerçekleşen rejim değişiklikleri ile daha bir üstün hale gelen liberalizm ve liberal demokrasi anlayışı etkinliğini sürdürmekle birlikte beraberinde getirdiği tartışmalar ile yeni sosyal dönüşümlere ve yeni toplumsal hareketlere zemin hazırlamıştır. Son dönemde 'yeni toplumsal hareket siyaseti' olarak da isimlendirilen gelişmeler ile parlamenter temsili demokrasi anlayışına yeni bir boyutlar kazandırılmıştır. Burada bahsi geçen yeni siyasal aktörler ise siyasal partiler yerine artık ırksal, dinsel ve etnik grupların, çevrecilerin, barış eylemcilerinin ve silahsızlanma savunucularının oluşturduğu kitleler ve onların gerçekleştirmek istediği hareket siyasetidir.

Son yıllarda yeni sosyal hareketler için kadın olgusu kuram ve kavram olarak sosyal bilimler ve uluslararası ilişkiler disiplininde öne çıkan bir konudur ve uluslararası ilişkiler kapsamında önem ve güncelliğini korumaktadır.

Bu çalışmanın öncelikli araştırma alanını küreselleşme karşıtı ortaya çıkan yeni sosyal hareketler içinde kadın hareketlerinin Türkiye'ye yansımaları ve etkileri konusu oluşturmaktadır.

Daha çok kuramsal altyapıyı barındıran ve kavramsal açıklamaların ağırlıkta olduğu, temel kavramların, olguların, yapıların ve sistemlerin irdelendiği çalışmanın birinci bölümünde; Sosyal Hareket Kavramının Teorik Çerçevesi, Toplumsal Hareketlerin Ortaya Çıkışı ile İlgili Yaklaşımlar, Küreselleşmenin Sosyal Hareketlere Etkileri, Küreselleşme Karşıtı Yeni Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkması, Dünyada ve Türkiye'de Küreselleşme Karşıtı Hareketler, Türkiye Küreselleşme Karşıtı Faaliyet Grubu ve MAI, Türkiye Sosyal Forumu (TSF), Dünya ve Türkiye Küreselleşme Karşıtlığı Kısa Değerlendirmesi gibi konular üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın kadın konusuna yöneldiği ikinci bölümde ise; Dünyada Yeni Sosyal Hareketlerin Gelişimi, Değişen Alan ve Aktörler, Yeni Sosyal Hareketlerde Kadına Bakış, Feminizm ve Toplumsal Cinsiyet, Çağdaş Toplumlarda Özel ve Kamusal Alan Ayrımı, Ekofeminizm ve Ataerkil Toplum, Kadın Kimliğinin Toplumsal İnşası, Kimliklerin Oluşumu, Geleneksel Kadın Kimliğinin Kazanılması gibi konulara yönelik konular işlenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise; yoğun olarak Türkiye'de Kadın Hakları ve Mücadelesinin Toplumla Etkileşimi, Türkiye'de Kadın Hareketi'nin Tarihsel Gelişimi, Osmanlı Kadın Hareketi İçinde İlk Ermeni Feminist: Hayganuş Markar, Türkiye'de LGBT Hareketi İçinde Feminist Hareket ve Queer Teori, Gezi Direnişi İçinde Kadın Hareketi, FEMEN Grubu ve Eylemleri, Türkiye FEMEN Grubu, Şili Las Tesis Hareketi ve Dünya'ya Yansımaları, Türkiye ve Avrupalı Türk Kadınların Las Tesis Eylemleri gibi konular üzerinden Yeni Sosyal Hareketler İçinde Kadın Hareketi ve Türkiye konusuna geniş bir perspektiften bakılmış ve ortaya konan veriler analiz edilerek genel bir kanıya varılmıştır.

1. (BÖLÜM) TEORİK ÇERÇEVE

1.1. SOSYAL HAREKET KAVRAMININ TEORİK ÇERÇEVESİ

"Hareket" kelimesinin ne anlama geldiğini incelemeden sosyal hareket kavramından söz etmemiz mümkün değildir. Öncelikli olarak bu kavramın yalnızca sokakta meydana gelen bir durumu anlatmadığını ve sadece "protesto" kelimesi ile eşleştirebileceğimiz bir değer olmadığını söyleyebiliriz. Bu kavramın ilk kullanıldığı andan yapılan hazırlık çalışmalarına, seminerlere, panellere, konferanslara, toplantılara, platformlar ortaya koymaktan bildiri yayınlamalara, tartışma platformlarına ve forumlara, protesto gösterilerine varıncaya kadar bütün bu sürecin ortak ismi olarak hareket olgusunu açıklayabiliriz.

Bu sebeple hareket kavramını sadece sokak protestosu ya da kalabalıkların eylemleri olarak ele almak doğru değildir. Asıl manasıyla hareket, bu devinimlere değer katan durumun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde tanımlama yaptığımızda onları kitle hareketlerinden de ayırmış oluruz. Bu manasıyla yapılanma şekilleri ve seviyeleriyle öncelikli olarak da düşünsel alt yapılarıyla açıklanması önemlidir. (Çımrın, Kökçalan, 2010: 10-11).

Sosyal hareket kavramı türleri bakımından incelenecek olursa "Giddens'ın klasik tanımlamasına göre tarihi arka planları da dikkate alındığında iki çeşit hareket şeklinden bahsedilebilir (Giddens, 2001: 541):

Değer Yönelimli (Dönüştürücü) Hareketler;

Bu hareket şeklinde önemli nokta değerlerin tekrar ortaya konması ve kuralların yani normların tekrar açıklanmasıdır. Asıl amaç güncel sosyal yapının bütününün yeniden incelenerek farklı yöntemlerle yeni yollar bulunarak gelişim sağlanmasıdır. Toplumsal sistem üzerinde topyekün bir dönüşüm amaçlanmaktadır. Geniş kapsamlı değişim sağlamak için de daha çok eşitlik, özgürlük, adalet, barış, demokrasi, vatanseverlik ve milliyetçilik gibi toplumun bütününe hitap eden kavramlar üzerinde

durulmaktadır. Genel manada bu çeşit bir hareketin alternatif bir yol olarak düşünüldüğü görülmektedir. Bu çeşit hareketlere örnek verecek olursak ulusal bağımsızlık mücadelelerini ve devrim getirmek için yapılan hareketleri bu grupta inceleyebilir.

Norm Yönelimli (Reform) Hareketler;

Bu hareketlerde esas olan kuralları yani normları yeniden yapılandırmak, kollamak, yapılarına zarar vermeden tekrar ortaya koymak ve mevcut durumlarını korumaktır. Asıl amaç mevcut durumu bozmamaktır. Bu modelde sosyal form korunmaya çalışıldığı için alternatif bir yol ya da yöntem aranmamaktadır. Sadece güncel yapı üzerinde belli başlı konularda küçük değişikliklerle toplumsal yapının ana hatlarıyla korunması amaçlanmaktadır.

Wilson'a göre bu hareketlerin tek ve bütünsel bir çerçevede birleştirilmesi mümkündür. Ona göre sosyal hareketler 4 grupta toplanabilir (Wilson, 1973: 25-27):

Bu gruplar;
1-"Dönüştürücü" İngilizce adıyla **"transformative",**
2-"Reformcu" İngilizce adıyla **"reformative",**
3-"Kurtarıcı" İngilizce adıyla **"redemptive"**
4- "Bireysel değişimi öngören" İngilizce adıyla **"alternative"** olarak incelenebilir.

Sosyal hareketler içerisinde dönüştürücü olan hareketler son derece geniş bir alana yayılan ve son derece yıkıcı davranışları içerir. Bu kategori içerisinde devrim kökenli ve köktenci hareketler yoğunluktadır. İkinci kategori olan reformcu hareketlere bakacak olursak bu hareketler mevcut yapıyı bazı yönleriyle dönüştürmek ister. Örneğin kürtaj karşıtı ve feminist yani kadın hareketlerini bu grupta incelemek uygun olur. Bununla birlikte kişisel ya da bireysel, bireye özgü adlandırabileceğimiz özgürlük hareketleri ana sorunun birey olduğunu tespit ederek değersizleştirilmiş hayatlarından bireyi sorunlu tutar ve onu dönüştürmeyi hedefler. Çok sayıda sosyal alan çalışanı ya da sosyolog din merkezli hareketleri bu kategori

içerisinde incelemektedir. Kişisel dönüşümü amaç edinen hareketler de birey ya da kişi tamamen değil ama kısmi bir değişim geçirir. İş sahibi olmayan bireyleri ya da alkol bağımlısı kişileri bu kategori de değerlendirmek uygun olur.

Smelser'e göre bir toplumsal davranış kalıbı dört ana ilke ile açıklanabilir. Bu ilkeler 1. Değerler ve yasa ile ilgili kuralların ana kaynakları, 2. Kurallar ve etki kurmak için başvurulan gereksinimler, 3. Hayattaki kimliklerimiz ve temel yapılanmalarımız için kişisel motivasyonlarımız (toplumsal ve fiziki edimler) ve 4. Yaşamı kolaylaştırmak için durumlara bulduğumuz çözümler veya bir amacı gerçekleştirirken karşımıza çıkan sorunlardır. Burada ana amaç toplumsal davranışı gerçekleştirirken her bir davranış için sosyal hareketin farklı araçlarının kullanılması gerekliliğidir. Bu sayede değerlerin tekrar inşasını gerçekleştiren değer yönelimli ve belli bir amaç uğruna kuralların oluşmasını sağlayan norm yönelimli hareketten bahsetmemiz gerekir. Bir başka deyişle sosyal hareketler toplum için yeni bir yaşam şeklini, yeni bir yapıyı kolektif bir bilinçle ortaya koyan toplumsal bir davranış modeli olarak açıklanabilir (Türkdoğan, 1997: 11).

Touraine' göre, sosyal hareket kavramı karşılıklı üstünlük mücadelesi ve kaos ortamında bir araya gelen, benzer kültürel değerleri bünyesinde barındıran ve bu değerlerin meydana getirdiği durumların tespiti için kolektif olarak çalışan yapıya verilen genel addır (Touraine, 1999: 44).

Melucci açısından baktığımızda belirli kuralları olan ve toplumsal desteği içeren aynı zamanda kaos özelliğine de sahip olan ve içinde bulunduğu yapının çerçevesini genişletmeye çalışan toplumsal bir davranış şekli olan kavram (Melucci, 1999: 87).

Heberle'ye göre ise; belirli toplumsal organizasyonlarda meydana gelen farklılıkları yürütmek için kullanılan toplumsal bir davranış şeklidir (Türkdoğan, 1999: 25).

Toplumsal yapının içerisinde yer alan bazı kural koyucu sistemlerde, bazı kurum ve kuruluşların işleyişinde, bazı yasallığa dayanmayan yürütmelerde ve ilişkiler networkünün işlerliğinde bir takım yeniliklere gidilmesinin ya da bunun istenmesinin sebebi çoğu zaman bu yapıların toplumun bütününün ihtiyacına cevap verememesi ve haksızlıklara ve eşitsizliklere cevap verememesi yatar. Bu sebeple sosyal hareketler diğer bir şekliyle toplumdaki memnuniyetsizliğin dile getirilmesini ve mevcut yanlış durumun değiştirilmesi gerekliliğinin ortaya konmasını sağlar. Güncel sistem ve yapıların özellikle geçmişte yaşanılan yanlışlıkların tekrarlanmaması ya da gelecekte yaşanılacak zorlukların çözümü için sosyal hareketlere duyulan ihtiyaç ve isteği çok açıktır (Göle, 2000: 26).

Söz konusu kavram üzerinde çeşitli açıklamaların birleştiği ortak sonuç; sosyal hareket kavramının boş bir sebeple ortaya çıkmadığı ve herkes tarafından kabul edilen ortak bir rahatsızlığa cevap bulmak adına var olduğudur. Ana sorun sosyal sistemsel düzlemde bazı yapısal bozukluklar olduğu ve bu yanlış işleyişten ötürü toplumdaki temel gereksinimlere cevap verememesidir. Yine de şu açık bir gerçek ki dünya üzerinde hiçbir yapı her anlamda ve toplumun her kesimine tam anlamıyla yetişememekte ve uygun şartları hazırlayamamaktadır. Diğer bir deyişle gerçek anlamda toplumun içinde bulunduğu vaziyet ile üyelerinin talep ve gereksinimleri arasında tam anlamıyla bir uyum söz konusu değildir. Bu sebeple toplumun mevcut durumu ile fertleri ve arzuları arasında zaman zaman tutarsızlıklar ortaya çıkabilir. Bu da toplum fertleri arasında bir zaman sonra sıkıntılara yol açabilir. Örneğin toplumun en küçük yapı taşını oluşturan kişi, içinde yaşadığı toplumda elde ettiği statüsüne göre kazanacağı paraya, şöhrete, başarıya, güce veya prestije sahip olamadığını idrak ettiğinde kişisel olarak sıkıntıya düşer. Bunun yanında toplumu oluşturan kuruluşlar halkın büyük çoğunluğunun isteklerini yerine getiremediğinde, bu konuda yetersiz kaldığında ya da toplumun bir kesimini dışarıda bırakacak bir uygulamada bulunduğunda toplum içerisinde huzursuzluklar baş göstermeye başlar.

Bu bakımdan sosyal hareketler, yapı içerisinde bireylerin ekonomik, toplumsal, kültürel ya da siyasal olarak gereksinimlerinin karşılanamaması veya adaletsiz bir

sistemde çalışmalar yapılması sebebiyle toplumsal olarak bunun dile getirilmesidir. Sosyal hareketler, ana mecrada sosyo politik yapıların bir görüntüsüdür. Bunu diğer bir ifadeyle kolektif davranışlar olarak tanımlayabiliriz. Bu davranışlar, kişi ve toplumun hareket mekanizmalarının ana kaynaklarıdır. Yine de büyük ölçüde toplumun sebep olduğu kural ve oluşumların da etkisi bu süreçte yadsınamaz (Türkdoğan, 1997: 9).

Bütün düşünsel sistemler içinde yeşerdiği toplumların felsefe, kültür, uygarlık, kural, değer ve yaşam şekillerinin birer yansımasıdır. Bir kolektif tutum biçimi olarak kolektif etkileşim sosyal hareketlerin şekil aldığı yerdir. Kolektif etkileşim dediğimizde bütünsel manada çok fazla bireyin ya da bir grubun etkin olarak yer aldığı ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği toplumsal durumlardaki tutumlar akla gelir. Kolektif davranış olarak adlandırdığımız ise genel manada linç girişimleri, başka bir gruba karşı isyan, açlık grevleri ya da yürüyüşleri ya da devrim yapma adı altında ortaya çıkan topluluklar, kitlesel protestolarla ses getirmeye çalışan kalabalıkların yaşadığı durumlardır (Şerif, 1996a: 337).

Toplulukları oluşturan bireyler kimliklerine bakılmaksızın hayat tarzları, işleri ve uğraşları, işlerinin nitelikleri, zeka düzeyleri ya da hayattaki motivasyonları ister ayrı ister birbirlerine çok benzer olsun toplu halde kalabalıkları oluşturmaları onlara bir anlamda kolektif bir potansiyel sağlar. Bu potansiyel ve kolektif ruh onlara yalnız başına kaldıklarında hissedeceklerinden, düşüneceklerinden ve ortaya koyacaklarından tümüyle değişik bir durum kazandırır, farklı hissedişlere ve düşüncelere sebebiyet verir. Bahsedilen bu değişik bazı düşünce ve duygular sadece kitle halinde bir arada bulunduklarında ortaya çıkar (Le Bon, 1997: 23).

Kişisel veya toplumsal tüm tutum ve davranışlarımızın arkasında güdülerimiz vardır. Bireylerin ihtiyaçlarını giderecek tutumlarda bulunmasına yol açan gerginlik hallerine güdü denilmektedir. Şerif'e göre kişilerin güdüleri onları çok farklı taleplerini ele geçirmek için gerekli olan davranışlara yönelten, bedensel ve zihinsel tüm organizmalarının hareketini ve işlerliğini sağlayan tüm iç mekanizmaları ve

onun da içinde yer alan ihtiyaçları, arzuları gibi içsel motivasyonları ile toplumun kişilere sağladığı amaçları ve arzularını da kapsayan geniş bir kavram olarak düşünür. İlk başta birlikte düşündüğü organizmalarının fizyolojik ihtiyaçlarından doğan açlık, susuzluk gibi biogenic güdüleri ile kişilerin toplum sayesinde kazandığı sociogenic güdülerini birbirinden ayırır (Onaran, 1975: 134).

Bu yaklaşımdan da anlaşıldığı üzere bütün sosyal hareketler meydana geldiği sosyo kültürel dünyalarının dışında bazı güdülerinin de etkisi altındadır. Kolektif etkileşimden bahsettiğimizde son derece önemli ve acil olan mevcut bir sorundan, toplumun elde etmek istediği ortak bir kazançtan ya da baş etmeye çalıştığı ortak bir tehlikeden oluşan ortak bir bilinç ve ortak bir amaç birliğinden söz etmiş oluruz. Bu kolektif durumun ilk ve en temel noktasının bu amaç için harekete geçen bu üyeler olduğu ve sosyal hareketlerin de bu doğrultuda yönlendiği gerçeği ile yüzleşmemiz olasıdır.

Yine bu amaç birliği sayesinde sosyal hareketleri daha kolay tanımlayabiliriz. Bir başka deyişle sosyal hareketlere etki eden sebep ve bireyler bu hareketin spesifik bir hale dönüşmesine vesile olur. Toplumun üyeleri tarafından kabul gören bu gönül birliğinin çeşidi, içeriği ve sınırları, sosyal hareketin biçim ve muhteviyatını belirler.

Topluluklar arasında yaşamını sürdüren insanoğlu, tarihin ilk çağlarından beri iki konuya ağırlık vermiştir. Bunlardan birincisi kendisine özgü gelenekler ve ananeler oluşturmak ve oluşturduğu bu yapıların etkileri kaybolmaya, yapıları bozulmaya başladığında bunları ortadan kaldırarak yenilerini hazırlamak (Le Bon, 1997: 75).

Mevcut olan yapıdaki usulsüzlüklere, düzensizliklere haksızlıklara veya kabul edilmeyen durumlara karşı ortaya konan protesto ve tepkiler eski düzenin işe yararlığının yitirildiğini ve gereksinimlere cevap verememesi sebebiyle yeni sistemdeki sosyal değişimlere zemin hazırladığını bize gösterir (Türkdoğan, 1997: 12).

Bu demek oluyor ki her toplumsal hareket, bir yenileşme düşüncesinin sonucudur. Bir yenileşme düşüncesinin ortaya çıkması potansiyel yapıda bir bozukluk bulunduğu sonucuna sebebiyet verir bu da her toplumsal hareketin arkasında beğenilmeyen bir durumun varlığından bizi haberdar eder.

Hoffer'a göre, bireylerin bir yapıyı değiştirmek için bu hareketlere başvurmaları ancak çok memnuniyetsiz oldukları takdirde gerçekleşebilir (Hoffer, 1995: 38).

Toplumsal hareketler çok sayıda bireyin memnuniyetsizliği, sonucu ortaya çıkan bir süreç olarak görüldüğünde; mevcut huzursuzluklarla bu hareketler arasında yakın bir bağlantı söz konusu olmaktadır. Aynı şekilde toplumda yaşayan bireyler arasındaki ilişki bağları zarar gördüğünde, bir kitlesel hareketin gerçekleşmesi için uygun ortam oluşabilir. Fakat bu bağların güçlü olduğu ortamlarda kitlesel hareketlerin sürdürülmesi kolay gözükmemektedir (Hoffer, 1995: 76).

Buradan hareketle; bireyler arasındaki bağların da zayıflaması yine ortamda mevcut bir sorunun varlığına işaret eder. Kolektif bir tutum biçimine benzemeyen sosyal hareketler, değişken olmayan, sürekli ve organize bir şekildedir (Biesanz ve Biesanz, 1974: 408).

Bunun yanında kolektif bir tutumla ortay çıkan sosyal hareket ise süreklilik arz etmesi, organize bir şekilde olması gibi spesifik özelliklere sahip olması sebebiyle benzerlerinden ayrılır. Ortak ve herkesçe kutsal bir amaca hizmet etmesi, tam bir hedefe yönelmesi, belirli bir süreç içinde biçim aldığı için süreklilik arz etmesi ve organize olması önemlidir. Mannheim'ın da dile getirdiği gibi her toplumsal hareket, ütopik ve ideolojik iki temel düzlemde şekillenmelidir (Göle, 2000: 26).

Sosyal hareketler ancak ve ancak kolektif bir harekete, sağlam bir ideolojiye, son derece güçlü bir birliktelik bağına ve idealist bir duruşa sahip olduğu takdirde vücut bulur. Aynı zamanda bir hareket, ideolojik altyapı, hareketi güçlü kılma, katılımcıları için ikna ve motivasyon kaynağı olma, hareketin yönelimini ve yürütmesini tayin

etme konularında yardımcı olmak gibi fonksiyonlara da sahip olmalıdır (Broom vd, 1981: 469).

Bu demek oluyor ki toplumsal harekete dahil olan kitleler yaşadıkları toplumda yanlış buldukları şeylere karşı doğru buldukları şeylerin mücadelesini sürdürdükleri için idealisttirler (Türkdoğan, 1997: 12).

Son olarak hareket yine bu birlikteliği oluşturan tüm bireyler tarafından aynı amaç ve düşüncelerle devam ettirildiği dikkate alındığında ideolojik bağ daha iyi anlaşılır.

1.2. TOPLUMSAL HAREKETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Toplumsal hareketler adına yapılan ortak tanımlama literatürde şu şekildedir: Birbirleriyle dayanışma halinde olan, benzer bir düşünceyi ve emeli paylaşan, adaletsizlik veya eşitsizlik kapsamında düşünülen bir soruna çözüm bulmak için bir araya gelen ve bu uğurda seferber olan, problemlerini ana kaynağı olarak tanımladıkları aktör ya da organizasyonlara ya da kurumlara yönelik protestolar yapan ve devamlılık arz eden resmi olmayan toplumsal oluşumlardır (Alpuncu, 2013: 4).

Teorisyen Gustave Le Bon'un "Kalabalık Psikolojisi" eseri sosyal hareketlerin temel düşüncesini oluşturmaktadır (Bayhan, 2014: 26).

1900'lü yılların sonlarında ortaya çıkan toplumsal hareketlere işçi hareketleri kaynaklık eder. 1960'lardaki toplumsal hareketler, işçi hareketlerinde olduğu gibi politik olan ve iktidara yönelen, aynı zamanda ekonomik çıkar merkezli ve sınıfsal hareketlerdir. Bu hareketleri diğer bir adıyla eski toplumsal hareketler olarak da tanımlayabiliriz.

Toplumsal eylemlerde problemlerin cevapları ancak ve ancak ideolojik yollarla bulunabiliyordu. Yani bir anlamda adaletsizliklerin ve aksaklıkların önlenmesi ve harekete geçmek için ideolojiye ihtiyaç duyuluyordu (Hank vd., 1999: 151).

Bunun yanında yeni sosyal hareket kavramı ise; genel anlamda feminist hareketi, ekolojik hareketi, barış, azınlık, LGBT gibi hareketleri açıklamak için kullanılmakta ve daha geniş bir perspektife sahip olmaktadır. Kullanılan yeni kavramı tarihsel ya da kronolojik bir yapıya değil eski kavramının temsil ettiği sınıf merkezli ve belli çıkar gruplarını kapsayan hareketlerden daha farklı bir yaklaşıma dayanır.

Buradan hareketle yeni toplumsal hareketlerin meydana gelme süreçlerine, sebeplerine, savunduğu yaklaşımların neler olduğuna değinmek gerekmektedir. Başlıklar halinde bu konulara açıklık getirilebilir (Şaylan, 2003: 170):

1. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte ortaya çıkan sanayi ve endüstrilerdeki genişlemeler ve bu gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan yeni problemler. Yeni teknolojik modelin üretim faaliyetleri açısından etki yarattığı ve bu faaliyetler sebebiyle toplum hayatının her noktasına dokunduğu söylenebilir. Bununla birlikte ortaya çıkan mevcut durum sebebiyle kapitalist düzenin yeniden inşası sorunsalı da ortaya çıkmıştır

2. Üretim faaliyetlerinde daha köklü ve daha elastik değişiklikler. Yeni teknolojik gelişmeler sayesinde çıktı sürelerinin azaldığı daha esnek bir üretime geçildiği ve ürün çeşitlendirilmesinin arttığı bir sistem meydana gelmiştir.

3. Yeni sosyal çatışmaların sınıf çatışmalarının yerini alması söz konusudur. Sınıf merkezli çatışmaların çevre, kadın gibi sorunlara evrilmesi.

4. Yeni bir orta sınıfı oluşturan eğitimli insan gücünün değer kazanması. İşçi sınıfının başarı gösterememesi, kapitalist düzen içerisinde yeni ücret sistemlerinin belirlenmesi ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda işçi sınıfı haricinde yeni ve farklı bir ücretli çalışan grubunun ortaya çıkması söylenebilir.

Yeni sınıf teorileri içerik olarak birbirlerine çok yakın manalara gelmiyor olsalar dahi Marx'ın yeni orta sınıf olarak gördüğü burjuva ve proleterya düşüncesinin tam anlamıyla tüm bu sınıfları yansıtamadığı ve bu sebeple kapitalizmden sonra yeni bir sınıfsız topluma geçişin umudunun geçersiz kılındığı düşüncesine sahiptir (Burris, 1986: 320).

Ortaya çıkan yeni yapısal sistem bildiğimiz klasik çalışan işgücünden yalnızca emek sonucu elde ettikleri para ve performansı sebebiyle farklı olmamakla birlikte materyalist değerlerin post materyalist değer ve arzulara dönüştürülmesi noktasında simge olarak görülüyor ve sınıf merkezli politik tartışmaların, değer merkezli politik tartışmalara doğru evrilmesine de olanak sağlıyordu.

Dünya perdesinde yer alması yeni toplumsal eylemlerin daha çok globalleşme ve onun ürettiği politik-toplumsal arenadaki değişimlerle yakın ilişki içindedir. Urry'ye göre sınıf, toplum, ulus, etnik grup, kimlik gibi kolektif değerlere yönelik söylemler gittikçe artmaktadır (Urry, 1995: 102).

Bunun yanında kültürel kimlik, özgürlük, özerklik, hak ve talepleri de yükselmiştir. Yine bilim ve teknolojide gelişmeler yaşanmış ve toplumsal ağlar bilgi anlayışı üzerine konumlanmıştır. Bu yeni durum sayesinde ileri sanayi toplumlarından daha farklı bir yeni toplumsal yapılanmaya doğru gidiş söz konusudur. Bu durum sonucunda toplumsal değer sistemleri dönüşmekte ve maddi değer yaklaşımları post materyalist değer yaklaşımlarına doğru evrilmektedir. Bu sebeple yeni toplumsal hareket teorisyenleri için bu durum toplumda büyük bir

değişime neden olmakta ve klasik Marksist kuram bu yeni sistemi anlamada ve açıklamada yetersiz kalmaktadır (Coşkun, 2007: 107).

Bu açıdan bakıldığında yeni toplumsal hareketlerin aynı zamanda bazı toplumsal değişimlerle beraber doğduğu ve gelişme gösterdiği düşünülebilir.

Bu farklılıklar Marksizm üzerine çalışan teorisyenleri de ister istemez etkilemiştir. Öncelikle Habermas ve destekçileri sonrasında ise post Marksist kuramcılar, Marx'ın toplumsal devinimin ana kaynağı olarak gördüğü işçi sınıfından uzaklaşarak odaklarını yeni ana kaynak olarak gördükleri yeni sosyal hareketlere çevirmeleri sebebiyle Marksist teorinin önemli sorunsalı olan plaxis yaklaşımına dair kapsamlı değişikliklerin meydana gelmesi ve kırılma yaşanması Marksist teori açışından incelenebilir. Bu incelemede Marx başta olmak üzere Lenin, Gramsci, Luxemburg gibi tarihselci Marksistlerle, Althusser ve Poulantzas gibi yapısalcıların bahsedilen praxis konusuna yaklaşımları tartışılabilir. Bu yaklaşımdaki asıl konu Marksist kuramın vazgeçilmezi olan işçi sınıfının yeni dönüştürücü aktör olarak yeni sosyal hareketler ile temsili ve bu dönüşüm sürecindeki farklılıklar ile ana çizgileri belirlemektir (Coşkun, 2007:109).

Marx'ın önemli yaklaşımı olan plaxis sorunsalının aslı anlatmak istediği sömürü ve sömürüden doğan baskı düzeninin yok edilmesi ile eşit ve özgür bir topluma ulaşmanın nasıl gerçekleştirileceği üzerinedir. Bu kavram, teori ve pratiğin birleştiği yani diğer bir deyişle düşünce ve teorinin, hareket ve pratiğin ortaya çıkardığı bir sonucu, realite ve ideal olanın birliğinin sağlanması durumunu anlatır. Bu demektir ki Marx'ın anlatmaya çalıştığı; felsefi materyalizmin anladığı şekliyle yalnızca nesnenin, gerçekliğin ve duyumluluğun sadece nesnel olması durumu ve gerçek duyumsal aktiviteyi kabul etmeyen idealizmin karşısında duyumluluğun pratik bir aktivite olarak kabul edildiği eleştirel pratik aktivitenin değeridir (Marx-Engels, 1976: 19-21).

Buradan anlaşılan kuramın kabul edilmeyip sadece pratiğin dikkate alınmasını savunan amprist bir yaklaşım değil; her ikisinin de birleştirilmesi, idealizm ve materyalizmin arasındaki zıtlıkların ortadan kaldırılması ve bu felsefi düşüncenin son bulmasıdır. Marx'a göre varlık ve düşünce her ne kadar birbirlerinden ayrı olarak düşünülseler de aslında bir bütünü oluştururlar (Marx, 1993:175).

Aynı şekilde praksis sorunsalı yıllar geçtikçe çok farklı şekillerde dile getirilmiştir. Bu yeni yaklaşımlardan biri de örgütlenme sorunu üzerine tarihselci düşünceyi savunan Lenin ve Luxemburg arasında gerçekleşmiştir. Bu tartışma, hem plaxis hem de devrimci olmayan proleterya sorunsalına yönelik olması sebebiyle önemlidir. Yine bu konu Marx ve Engels arasında tam anlamıyla tartışılmadığı için 20. Yüzyıl başlarında ortaya çıkmış ve kuram ve pratiğin birliğinden söz ettiği için değerlidir (Coşkun, 2007: 115).

Luxemburg'un düşüncesine göre işçileri eğiten parti liderleri ya da toplumun entelektüel kesimi değil; bu yolda verdikleri mücadeledir. Ayrıca; İngilizcesi one step forward two steps back isimli kitabında Lenin, gruplar ve örgütler ile ilgili düşüncelerini mekanizm odaklı ve merkeziyetçi bir yaklaşımla anlattığı için Luxemburg tarafından eleştiriye maruz kalmaktadır. Düşüncesine göre Lenin konuya merkeziyetçi yaklaşır ve bunu yaparken iki parametre kullanır. Bunlardan birincisi her şeyi organize etmeye çalışan ve bunu yaparken de en küçük noktalarda dahi tüm parti bireyleri adına düşünen ve karar veren bir partiye sıkı bağlılığı, ikincisi ise; merkezi oluşturan devrimci yapılanmanın sosyal-devrimci bölgeyi terk etmesi (Luxemburg, 1999, bölüm: I).

Bu sebeple kendisi emekçi sınıfın bu dönem içerisinde artacak ve dönüşecek yaratıcı potansiyeline çok güvenmekteydi ve söz konusu çekirdek yapının bu duruma engel olacağıydı. Bahsedilen bürokratik merkeziyetçi yapının sosyalizme birinci dereceden zarar vereceğini dile getirerek; kitleyi oluşturan bireylerin kendi kendine bu eylemleri gerçekleştirmesi gerektiğini savunuyordu.

Yine Lenin'in savunduğu merkezciliği desteklemiyor ve bu durumun sosyalist hareket içinde proleteryanın üretim potansiyelini görmezden geldiğini savunuyordu. Bu düşünce yapısı Yalnızca Luxemburg'a özgü olmamakla birlikte Radek, Kollontay ve Smirnov için de geçerliydi. Onların hepsi partinin öncelikli olmasını değil bölgesel bağımsızlığı ve gizli olmayan görüşmeleri desteklediler.

Onun Lenin'in savunduğu örgüt ve gruplar hakkındaki yaklaşımı daha sonra öncelikle Gramsci ve Lukacs açısından politikaya daha bir önem gösterme şekline dönüşecektir. Her ikisi de savundukları kendilerine özgü praxis kuramlarını çoğunlukla Lenin'inkine benzetecekler ve onun görüşlerini daha da ileriye taşıyacaklardır. Yine de Gramsci'nin ortaya koyduğu düşünceler post-Marksist görüştekiler tarafından tamamıyla farklılaştırılmış ve Marksizmin emekçi sınıfını ve devrim potansiyellerini yadsıyan bir sivil toplum savunucusu durumuna dönüştürülmüştür ve yorumlanmıştır. Bu sebeple Gramsci'yi biz sosyalist demokrasinin dışında sosyal demokrasi de duymaktayız. Kendisi Lenin'in politik alanda sunduğu yoğunluğu ekonomik olan sınıflardan politik olanlara yönlendirir. Ona göre toplum, ekonomik, politik ve sivil olarak ayrılmakta ve ekonomik olanı alt yapının, diğer türleri ise üst yapının elemanları olarak tanımlar. Bazıları açısından bu sınıflandırma Hegel'in sivil topluma bakış açısına yaklaşmakta ve bu durum da onu Marksist yapıdan keskin bir şekilde ayırmaktadır (Portelli, 1982: 10)

Buradan çıkarabileceğimiz sonuç Gramsci'nin de Marx gibi tarihsel sürecini Hegel'in bahsettiği devletin değil sivil toplumun temsil ettiği yönündedir. Her ne kadar Gramsci bu yöneldiği sivil toplum yaklaşımı ile Marx'tan uzaklaşmış görülse de tam anlamıyla gerçek durum bu değildir. Bu şekilde bir düşünceye Bobbio'nun söylediği Marx'ın kuramındaki esas ve kapsayıcı olanın alt yapı olması ve üst yapı olarak bahsedilenin ise onun ikincili ve bağımlısı olduğu açılımıyla ulaşabiliriz. Yani Gramsci Marksist düşüncenin keskin çıkarımlarına karşıt görüştedir.

Aslında Marksizm düşüncesi söylendiği gibi tam anlamıyla ekonomik indirgemeci bir duruş sergilemez ya da böyle olmayan yorumları da bulunmaktadır

ayrıca Marx'ın düşünceleri de bu durumu destekler. Fakat Lenin'in Marx hakkındaki düşünceleri hiçbir şekilde ekonomik indirgemeci değildir. Bu durum Gramsci için de aynıdır. O da eserlerinde alt yapı olan ekonomiyi her durumda kabul eder ve onun tarihin düzeneği olduğunu söyler (Hall, vd. 1985: 6).

Gramsci'nin alt yapı- üst yapı bir aradadır şeklindeki yorumunu Bobbio kabul etmez. Yine ona göre Gramsci'nin sivil toplum – devlet değerlendirmesini de sadece araştırmayı kolaylaştırmak için yapılmış bir basamak olarak düşünür. Ona göre Gramsci gerçek manada ikisinin birbirinden tam anlamıyla farklı olabileceğine inanmaz. Sivil toplumu devletin toplum üzerinde kültürel ve politik bakımdan iktidar kurabilmesi için var olan bir etik değer olarak düşünür Gramsci.

Bu sebeple toplumun kamu işleriyle görevli olmayan bölümü Marksizm'in belirttiği şekliyle ekonomik birliktelikten ziyade siyasal ve ekinsel bir birlikteliği temsil etmektedir. Sivil toplumun özü gönüllük esasıyla çalışırken, politik toplum rıza dışı olarak devletin isteğine göre davranır. İkisi arasında ise bir dayanışma bulunmaktadır. Bu ikisinin egemen güçler tarafından birbirini etkilemesiyle de hegemonya ortaya çıkar (Coşkun, 2007: 130).

Burada asıl amaç Gramsci için, egemen güçlerin iktidarını ortadan kaldırarak kendi iktidarını ortaya koymaktır. Bunun adı ona göre tarihsel bloktur. Burjuva'nın iktidarına karşı koyarak onun gücünü ortadan kaldırmaya yönelik bir savaştır (Öngen, 1996: 244).

Egemenlik kavram olarak doğal yollarla oluşan bir istekli yapılanma durumudur ve bu durumu elde etmek için egemen sınıfın öz çıkarlarına zarar vermeden sadece ekonomik özverilerde bulunmaları sağlanmalıdır (Rosengarten, 1984: 12-13).

Bu durum emekçi sınıf için de aynıdır. Tarihsel blok oluşabilmesi için iki yapı arasında bir ilişki kurulması gerekir (Gramsci, 2003: 67).

Bazı post- Marksist düşünürler Gramsci'nin bu savunduğu zorunlu ikili ilişkiyi görmezden gelirler. Tarihsel blok ancak bu iki yapı arasında kurulan bağ ile önem kazanır. Aynı durum Praxis için de geçerlidir. Orada da amaç halk ile aydın kesim arasında bağ kurulmasını sağlayarak alt kesimin kültür bakımdan gelişmesi sağlanarak ikisi arasında bir blok oluşturmaktır (Gramsci, 2003: 27).

Aynı şekilde teori ve pratik arasında da bu bağ kurulursa dünya yaklaşımları hakkındaki düşünceler berraklaşır, yenilenmeler olur ve farklı düşünce şekilleri ortaya çıkar. Gramsci'ye göre politika ve siyasal gücü temsil eden partiler bu ikisinin birleştiği alanlardır (Gramsci, 2003: 31-32).

Gramsci ve Marx'ın sivil toplum üzerindeki yaklaşımları son derece farklıdır. Gramsci yalnızca üst yapı ile ilgili bir düşünce geliştirmemiştir. O yeni bir toplumsal düzen inşa etmek için devrimci bir hareketten söz eder (Rosengarten, 1984: 2-3).

Gramsci'ye göre tarihsel materyalizm praxis'in düşünce bilimini oluşturur (Hall, vd. 1985: 33).

O da Gramsci'nin epistemolojisini açıklar. Bu demek olur ki Gramsci Marksizm'den tam olarak farklı değildir ve ona çok özgün bir destek sağlar (Haug, 1999).

Mouffe ise Gramsci'yi böyle tanımlar (Öngen, 1996: 243):

Onun egemenlik kavramı yalnızca çoğulculuğu ifade etmez bununla birlikte emekçi sınıfının da egemenlik alanına girmiş bir çoğulculuktan bahseder. Bu sebeple Gramsci'ye göre demokratik bir toplumculuğu sağlamak için savaşmak esastır ve bunu sağlamak için asıl yol değişim stratejilerini uygulamaktan geçer. Aslında onun amaçladığı, emekçi işgücünün toplumun kamu işleriyle görevli olmayan bölümü üzerinde iktidar kurarak toplumcu bir demokrasiye ulaşmasını sağlamaktı. Bunu yaparken de sınıfsal tarafı fazla olan alt yapı ile bu sınıfla bağlantısı olmayan üst yapı dinamiklerini bir araya getirmeyi ana amaç edinmişti.

Yine de post- Marksist düşüncelerin büyük bir bölümü Gramsci'nin bu düşüncesini inkar ederler. Burada Frankfurt Okulu'nun ana düşüncesinden bahsetmek gerekir. Batı Marksizminin Marksist düşünceden farklılaşmaya başladığı noktada bu okul önemli bir yer tutar. Bu okulun ana sorunsalı Marx'ın gerçekleşmesini beklediği sosyalist dönüşümün gerçekleşmeme nedenleridir. Bu durumda Lukacs'ın izinden giderek kültürel, ekonomik ve ideolojik değerlendirmeleri bir potada tutmaya çalıştılar (Agger, 1991: 107-108).

Mesela, Lukacs'ın şeyleşme olarak gördüğü meta fetişizmini bu okul kuramcıları baskı ya da zorbalık olarak isimlendirdiler. Frankfurt okulunun ilk sağlam tenkiti pozitivizm üzerineydi. Pozitivizmin bireye yaklaşımı bu okula göre mekanik ve belirlenimci bir yapı içinde nesnesel ve olgusaldır. Bu şekildeki bir yaklaşım tarihsel materyalizm için de geçerlidir ve burada amaç, parti temsilcilerini ve entelektüel sınıfı korumaktır. Yine Sovyet Marksizmindeki kurallara dayalı üstten yönetme de bu yaklaşımla ortaya çıkar (Bottomore, 1989: 102).

Olguculuk diğer adıyla pozitivizm, kapitalizmin en etkin yönetimidir ve topluma içinde yaşadıkları dünya düzenini her haliyle kabul etmelerini salık verir (Agger, 1991: 108).

Eleştirel kuramcılara göre Marx ekonomi politik için çok değerli kazanımlar sağlamış olmasına rağmen bugünkü dünyayı ve toplumu algılamak adına düşünceleri çok da yeterli gelmemektedir. Bunun sebeplerinden bazıları; devletin mevcut durumu değiştirerek daha geniş alanlara hükmetmesi, alt yapı ve üst yapının iç içe geçmesi, kültür endüstrisi kavramının gittikçe yaygınlaşması, siyasi ve idari güçlerin artmasıdır. Bu sayede ekonomi politik diğer tüm sahalarla bütünleşir. Bu durum sonucunda siyaset sosyolojisi, kültürel eleştiri gibi konularla psikanaliz gibi kavramlar eleştirel teorinin birer parçası oldular.

Frankfurt Okulu, toplum düzeni ve denetim konuları başta olmak üzere; iyelik, iş paylaşımı, bürokrasi, kültür biçimleri gibi konuları ele alarak eleştirel kuramın dikkat çektiği konuları çeşitlendirmiş ve politik kavramının kabuk değiştirmesine yol açmıştır.

Bu okulun kuramcıları ihtilal ve ihtilalci suje problemi konusunda Marksist düşünceden ayrılırlar. Marksizm'e göre ihtilalin süjesi emekçilerken okula göre artık böyle değildir. Marcuse'nin yaklaşımına göre bahsedilen emek gücü yani işçi sınıfı kapitalist yapı ile ayrılmaz bir bütün oluşturmuş ve olumlu olmayan durumunu, engellerini yok etmiştir. Onu sözüne göre monopolcü kapitalist düzen emekçi sınıfa çok katkıda bulunmuştur bu sebeple bundan sonra işçi sınıfının zincirlerinden başka kaybedecek çok şeyi vardır. Onun için hiç çalışılmamış olan bir ihtilalci suje araştırması başlamıştır. Buna da sadece savaş halinde ulaşılabilir (Marcuse, 1998: 73).

Frankfurt Okulu kuramcıları için globalleşmenin içyapısı farklılaştığından dolayı devrime giden süreç de farklılaşmaktadır. Burada devrimci özne kavramını açacak olursak bu gruba girenler; zorbalıkla mücadele eden genç kesim, feministler, etnik gruplar, entelektüeller ve alt tabakadakilerdir.

Bu sebeple okul, sosyalist bir başkaldırıya, bir devrime, bir direnişe inanmayı sürdürmekte fakat bu beklentilerini karşılamak için bu saatten sonra işçi sınıfını yetersiz bulmakta, bu sınıfın yerine diğer tüm bireyleri yani halkı koymaktaydılar.
Tarihselci, yapısalcı kuramların kıyaslanma noktasında tarihselciler, şuanda olanı sebepleri ve determinasyonları ile kabul ederken; yapısalcılar tarihi veya eşzamanlılığı yok saymışlardır. Yapısalcılar tarihi kabul etmez ve olasılıklar gibi düşünür (Zimmerman, 1976: 73).

Althusser bunu kendi yapısalcı kuramlarında çok güzel bir dille anlatır. Onun ana kuramları şu şekildedir (Sprinker, 1995: 204):

- Enformasyonun nesneleri ve hakiki nesneler arasındaki fark;
- Üst yapıların bağıntılı otonomisi;
- Düşüngünün devamlılığı;
- Rastgele bir tarihsel yapıda üst saptama ;
- Tarihsel sürecin öznesiz tabiatı.

Yapısalcılığı tanımlayacak olursak; genel manasıyla yapının, süjenin önceli olduğu, süje bakımından ortaya konulamayan taraflarını ifade etmek için kullanılan bir düşüncedir. Althusser de Marksist düşüncenin burjuvari yaklaşımını değiştirmek maksadıyla ortaya koyduğu düşüncelerini yapısalcı bir çerçevede şekillendirerek üretim yapmıştır. Bu sebeple Marksist anlayışın ekonomik değerlendirmelerine, insancıl ve tarihselci yaklaşımlarına karşı durur. Bunun da dışında Althusser'in bu şekilde çıkarımlarına sebep olan durum onun ilim felsefesi düşüncesidir.

Althusser'e göre teori ya da bilim tarihselci Marxism'in savunduğu şekliyle pratik olarak kabul edilen ya da reddedilen bir konu değildir. İnsanlığı ilgilendiren teoriler ya da yaklaşımlar, matematik ve fizik gibi bilim dallarında olduğu gibi tam anlamıyla kendi sistemleri içinde ve kendi metotlarıyla incelenebilirler. Bu sebeple tarihe bağlı olmadan doğrulanabilir veya yanlışlanabilirler (Eagleton, 1996: 195).

Buradan yola çıkarak Althusser'in görüşüne göre kendi enformasyonunun objesini meydana getiren diğer bir deyişle kendi bilimsel sebep ve sonuçlarını ortaya koyan kuramsal yaklaşımlar son gerece değerlidir (Althusser, 2002: 225).

Ayrıca bu durum teori ve uygulama arasındaki bağı da devam ettirmektedir (Poster, 1974: 394).

Teori ve uygulama her ne kadar birbirleriyle ilişkili olsa da teorinin doğrulanması ve yanlışlanması uygulama aracılığıyla bulunamaz. Bunun da sebebi Althusser'e göre mananın bulunan bir şey değil üretilen bir şey olmasından kaynaklanır (Smith, 1989: 496).

Bir tecrübeyi, uygulamayı anlaşılır hale getirebilmek için teorisyenler aracılığıyla üretilen yaklaşımlar öncelikli durumlardır fakat bu bize teorinin gerçekliğini anlamamız için bir yol sunmaz. Enformasyon, süjesiz bir yoldur. Bu bakımdan değerlendirildiğinde ampirik yaklaşım da insancıl düşünce de birer ideoloji olmaktan öteye geçemezler. Deneycilik ya da diğer adıyla ampirizm hakiki objelerle teorik objeleri bir araya getirmekte; insancılık ise teori ve uygulama arasındaki farklılığı sona erdirmek üzerine çalışmaktadır (Poster, 1974: 395).

Bu şekildeki düşüncesi Althusser'in tümü kapsayan bir anlayışa sahip olduğunu bize gösterir: Ekonomik, siyasal, sosyal ve ideolojik oluşumların hepsi bir bütün halinde toplumu oluşturur. Hepsinin uygulamaları birleşerek bir toplumsal bir birikime sebebiyet verir.

Aynı şekilde herhangi bir bileşen de bir odakta bir merkezde değildir. Hepsi homojen olarak bütünün içinde yer alır. Buradan anlayacağımız şekliyle tüm bilimsel teoriler kendi içlerinde bir uygulamayı oluşturur ve teori ile pratik arasında Marksizm'de bahsedildiği kadar bir yakınlık söz konusu değildir. Bu sebeple teori de uygulama olarak kişilerin siyasi kararlarından özerktir veya görece olarak bağımsızdır. Hayattaki görevlerimiz ve sergilediğimiz tüm tutumlar bu uygulamalar yoluyla bize ulaştırılır. Bu da demek oluyor ki sistemi oluşturan tek bir ikilem yoktur ya da hegemon olan tek bir ikilem yoktur (Poster, 1974: 401; James, 1997: 165).

Althusser'e göre çok sayıdaki ikilemler toplumdaki farklılaşmaların içindeki üst yapıları belirler. Bu sebeple ikilemi bir ekonomik sebeple açıklayamayız, bu durum aslında özellikle üst yapının eseridir. Ona göre üst yapı alt yapıya göre görece daha üstündür ve bu sebeple tarih toplumsal düzene doğru yönlenemez (Althusser, 1991: 225).

Althusser için globalleşmenin ortadan kalkmasını engelleyen durumlar hukuki, politik ve ideolojik üst yapı sayesindedir. Buradan da üst yapının yapıtaşlarını baskı ve ideolojik araçlar olarak ifade etmekteyiz. Baskı araçları toplum

üzerinde rızaya dayalı olmayan şekilde çalışırken, ideolojik araçlar ise toplumun arzu ve istekleri yoluyla ideolojiler aracılıyla uygulanır (Althusser, 2002: 29).

Althusser'e göre global ve toplumcu mekanizmalar, toplumları ürettikleri ilim dışı yapılar vasıtasıyla büyüleyerek kullandıkları ideolojilerle düzene adapte etmektedirler. Bu sayede bireyler içinde bulundukları düzene uyumlu ve inandırılmış duruma getirilirler. Kişiler süjenin koyduğu kurallara kendi iradeleriyle onay versin ve kendi uyrukları gereği hareket ve faaliyetlerini de bir başlarına belirlesinler diye toplumun her ferdini bağımsız birer süje olarak isimlendirirler. Sadece uyruk olarak bulunmaları ve uyruk olarak hareket etmeleri için süjeler vardır (Althusser, 2002: 60).

Yani ideoloji, kişi-süjeler ortaya çıkarır ve bu kişi süjeler bir yönleriyle süjeleşirken diğer taraftan içinde bulundukları ideolojinin gereksinimlerini de sağlarlar. Bu sayede ideoloji vasıtasıyla düzen tekrar tekrar kendini yenilemektedir. Althusser alt yapının politikası olarak ekonomiyi kabul etmeyerek üst yapının daha etkin durumda olduğunu savunmaktadır. Bu durum sonucunda alt yapıyı ve üst yapıyı birleştiren bağ da çözülmüş ve toplumdaki yapılar görece bakımdan bağımsız pozisyona gelmiş, maddi şartlar ise yalnızca en son noktada o bile dolaylı olarak karar verici duruma gelmiştir. Bu demek oluyor ki Althusser savını politika ve politik savaşların hakimiyeti noktasına kadar çıkarmaktadır (Tünay, 1994: 451).

Burada ortaya konulması gerekli olan durum, Althusser'e göre ideolojiler bireylerin salt bilinçleri ya da idrakleri ile alakalı değildir. Enformasyon süjesiz bir periyot iken, ideoloji uygulamayla ve dolaylı anlamda tecrübe ile bağlantılıdır ve bu sebeple süjeleri de kapsar. Tecrübeler sonucu ideolojiler doğar. Bu nedenle tecrübeler gerçek bir enformasyon ortaya koyamazlar (Eagleton, 1996: 215).

Bu sebeple toplumlar, kişiler, sosyal düzenin onlara biçtiği görevleri kabul edip icra eden uygulayıcılar şeklinde karşımıza gelirler, süjeler olarak gelmezler. Kişilere süje olduklarını kabul ettiren durumları ideolojiler doğurur. Aküatör-süjeler

tarihte sadece ilk haliyle ortaya koyma ve tekrar ortaya koyma süreçleri noktasında eylemde bulunurlar (Althusser, 1987: 75).

Bu durum kişilerin süje olarak bazı irade gerektiren durumlarda bağımsız davrandıklarının kabul etmemek demektir. Birey, bireysel olmasından ziyade yapısal düzeni savunan bazı iktidarların piyonu olmaktan kurtulamaz. Bu da tarihi belirleme anlamında kişilerin süje durumunu kabul etmemek ve süje sorununu sosyalizm içinde incelemektedir (Çelik, 1999: 107).

Bu idrakin, Althusser'in post-Marksistler için ortaya koymuş olduğu oldukça değerli yönlendirmelerden en etkilisi olabileceğini belirtmek son derece doğru olacaktır. Post Marksistler için tek yol, düzen ile kural koyucular arasındaki ilişkileri sonlandırmaktan geçer. Althusser'in yolundan giden Poulantzas'ın en etkili savı, aynı zamanda Althusser'in de ana tezini oluşturan, devletin ekonomik alt yapısından göreli bağımsızlığıdır. Onun düşüncesine göre, göreli bağımsızlık demek devlet ile egemen tabaka bağlantısı demektir. Bu durumda devlet bu egemen tabakaya göre göreli bağımsızdır (Poulantzas, 1977: 155).

Bundan dolayı üst yapının bir ürünü olan devlet ile alt yapıyı temsil eden ekonomik bağı incelerken bu durumu dikkate almak gerekir. Bu görüş, Althusserci düşünce baz alınarak ortaya konmaktadır. Poulantzas bu düşüncesini daha sonra politik olguların üstünlüğü tezine kadar götürecektir (Wood, 1985: 37).

Yine de Poulantzas'ın post yapısalcıların ortaya çıkışına fırsat yaratan düşüncesi sınıf yaklaşımına göre daha etkindir. Ona göre toplumu oluşturan tüm sınıfların buna işçi sınıfı da dahildir; hiçbirisi yalnızca üretim sağladıkları durumlara göre konumlandırılamazlar. Üretim şekillerinin, seviyelerinin birbirleriyle etkileşimleri, sınıf ayrışmaları, sınıf birleşimleri, sınıfsal yok olmaları, yani her türlü sınıfsal durumları bir türe ait olan derecelendirmeleri ortaya çıkarırlar. Hepsinin bir araya gelerek oluşturdukları karışımdaki pozisyonları, tüm durumlarda salt üretim şekilleri aracılıyla açıklanamaz (Poulantzas, 1992: 65).

Bu noktada ortaya konulan durum, yalnızca alt yapıyı irdeleyerek bir sonuca varılamayacağı, siyasal- ideolojik çıkarımların da etkili olduğu şeklindedir. Bu haliyle, tüm kategoriler üretim aşaması hariç yani sömürü bağları olmadan da açıklanabilir. Yine emekçi sınıfın bu bağların dışında açıklanması da bize sığ bir kavrama götürür. Poulantzas için bu sınıf ile daha ufak bir sınıf olarak ortaya çıkan burjuvazi arasındaki fark, temel yapısal kıstas olarak üreten işgücü ile üretmeyen işgücü arasındaki farktır. Ona göre emekçi işgücünü temsil eden birey üretken işgücü ile aynı anlama gelir. Bu tanımlamayı yaparak, beyaz yakalı işgücünün emekçi işgücünden farkını ortaya koymayı amaçlar (Wood, 1985: 47).

Laclau tarafından Poulantzas'ın siyasal yapıyı üstün tutması ve bu alanda sığ bir sınıf ifadelendirmesi kayda değer bir düşünce olarak tanımlanır. Bu sınıflandırma yapılırken politika ve ideolojiler de etkili olur, bu sebeple ufak burjuvazinin yapısal birlikteliği, üretim bağlarındaki ideolojik ve siyasal seviyelerle benzer katkılar sağlarsa gerçek olur (Laclau, 1998: 122).

Bu durumda sınıf ikileminin haricinde bir ikilemin bulunması etkili olur. Orta sınıf veya arada kalan katlar, hegemon üretim bağlantılarından yoksundur. Bu ikilem, üretim seviyelerinden ziyade siyasal ve ideolojik bağlantılar noktasında meydana gelir. Tam anlamıyla bu bir sınıf ikilemi doğurmaz. Bu toplum varlığının sınıfsal varlıktan daha değerli olması şeklinde açıklanabilir (Laclau, 1998: 124).

Althusser'in başlattığı, Poulantzas ile yükselen üretim faaliyetlerini kapsamayan sahalara atfedilen değer Laclau ile en yüksek seviyesine çıkmıştır. Bu da yapısalcıların üst yapı kurulularına atfettiği görece bağımsızlık, post Marksistlere ve post yapısalcılara bakıldığında tam anlamıyla bağımsız bir şekle bürünmüştür. Bu sebeple görece olarak da alt ve üst yapı bağlantısı tam anlamıyla parçalanmıştır. Laclau savında emekçi işgücü yerine halk kavramını koyarak toplum devlet ikilemini maddi olmayan ama politik olan bir savaşım olarak düşünerek demokratikleşme için yeni sosyal hareketleri ortaya atmaktadır. Son durumda Laclau, Anderson'a göre Batı

Marksist yaklaşımda meydana gelen kuram ve uygulama bağlantısını tam anlamıyla yok etmiştir (Anderson, 2004: 24).

Marksist düşünceye Gramsci'nin eleştirel yaklaşımı, bir anlamda o kuramı ilerletmeye sebep olurken, diğer yandan şimdilerin solcu teorisyenlerine büyük katkı sağlamıştır. Onun politik yapı ve kültür adına söyledikleri sayesinde sınıf yaklaşımı değerlendirmeleri bir kenara bırakılarak objektif sınıf menfaatleri de devre dışı bırakılmıştır. Toplumun kamu işleriyle görevli olmayan bölümünün globalleşmeyle uyumlanmaması için bir yol olarak görülen sınıf savaşları Gramsci sayesinde devlet-toplum veya devlet-kişi savaşına evrilmiştir. Mesela Cohen ve Arato için şimdilerde bağımsız ve eşitlikçi sivil toplum yaratmak adına çabalayan yöneticiler halkın devlete karşı korunması sağlayan temsilcilerdir (Cohen ve Arato, 1992: 492).

Burada öncelikli olarak yapısalcı Marksistler bir düşünce ortaya koyarak bir fark yaratırlar. Althusser'in devletin ideolojik aygıtları hakkında yaptığı değerlendirmeler ve bu aygıtları görece bağımsız olarak düşünmesi, ekonomi ile onun dışında kalan kuruluşlar arasındaki bağları ayırarak üst belirleme anlayışını vurgulayan emek işgücünden kopma amacındakiler için bir yeni yaklaşım geliştirmiştir. Bu anlayış aslında tarihsel özdekçiliğin farklı şekillerde Althusserci bir yaklaşımla bozulması anlamına gelir. Laclau ve Mouffe da ilk olarak Gramsci'nin bıraktığı egemenlik kavramını o anlayışta bir sınıf değerlendirmesi bulunmuyormuş gibi tam anlamıyla ortadan kaldırarak sonrasında da politika ile ekonomi bağlarını tam anlamıyla keserek sivil toplum politikaları güden örnekler oldular.

Global toplumlarda sınıfsal ikilemleri diğer ikilemlerle aynı bulanlara göre toplum içinde her durumun yaşanabileceği bir yapı olarak düşünülür. Burjuva olarak adlandırılan kesimin kendi egemenliğine kavuşabilmesinin yolu da ancak bu şekilde bir yapılanma ile mümkün olur. Laclau ve Mouffe'a göre politik güçlerin sivil toplumu harekete geçirme gücü, yeni toplumsal hareketlerin liberal demokratik bir yapılanma sağlamak için sahip olduğu güce göre daha yetersizdir (Aronowitz, 1987: 2).

Laclau ve Mouffe yazmış oldukları "Hegemonya ve Sosyalist Strateji" adlı eserlerinde yeni toplumsal hareketler hakkında en etkili yorumlarda bulunmuşlardı. Bu eserde söylem kuramı etrafında Marksist dönemin sonundan şimdiye ortaya çıkan toplumsal yapıların politika ve egemenlik arayışına dair savlar ortaya koymuşlardır. Bu eser en ana şekliyle süjeciliği kabul etmeyen ve politik savaşların amacını ve sahalarını sözsel politikalar aracılığıyla süjeler tarafından sürdürülecek egemenlik savaşları olarak ifadelendiren bir çalışmadır (Coşkun, 2007:134).

Başka bir şekilde, süjeyi tarihsel süreçlerden ve toplumsal incelemelerden soyutlayan yapısalcı ve post yapısalcı teorilerle, ideolojileri bitiren teorilerin dışında, Touraine'in tarih yaklaşımı açısından, toplumların kendi hakkında çıkarım ortaya koyma ve toplumsal hareket adını verdiğimiz durumu ifade eden kültürel oluşumu dönüştürme kabiliyeti sayesinde, veya diğer bir ifadeyle tarihin kuralları ve ekonomik ihtiyaçlarına katlanmak durumunda olmayan dişil ve eril bireylerin kültürel üretimleri ve toplumsal savaşımları sayesinde kişisel tarihlerini yaratmaları konusunda Touraine; süjeyi tekrar ortaya koyar. Bu bakımdan Touraine, organize olmuş toplumda yeni sosyal hareketler olgusunu suje olarak yeni tarihsel eylemler olarak tanımlamaktadır. Ona göre artık toplum dönüşmüş ve sınıf olgusu gitmiş yerine yeni toplumsal hareket olgusu gelmiştir. Emek hareketi ihtilalci süje olmaktan çıkmış yerini kültürel çıktıların oluşumuna ve bu üretim hedeflerine yönelen yepyeni savaş platformlarının doğduğu yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır (Touraine, 1995: 274-282).

Gramsci ile yeşeren, Poulantzas ile devam eden dönemde kuram ve uygulama bağlarının farklı değerlendirme şekilleri ile sonuçlandığı durum bu bağlantının tamamen ortadan kalktığı yönündedir. Bu şekilde bir sonuca ulaşınca herhangi bir bireyin ya da grubun, herhangi bir amaç uğruna böylesi bir toplumsal değişimi sağlamaya yöneleceği düşüncesi anlamsız hale gelmiştir. Yine tüm kuramcıların ifade ettiği gibi, şimdilerde Marksizmin bunalımından söz etmek mümkündür. Bu sebeple Marksist kuramcıların ortaya koyduğu problemlerden ve münazaralardan

hareketle yeni bir Marksizm anlayışı ortaya koymaya gereksinim vardır (Coşkun, 2007: 135).

1.3. KURAMSAL AÇIDAN ESKİ VE YENİ SOSYAL HAREKETLER

Toplumsal hareketlerin tümünün amacı farklılaşma meydana getirmek değildir. Sadece bir bölümü yaşadığımız dünyada bir takım sorunlara odaklanmaya çalışır. Son dönemlerde ortaya çıkan çevre hareketleri, kadın hareketleri ve LGBT hareketleri ile birlikte yer bulmaya çalışan küreselleşme karşıtı hareketler, dünya üzerinde bir farklılık yaratmak amacıyla değil bazı konularda farkındalık ortaya koymayı amaçlarlar. Bu hareketler ya da kitlelerin birleştiği eylemlerden sosyal hareketler adı altında bahsedebilmemiz için belirli bir maksat ve niyet ile yola çıkılmış olması ve belirli bir topluluk tarafından desteklenmesi ve organize bir şekilde hareket etmesi gereklidir. Yine de bu hareketlerin hiçbirisi, toplumsal düzenin gerekliliklerinin ve önceliklerinin farkında olmadıkları gibi tam manasıyla uygulamaya çalıştıkları bir yol haritasına da sahip değillerdir (Şentürk, 2006: 39).

Bu fonksiyonları nedeniyle yeni eylemlerde çok kökten bir dönüşüm söz konusu değildir. Yine toplumu oluşturan kesimler arasında dini, etnik ve kültür bakımından günümüzde çok belli ve net ayrımlar yoktur. Toplumun çoğunluğunu oluşturan kesiminde orta sınıfın yükselmesi ile teknolojik alanlarda özellikle iletişim alanında yaşanan iyileşmelerle kitlelerin birbirlerini dönüştürmeleri sınıflar arasındaki ayrımı en aza indirmiştir. Modernite, globalleşme, endüstrileşme ve şehirleşme sayesinde yaşanılan değişim içinde yaşadığımız dünyayı ve toplumu çok kökten etkisi altına almakta ve toplumsal alanlarda değişimler ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan bu farklılaşma ve ilerlemeler sayesinde toplumsal eylemlerde de çeşit, kapsadığı alan, etkin güç, stratejiler ve olaylar da değişmektedir. Bunun sonucunda da yeni toplumsal hareketler doğmaktadır (Şentürk, 2006: 40).

Bu sebeple ortaya çıkan bu hareketler, toplumların maruz kaldıkları ve maruz bırakılarak sosyal alanlarda meydana gelen köklü değişim durumlarının toptan sonucudur. Önceki eylemlere baktığımızda, özellikleri, bileşenleri, metotlarının biliniyor olması ortaya çıkan bu yeni durumun eski ile kıyaslanabilmesi için ortam sağlamıştır. Bu durumda yeninin nitelikleri eskinin niteliklerinin karşılaştırılmasıyla açıklanabilir. Yeni olanın etkin güçleri eskinin tepkili ve dengesiz algısına uygun düşmemektedir. Yeni aktörlerin belli odakları ve akılcı yaklaşımları bulunmaktadır. Çabaları ekonomik değil, daha ziyade kimliği ortaya koymaya yönelik, temsil ve toplumsal özgürlükler gibi alanlara dayalı anlayışlar üzerinedir. Politik parti güçlerinden ziyade, toplum iradesi ve kitle iletişim araçlarını kullanarak alanında yetkin yapılanmalarla işlerlik sağlamaktadır (Çayır, 1999: 15).

Globalleşmeye karşıtı eylemler, bu yeni hareketlerin en güzel ifade şeklidir. Aynı zamanda bu eylemlerin arasında en bilinen ve gündem yaratanıdır. Bu hareketler küreselleşmeye karşı olup, onun sayesinde kullanılıyor olan medya aygıtlarını da en etkin şekilde kullanarak faaliyetlerini sürdürmekte ve yine bu aygıtları kullanarak savlarını tüm dünyaya anlatabilmektedirler. Eski olan daha çok ekonomik sınıfsal yapılanmayı temsil ederken yeni olan da eylemler toplumu oluşturan çeşitli sınıfları da kapsamaktadır (Çayır, 1999: 19).

Yeni eylemlerin ana çatışma konularından en belirgin olanı, kimliklerin yeniden gözden geçirilmesi aşamasıdır. Kadın konusu, eşcinsel eylemlerin çeşitli fraksiyonları, kabul edilmeyen varlıkları, siyasi bakımdan ve kamusal alanda yer bulmaları konuları ana yaklaşımlarıdır (Çayır, 1999: 27).

Bu bakımdan, bu eylemleri farklı kılan durum, çeşitlilik ve öteki konularına bakış açısıdır (Göle, 1992: 70).

Eski sosyal hareketleri incelediğimizde ana yaklaşımlar ekonomik ilerleme, kişisel ve toplumsal kazanç konularında düzelmeler ve onların destekleyicisi baskı

grupları ve politikanın temsil gruplarıyken yeni düzende bu alanlar önemsenmemiştir (Offe, 1999: 59).

Maddi konuların gündem kaybetmesiyle yine bu konularda gündemde bulunan eşit olmama konuları da önemini kaybetmiştir. Yeni paradigma, maddi eşitsizlik dışında, kimlik sorunsalı, doğa, kadın hakları, çocuk hakları, toplumun kamu işleriyle görevli olmayan bölümü, ve demokrasi gibi konulara ağırlık vermiştir. Burada da eşit olmayan durumlar söz konusudur. Bu sayede politik aktörler de yerini yeni paradigmanın aktörlerine bırakmıştır. Yeni aktörler sağcı, solcu, liberalist, tutucu biçiminde politik ifadeler veya emekçi, midi, burjuva, zengin, fakir gibi sosyo ekonomik ifadelerle tanımlanmamaktadır (Offe, 1999: 63-66).

Ek olarak yeni eylemler toplum yaşamının bireysel taraflarını ortaya koymaktadır. Eşcinsel hakları, kürtaj, tütün karşıtlığı, kadın hakları, alternatif tıp benzeri hareketlerin büyük çoğunluğu bedenle ilgili tutumların bir tarafını göstermektedir. (Cohen, 1999:137).

Sonuç olarak yeni paradigmanın eski manada bir politik yöne yönlenmemesi, yine maddi ve sınıfla ilgili bir yapılanmaya sahip olmaması, bu paradigmayı savunanların homojen bir yapıdan oluşmaması, okumuş, kültür sahibi bireyler olmaları ve kültürel konulara odaklanması bakımından eski paradigmadan farklılık gösterir (Şentürk, 2006: 41).

1.4. UYGULAMA AÇISINDAN ESKİ VE YENİ SOSYAL HAREKETLER

Yeni sosyal hareketler Pakulski açısından eskiye göre üç özelliğiyle ayrılır. İlki, jenerasyon konusudur. Ona göre şimdiki dönemde bu eylemlerin etkilediği genç nesil tabiri ve jenerasyon açılımı eskinin sınıf adlandırmasına görece daha kapsamlıdır. Diğer bir özellik, saygınlık siyasetidir. Yani eskinin emekçi- burjuva savaşı şimdinin makam, saygınlık üzerine hareket eden grup savaşlarına dönüşmüştür. Son özellik ise

toplumun kamu işleriyle görevli olmayan bölümü yani sivil toplum konusudur. Bu paradigma toplumcu bir ihtilali savunmayan, devlet yerine bu kesimin hegemon güç olduğu, eylemin merkezinin politik değil sosyo-kültürel olduğu bir sistemsel yapıyı öngörür (Pakulski, 1993: 131).

Aynı şekilde, ortaya konan çeşitli çalışmalarda, bir eyleme dahil olma veya bir sivil toplum kuruluşuna üyelik gibi, yaş, refah düzeyi, cinsiyet ve medeni hal gibi daha da öte dini eğilimler ve bu eylemlere dahil olma konularında çok sıkı bağlar tespit edilmiştir. Mesela, Cutler'e göre bu eylemlere dahil olma da yaş etkili bir parametre iken yine yaş ve kazanç, kültür seviyeleri bakımından güçlü bağlantılar bulunur. Bunun yanında yaşlı kuşağın gelir düzeyi ve kültür düzeyi daha düşüktür. Her iki seviye yükseldikçe dahil olma durumu da yükselmektedir (Cutler, 1976: 44).

Pichardo'nun yeni toplumsal hareketlere dahil olanlarla ilgili olan orta sınıf savına karşılık, Kriesi orta sınıfların bu eylemlerin temel izleyicisi olmadığı tezini savunur.

Bu kesim yeni toplumsal hareketlere katkı sağlar ama, Kriesi için bunun dışında kalan diğer koşullarda önemlidir. Mesela, bu eylemlerde bulunmak için kültür seviyesi ve yaş etkili birer faktördür, yine de tüm okullu ve emekçiler onların savunucusu olarak düşünülemez, sadece onlar için işçiler büyük bir destek sağlar (Kriesi, 1989).

DaIton'a göre yeni toplumsal hareketler sınıf merkezli düşünülemeyeceğini, yalnızca onların ana özelliklerini siyasi yapılardan bağımsızlığı, temelsiz ve eşitlikçi bir düzenin şekillendirdiğini, aynı zamanda hayat ve eğitim konularına dair problemlerle uğraştıklarını savunur. Yeni toplumsal hareketler, kişinin kendi hayatı hakkında yapacağı seçimlere yalnızca kendisinin karar vereceğini söylemektedir ve bu sebeple bu kişileri işçi eylemleriyle kıyasa götürür. Tam tersine Klandermans ise YTH'lerin klasik gruplaşma şekillerinden farklı olarak düşünülmesinin son derece indirgeyici olacağını savunarak, bu yeni eylemlerin eskinin olanak ve imkanlarından

yararlandığını dile getirir. Ona göre, iki hareket arasındaki karşılaştrma tam anlamıyla net değildir (Dalton, vd., 1990: 125-135).

Aynı şekilde Duyvendak da, ne eski eylemlerdeki işçi sınıfı salt olarak sadece bu eylemlerde yer aldığı, ne de yeni toplumsal hareketlerdeki onların dışında kalan kesimin salt bu eylemlerde yer aldığı yaklaşımı tam anlamıyla doğru değildir. Yeni toplumsal hareketlerin yapılanma şekilleri ve grup oluşumları hakkında hem ayrılıkçı hem de devamlılığı destekleyen teorisyenler arasında ortak bir dil mevcuttur.

Bu iki kuramda da ortak düşünce yeni toplumsal hareketlerin tam ortasız, kapalı olmayan, kurumsallaşmamış ve hiyerarşi içermeyen niteliklere sahip olduğu yönündedir. Bunun da sebebi, sosyal yapının bürokratikleşmesini istemezler ve sosyal yapıların liberal yöntemlerle değiştirilmesini isterler. Mesela Touraine'e göre YTH'ler, tarih yaklaşımında değil otogestiyondan, egemenliği elde etmek değil dıştan olmayan eşitliği talep ederler. (Touraine, 1995: 275-276).

Offe'nin yaklaşımında aynı şekilde klasik politik kurumlara göre yeni toplumsal hareketler kurumsal çeşitlilikten yoksundurlar. Bu eylemlerde yol gösterici olan ile normal kişiler arasında değişime olanak yoktur. Bu sebepledir ki yol göstericilerin vazifeleri devamlılık arz etmez ve yol gösterici olanla diğer sıradan katılımcıların kurum için deki görevleri hakkındaki ayrım çok net değildir (Offe, 1985: 830).

Bu durumda yeni sosyal hareketlerin, ufak, merkezi olmayan ve demokratik yapıları, demokratik düzenleri ve hayat sahaları arasında bir birlik meydana getiren klasik kuruluşlara farklı bir düzenleme ve bu yeni düzenlemelerin kabul edilmemesi şeklinde değerlendirilmiştir. Yine yeni toplumsal hareketlerin bu uygulamaları etkili bir iletişimin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Huesca, 2001: 421).

Yeni sosyal hareketlerin ortaya koyduğu kıymetler hakkında Larana vd. nin çıkarımı şöyledir (Melucci, 1999):

1) Yeni sosyal hareketler kimliklerin eski olmayan ve öncesinde önemsenmeyen içeriklerinin üretilmesine sebep olur. İkilemler ve uygulamaya yol açan nedenler, maddi sorunlardan çok kimlik hakkındaki simgesel ve kültürel problemlere dairdir.

2) Yeni sosyal hareketlerin ideolojik öz yapısı emekçi sınıf eylemlerinin ve Marksizm'in kapsayıcı ve kavrayıcı yaklaşımına taban tabana zıt bir yerde bulunur.

Aynı şekilde Inglehart, yeni toplumsal hareketlere desteğin tam anlamıyla kıymetlerin farklılaşmasıyla alakalı olduğunu savunarak, post özdekçi kıymetlerin ortaya çıkmasıyla bu eylemlere desteğin yükseldiğini dile getirir. Bu noktada sosyal eylemlerin merkezi, sınıf, etnik köken veya başka klasik politik problemlerden ziyade, kültürel problemlere odaklanmıştır.

Bundan başka yeni sosyal hareketlerin faaliyetlerinde problem merkezli hareket ettikleri ve bu sebeple ideolojik sosyal anlayışa yakın olamadıkları ifade edilmektedir.

Örnek olarak, Cohen YTH'leri irdelerken, sadece o eylemlerde bulunan süjelerin kimliklerini hangi yollarla ortaya koyduklarına veya ne gibi izlemik amaçları elde etmeye çalıştıklarına dikkat edilmemesini gerektiğini dile getirir. Burada asıl değerli olan, bu eylemlerin öz kimlik ortaya koyma yeteneklerinin ve bu kimliklerin ortaya çıkarılmasında egemenlik bağlarının yerini anlamış aktörlere sahip olmasıdır. Yine bu aktörler bu oluşum döneminde, kuralların tekrar gözden geçirilmesi, farklı manalar ortaya konulması, kamu ile ilgili, spesifik ve politik sahalar arasında çizgiler belirlenmesinde izlenebilecek sosyal ikilemler olduğunun farkındadırlar. Bu durumda, ortak aktörlerin değerlendirmede bulundukları umumi sosyal kimlikler arasında yepyeni örgüt kimlikleri oluşturmaya gayret ettikleri görülebilir (Cohen ve Arato, 1992: 511).

Yine de bu kimlik savaşında tek başlarına umumi politik amaçlar üretemeyeceklerinden dolayı, esas gereken ikilemlerin politik taraflarını irdeleyen ve kimlik sorununun günümüzde niçin ana bir sorunsala dönüştüğünü ortaya koyan bir anlayıştır.

Buradan hareketle, YTH teorisyenleri için bu eylemlerin ortaya koyduğu kıymetler klasik eylemlerden farklılık göstererek, tam anlamıyla işgücü kapital kavgası merkezinde olmayan ama post özdekçi kaynaklardan yararlanan yeni politikanın değer kazanmasına ve ekonominin tekrar paylaşılması veya politik erk ile olan problemlerinden ziyade, yaşamın kalitesine dair problemlere odaklanmaktadır. Bu bakımdan devletin veya evrenin tüm problemleri ile değil, hayatın niteliğine dair özel problemler ile meşgul olur. (Coşkun, 2006: 89).

1.5. KÜRESELLEŞMENİN SOSYAL HAREKETLERE ETKİLERİ

Küreselleşmek eylemi, diğer bir adıyla globalleşme, günümüzde uluslararası ilişkiler alanında çalışmalar yapanlar arasında, son dönemlerde üzerine en çok düşünülen, konuşulan, çok çeşitli manalar ve kıymetler atfedilen, çok çeşitli ifadelendirmelere başvurulan konuların ilk sıralarında incelenmektedir. Evrenin yekpare bir yer şeklinde düşünülecek ölçüde daraltılarak, ufaltılması manasındaki bir proses olarak ifadelendirilebileceği gibi politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel kıymetlerin ve bu kıymetler etrafında kümelenen milli çizgilerin dışına genişleyerek yerkürenin tamamına hakim olan bir durum olarak da tanımlanabilmektedir (Erbay, 1998: 18).

İletişim kuramcısı Herbert Marshall McLuhan, 1962 senesinde yazıya döktüğü bir eserinde, son yıllarda gelişen iletişim teknolojilerinin hayatlarımıza katkısını anlatmak için ingilizcesi global village olan küresel köy kavramını ilk defa kullanarak bu kelimeyi literatüre kazandırmıştır (Aktel, 2001: 195).

Ülkelerin ve bölgelerin hudutlarının ortadan kalkması ve toplu haberleşme aygıtlarının önem kazanmasıyla fiziki alanlar farklı bir niteliğe dönüşmüştür. Kişiler bu sayede evrenin her neresinde bulunurlarsa bulunsunlar herhangi bir yer de yaşanan bir durumla ilgili o anda haber alabilme ve konu hakkında bilgi sahibi olabilme lüksüne sahiptir. Özellikle içinde bulunduğumuz son 20 senede bugüne kadar olmayan bir süratte meydana gelen globalleşme faaliyetleri sayesinde dünyasal manada güçlü bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Bu dönüşümün ana sebebi, son dönem komünikasyon ve bilgi teknolojilerindeki yeniliklerdir. Bu değişimler neticesinde evren gerçek manada global bir köye dönüşmeye başlamıştır. Bunda en başta internet dünyasının ve sosyal platformların kazandırdığı serbest ve rahat alanlar sayesinde aktif pozisyonda olmayan bazı kesimler düşünceleri dile getirme fırsatı bulmuşlardır. STK'lar ve bu hareketler bundan sonra medyanın onları haber yapması ve görünür kılması için çalışmayı bırakmış, kendi platformlarını kurarak bu yolla destek bulma ve katılımcılarını yönlendirme şansına sahip olmuştur. Bilgi üretme ve dağıtmadaki bu eylem potansiyelleri sayesinde toplumların güçleri sosyal platformlardan meydanlara taşınmış ve bu kitleler devrimleri ateşleyen, başlatan konumlara gelmişlerdir (Soydan, 2012: 52).

Klasik kitle haberleşme aygıtları olan tv, yazılı basın ve radyolar önceleri, yapılan yayınların niteliğinin ve kapsamının ne olacağı konularında üniter bir pozisyona sahipti. Bu kanallar ve görsel yayın bir kişinin veya bir grubun tekelinde iken, dünyada da aynı tekelleşme devam etmekteydi. Yeni komünikasyon teknolojileri ile bu tekel kan kaybetmeye başladı. Dağılma ve farklılaşmalar sayesinde elde tutulan bu mekanizma çok başlı bir duruma evrilmiştir. Yeni haberleşme teknolojileri, en başta sosyal medyayı aktif kullananların bireysel ya da kitlesel internet haber platformları oluşturmalarına ya da kendi kişisel bloglarını açmalarına fırsat sağlamıştır (Timisi, 2003: 84).

Globalleşme yaklaşımının tüm dünyada etkin hale geldiği son periyotta komünikasyon teknolojilerindeki ilerlemeler meydana gelmiş ve yeni haberleşme yöntemlerine kişilerin ulaşımı sağlanmıştır. İnternet üzerinden enformasyonun

kolaylıkla dağıtılması güçlü bir etkileşim yaratırken onun üstü bir gelişim web 2.0 uygulayımbilimleri sayesinde olmuştur. Sanal gerçekliğin, kamusal saha şekline dönüşmesi ile yeni haberleşme alanlarının sermayeleşmesi, tekelleşmiş olan medya dünyasının pozisyonlarına karşı farklı bir seçenek olarak doğmuştur. Global dünyanın esaslı kuruluşları, millet devlet anlayışını ortadan kaldırarak, halkın egemenliği düşüncesini güçlendirmiş, bu durum çeşitli tartışmalara zemin hazırlamıştır. Bu yeni dünya ve haberleşme yöntemleri, göz ardı edilen, sistem tarafından dışlanmış, aykırı toplulukların sorunlarını dile getirmeleri için bir çıkış yolu olarak kabul edilmiştir. Yine 2001 senesinde Filipinler'de Devlet Başkanı Joseph Estrada'nın mobil teknoloji zorbalığıyla vazifesinden çıkarılması sebebiyle tartışmalar yaşanmış ve düzeni desteklemeyen topluluklar sosyal medya üzerinden kampanyalar başlatmıştır. Yeni küresel sistemin tekrar yapılandığı platformda, Türkiye'de ve çoğu ülkede düzen karşıtı topluluklar sosyal platformlar vasıtasıyla isteklerini dile getirmekte, internet dünyasından yararlanarak, sosyal medyanın da gücüyle dünya üzerinde global tesirler yaratmaktadırlar. Sosyal platformlar olan, Instagram, Facebook, Twitter, Youtube benzeri yollar aracılığıyla dünyanın farklı yerlerinde yaşayan çok sayıda insanı internet üzerinden bir araya getirerek yeni bir ortak toplumsal etkinlik ortamı oluştururken, aykırı düşüncelerin de dile getirildiği bir paylaşım sahası olarak da ifade edilebilir. Bilhassa Ortadoğu'da yaşanan geniş çaplı gelişmeler sonucu ortaya çıkan ortamda sosyal platformlar ve internet ağları ihtilalci yapılanmalar gibi lanse edilmiştir. Ortaya çıkan bu yeni iletişim ortamının en mühim vazifesi, bilinmeyen ya da tanınmayan yeni simgelemeler üretme ve aykırı siyasi sesleri dünyaya ulaştırmaktır. İçinde bulunduğumuz dönem artık hepimizin arzu ettiğimiz her an ve her ortamda arzu ettiğimiz her yere ulaşabildiğimiz dönemdir. Ve bu durumu da ağ toplumu şeklinde ifade etmekteyiz. Bu ifadeyi güçlendiren en etkili nitelik, çift taraflı haberleşme diğer bir anlatımla karşılıklı etkileme yani İngilizce adıyla **interactivity**'dir (Kesim, 2008: 5-6).

Son zamanlarda gündemde olan toplumsal ağlar kavramına değinecek olursak; karşılıklı kurulan komünikasyonlarda kişi etkileşim kurduğunda onun karşı tarafında bulunan kişinin gözünden inceleme yapılırken toplumsal platformlarda ise

kişi kimliğini yeniden yapılandırmaktadır. Oluşturulan bu yeni kimlikler ve onların da oluşturduğu ağ kavramına bakacak olursak globalleşme ile birlikte halk idaresi, halk hizmeti ve kurumları esaslı bir şekilde dönüşüm geçirmiştir. Millet otoritesi ve milli ülke anlayışından yapılanma sıra dışı yapılara doğru yön değiştirirken bölgesel idareler ve toplumun kamu işleriyle görevli olmayan bölümü de nüfuz alanlarını son derece arttırmaktadır (Al, 2002: 282).

Yeryüzünde ülke hudutlarının değerini kaybetmesi ve toplu haberleşme aygıtlarının kullanım alanlarının genişlemesi ile yer nosyonu da etkisini kaybetmiştir. Bundan sonra kişiler bulundukları yerden yeryüzünde gerçekleşen her türlü konuyu o anda takip edebilme ve onlardan o saniye bilgi sahibi olabilme lüksüne ehildirler. Yaşadığımız son çeyrek de globalleşme eylemleri sebebiyle çok güçlü bir dönüşüm meydana gelmektedir. Bu dönüşümün ana odağı yeni haberleşme ve bilgi teknolojilerindeki ilerlemelerdir. Artık siber reaksiyonlar da meydanlardaki hareketler gibi etkiye sahip olabiliyor. Bunu da nedeni haberciler güncel buluşmalarını gerçekleştirmeden önce Twitter'ı takip ederek tartışılan konulara hakim olabiliyor. İnternet üzerinde değerlendirilen konular bu sayede yazılı basının ve haber programlarının da ana haberlerini oluşturabiliyor. Daha da öte Amerika'daki politika, demokrasi ve internet kurumu değerlendirmesinde, daha çok insan tarafından takip edilebildiğinden dolayı, internet eylemcileri, karar alıcı sistemler için, meydanlardaki eylemcilere oranla 7 kat etki potansiyeli teşkil etmekte (Savaş, 2013:19).

Enformasyon inkılabı veya Friedman'ın ifade ettiği biçimiyle, bilgi demokratikleşmesi, potansiyelin tabiatını farklılaştırmakta, genişleyip çoğalmasını hızlandırmaktadır. Millet devlet anlayışı iktidarını devam ettiriyor olsa da yeryüzünde gittikçe çoğalan çeşitli aktörlerle bu arenayı bölüşmeye zorlanmakta ve iktidarını koruma aşamasında güçlük yaşamaktadır. Bir takım ilim insanı tarafından üçüncü endüstrileşme inkılabı olarak lanse edilen bu yeni dönemde, enformasyonun oluşturulması, dağıtılması, kullanılması ve yönlendirilmesi sıra dışı bir boyutta süratlenmiş ve kolaylaşmıştır. Siber enformasyon verisi her 5 yıl için 10 kat

artmaktadır (https://www.rtuk.gov.tr/haberler/3787/8175/dikkat-ceken-arastirmanin-sonuclari-aciklandi.html, (01.01.2019), s.5).

Komünikasyonun son derece kolaylaştığı ve çoğaldığı bu dönemde milletler aşırı kurumların ve networklerin oluşturulmasının maliyeti sıfıra yakındır. Yeryüzünde çoğu toplumların kabul ettiği bu millet aşırı yapılanmalar global ses olmak arzusundadırlar. Bu niyetleri sebebiyle bazı durumlarda devletlerin ve çok milletleri ortaklıkların aldıkları kararları etkileyebilmektedirler. Genel olarak değerlendirdiğimizde, bugünün sosyal eylemleri önceki dönemlerde olduğu gibi ideolojik alt sistemlerden nasiplenmek yerine doğa, hukuk, siyasi pratikler, kültür, kadın, cinsiyet merkezli toplumsal problemlere cevap aramaktadır. Sosyal iletişim ortamları ve yükselen sosyal platformlar aracılığıyla önceki dönemlerden daha basit bir şekilde organize olup sorunlarını dile getirme fırsatı bulan ve çok daha fazla topluluğa kolaylıkla ulaşabilen bir dünya yaratılmıştır (Karagöz, 2013: 135).

1.5.1. Küreselleşme Karşıtı Yeni Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkması

Küreselleşme, diğer bir adıyla globalleşme şeklinde ifade edilen bu proses sosyal oluşumların, kurumların ve problemlerin evrensel boyutta kolektif hale gelmesine sebep olurken, diğer taraftan meydana getirdiği problemleri, sosyal hareketleri tahakküm altına sokması, ekonomik, kültürel ve sosyal baskıları nedeniyle ortaya çıkan gidişatta kendi kontrastlarını yaratmıştır. Bu kontrastlar gidişat içerisinde yeni toplumsal eylemler yaklaşımıyla açıklanabilen yapılanmalardır. Alternatif globalleşme, aşağıdan globalleşme eylemi şeklinde de isimlendirilen küreselleşme karşıtı eylem, lokal seviyede meydana gelen emek, topraksız köylü, fakirlik karşıtı ve aynı olmayan kimliklere sahip grupların aykırılığını ortaya koymak için söylenmektedir.

Toplumların global düzlemde karşılaştığı son periyot varyasyon ve dönüşümlerini tanımlamak adına kullanılan globalleşme terimi; sosyal hareketleri

baskılayan, uluslararası yaklaşımları ifade etmekte kullanılan ve aynı zamanda kendi kontrastlarını da yaratan çok kapsamlı bir konsepttir. Bu sebeple, yalnızca toplumu etki altına alması, toplumları yakınlaştırması, yerküreyi küresel bir köye benzetmesi nedeniyle olmasa da; tabii kaynakların tükenme noktasına gelmesini, doğanın tahrip edilmesini ve kirletilmesini, global çölleşmeyi, ve tabiattaki diri çeşitliğinin yok edilmesini de etkilemesi noktasında önemsenmektedir. Bu bağlamda, evreni birbirine yakınlaştırırken evrenin problemlerini çoğaltır. Meydana gelen problemleri, sosyal hareketleri etkilemesi, ekonomik, kültürel ve sosyal yaptırımları nedeniyle oluşan durumda kendi kontrastlarını yaratmıştır.

Ortaya çıkan sosyal yenilikler neticesinde çağdaş dönemlerden beri her zamanda var olan toplumsal eylemler, toplum sistemi içinde, bu sisteme duyulan mutsuzluk ya da güncel sistemi devam ettirmek adına, kolektif gayelere kavuşmayı arzulayan kesimler aracılığıyla uygulanmaktadır. Bu eylemler bazı durumlarda politik bakış açısıyla ve resmiyetçi bir yapılanma biçimiyle meydana gelirken, bazı durumlarda yasa dışı bir maksatla yapılanan grupları ifade etmek için kullanılır. Yine de oluşan yenilikler ve değişimlerin etkisiyle de toplumsal eylemler yaklaşımı farklılaşmaktadır. Çağdaşlığın erken yıllarında ve daha global teknolojik ve ekonomik değişimlerin başlamadığı yıllarda çoğunlukla emekçi sınıf üzerinden maddi kazanç merkezli ve politik hakimiyete sahip olmak veya politik güçleri etkilemek amacıyla hareket eden sosyal hareketler, globalleşme ile baş gösteren yenilik ve dönüşümlere uyumlu olarak post sanayi örgüt türüne göre tanımlanmaya başlamıştır. Bu sebeple bugünkü toplumsal eylemler bu formatta yeni toplumsal hareketler tanımlamasıyla ortaya konmaktadır (Çayır, 1999: 16–17).

Touraine açısından bugünkü eylemler kendilerini hükümet iktidarını denetleme nosyonundan çıkardıkları ve sivil bağlantıları çeşitlendirmeyi arzuladıkları ve aktör merkezli eylem boyutundan kişi merkezli kültürel platformuna yöneldikleri için yenidirler. Yeni toplumsal eylemler, yeni politik şuurdan, yeni bir maddi anlayışından, farklılaşan politik ve maddi oluşumlarda enternasyonel arenada meydana gelen hareketlenmelerden ve salt hükümet yoluyla sonuçlandırılamayacak

geniş bir toplumsal buhrandan doğan objektif durum ile toplulukların şuurlu izlemlerinin birleşimiyle vücut bulmuştur. O açıdan incelendiğinde yeni toplumsal eylemler, global dünyanın meydana getirdiği problemler ve proses içinde ortaya çıkan değişik durumlardan etki alarak ilerlemesini sürdürmektedir (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 72).

Yeni toplumsal hareketlerin ekonomi dışı konulara dair oluşturduğu karşıtlık sosyal hareket düzleminde bir dönüşüme yol açmış ve bu dönüşüm de Inglehart için post materyalist kıymetlerin doğuşu olarak tanımlanmaktadır. YTH'ler, sosyal ve politik sahayı bir topluluk bakış açısıyla oluşturmayı gaye edinen hayalci eylemlerden ayrılır. Onlar, çağdaş sosyal hayatın konstrüktif bir şekilde değişimini desteklemektedirler. Cohen, bu durumu kendini kısıtlayan köktencilik şeklinde tanımlamaktadır. YTH'ler sosyal zeminleri bakımından eski olandan ayrılmaktadır (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 73).

Eski toplumsal hareketlerde, iktidarda bulunan kişiler veya aktörler, ya bir kurtarıcı ya da bir alçak olarak düşünülerek bir önderlik gereksinimini karşılamaya çalışılırken, yeni olanda, dış aktörlerden çok kendilerine yönlenen aktör durumuna dikkat çekilmektedir (Çayır, 1999: 17–19).

Bunun yanında 1950'lerden sonra komünikasyon alanında ortaya çıkan gelişmeler ve iletişim araçlarının kullanımının artması sayesinde iletişim ortamı sosyal hareketlere çok büyük katkı ve ulaşım olanağı kazandırmıştır. Televizyon, radyo, e-mail, araştırmalar ve kampanyaların dağıtımına olanak sağlayan araçların kullanımının dünya üzerinde yaygınlaşması, sosyal eylem aktivitelerinde ve propagandaların şeklinde bir takım farklılara sebep olmuştur (Tilly, 2008: 137).

Şu noktada yeni toplumsal eylemlerin temel özelliklerini bu başlıklar altında toplanabilir (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 73-74):

1) YTH'ler, maddiyat dışı isteklere yönlenmişlerdir.

2) YTH'ler, eski klasik yapılanmadan tam anlamıyla ayrılarak anti bürokratik bir şekilde organize olmaktadırlar.

3) YTH'ler, aktör veya önder yaklaşımı ve bir kurtarıcı liderliğinde bir araya gelmektense, fahrilik ilkesine göre adil idare hakkıyla eylemci beraberlikleri şeklinde konumlanmışlardır.

4) YTH'ler, haberleşme alanındaki yeniliklerden son derece etkilenmişler ve onları etkin bir şeklide kullanmaktadırlar. Bu eylemlerin hakimiyet alanının genişlemesi ve yaygınlaşması iletişim alanındaki ilerlemelerle aynı düzlemde gerçekleşmiştir.

Globalleşme karşıtı eylem, genel manada globalleşen dünyanın meydana getirdiği problemler konusunda hem fikir olan ve bu şuurla problemlerini kolektifleştiren toplulukların ve sosyal kuruluşların oluşturduğu, kendilerine ait bir gruplaşma şekline sahip olan, hareket paradigmaları bulunan ve katılımcıları arasında çeşitlilik barındıran sosyal bir karşı duruş şeklinde ifade edilebilir. Milli orandaki maddi yer, global yeniliklerin de etkisiyle evren boyutundaki bir maddi yere doğru yönelince, eylemlerin ve kavgaların da globalleştiği anlayışı baş göstermiştir. Bunun etkisiyle de aykırılıkların globalleşmesi yaklaşımı doğmuştur. Amerika'nın ve Avrupa'nın önemli şehirleri olan Seattle, Cenova gibi büyük şehirlerde küreselleşme karşıtlığı ismiyle patlak veren eylemlerin ana teması, post modern bir toplumsal hayat tarzı içinde şekillenen, ilerleyen, ıssızlaştırma ve alienasyon olarak da bilinen Hegel ve sonrasında Marx'ın yabancılaşma yaklaşımıyla ortaya çıkarılan kimlik, öteki ile çoğunluk kavramları altında birleşmiştir (Görenel, 2002: 309–310).

1999 yılında Seattle da gerçekleşen hareketlerin, Globalleşme karşıtı eylemlilikler şeklinde kendine dair bir eleştirinin sembolü olarak başlaması, o yıllardan beri yaşadığımız alemde ortaya çıkan neo liberal yaklaşımlara karşı, maddi,

politik, ve toplumsal açıdan çok sayıda devlette orijinal karşıtlarla devam ettirilmektedir (Mahmutoğulları, 2002: 2).

Bu kavram ayrıca alternatif globalleşme eylemi şeklinde de isimlendirilmektedir (Tuna, 2005: 105).

Globalleşme eylemine bir seçenek olarak ortaya çıkan bu yaklaşım globalleşmenin yeniden düzenleneceği düşüncesine sahip bazı kesimler aracılıyla ortaya atılmış bir tabirdir. Globalleşme karşıtı toplulukların nasıl bir anlayışla birleştiklerini anlatması açısından değerlidir.

Wallerstein ise, bu eylemleri düzen karşıtı bir aksiyon şeklinde düşünerek, global döngü sebebiyle etkili olan bu eylemleri globalleşme karşıtı olarak adlandırmıştır. Bu eylemler, çoğul konstrüksiyonları, aydın tecrübeleri, savaşçı türündeki hareketleri ve gelecekte meydana gelebilecek değişimleri istemeleri sebebiyle global manada değer görmektedirler (Wallerstein, 2006: 138–139).

Toplumsal eylemler, ilkeleri bakımından çok çeşitli maksatlara sahiptirler. Bu hareketler içindeki katılımcı ve liderlerin, dönüştürmek istedikleri maksatlara yönelik ortaya koydukları tutumlar, bu çeşitliğinin nedenidir. Bu eylemler, hissettikleri mutsuzluğu tam anlamıyla ortadan kaldırmayı amaçladıkları için, Aberle'nin tabiriyle, dönüştüren ve globalleşmenin değişik yönlerini de kapsayan kuruluşları yeniden yapılandırma düşünceleri açısından düzeltmeci eylem çeşitlerine emsal oluşturmaktadır (Giddens, 2000: 541).

Bu eylemler için çalışan örgüt ve yapıları gayelerine ve yaptıkları faaliyetlere göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır (Mahmutoğulları, 2002: 5-8):

1) **Emek Eylemleri:** Bu hareket globalleşme karşıtı eylemler arasında iki farklı merkezde değerlendirilebilir. Birincisi, tradisyonel birlik yapıları, milli birlikler, milletlerarası üst yapılar üzerinden sürdürülen karşıtlık eylemleri

şeklindedir. Bu çeşit yapılanmalara Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) ile Uluslararası Hür İşçi Sendikalar Konfederasyonu (ICFTU) örnektir. İkincisi, tradisyonel sistemlere bir karşı cevap şeklinde örgütlenmiş ve içinde bulunduğu devletin karşıt hareketlerini tümüyle içerebilen, yeni türden birlik yapılanmaları şeklindedirler. Bu sendikal yapılanmalar, globalleşme muhalefetinin de ilerisinde, son çeyrek de meydana gelmelerine rağmen, bu eylemlerin ortaya çıkmasında ve yayılmasında kayda değer paya sahiptirler.

2) **Topraksız Köylü Eylemleri:** Globalleşme karşıtı eylemler içinde son derece faal olan karşıt hareket budur. Zapatista eylemleri ile bu başkaldırılar ertesinde meydana gelen Halkların Küresel Eylemi (PGA) hareketi sebebiyle güçlü bir karşıtlık ortaya çıkmıştır. Zapatistaların ateşlediği ve globalleşme karşıtlarının farklı bir uluslararası tecrübe diye tabir ettikleri bu oluşumun etkisiyle her yerde değişik, kolektif, eş zamanlı köylü eylemleri baş göstermiştir. En önemli olanları: Meksika Zapatistalarının (EZLN) eylemleri, Kolombiya (FARC) eylemleri, Brezilya (MST) eylemleri, Ekvator (FENOC) eylemleri, Peru özerk (CCP) eylemleri ile Avrupa'da Jove Bove liderliğindeki Köylü Konfederasyonu.

3) **Fakirlik Karşıtı Eylemler:** Ana ofisi Londra'da bulunan ve bu eylemlerin en büyük destekleyicilerinden biri olan Oxfam, tüm fakirlik karşıtı yapılanmaların gerçek mimarıdır. Fakirlik ve haksızlığa ses çıkarmak adına devlet dışı organizasyonların oluşturduğu enternasyonel bir topluluktur. Bir destek birliği şeklinde faaliyetlerini devam ettirmektedir. Bu örgüt tam anlamıyla globalleşmeye karşıt bir yapılanma değildir. Sadece globalleşmenin günümüzdeki şeklini kabul etmemekte, fakirlikle savaşımın potansiyel liberal yaklaşımlara karşı durularak gerçekleşeceği iddiasını dile getirmektedir. Bu sebeple bu muhalif yapılanmalar arasında farklı bir konuma sahiptir. Çalışmalarını, sağlık sektörü, tedavi, savaş muhalifliği, kültür, ödemelerin feshi, G8 devletlerinin fakir devletlere mevduat desteği ve bu

alandaki kampanyalar şeklinde devam ettirmektedir. Bu yapılanma içindeki devletler çoğunlukla refah düzeyi yüksek kuzey devletleridir. Fakirlik karşıtı eylemlerin bir başka destekçisi de 1998 senesinde Fransa'da kurulan, Fransız ATTAC (Mali Pazarların ve Kuruluşların Demokratik Kontrolü İçin Enternasyonel Hareket) tir (Grefe vd., 2003: 14).

Bu eylem çok hızlı bir şekilde diğer ülkelere de sıçrayarak enternasyonel bir özelliğe bürünmüştür. Yoğunlukla Avrupa'da yapılanmışsa da son dönemlerde Asya, Latin Amerika ve Afrika'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Klasik bir örgütlenmeden farklı olarak, konumlandığı devletin kişisel problemlerine göre aksiyon alan bir yapılanma düzeni vardır. Fakirlik karşıtı eylemlerden bir başkası, mali anaparanın kontrolü ve fakir devletlerin kredilerinin kaldırılması için oluşturulan, bir hareketten ziyade haberleşme-enformasyon merkezli bir yapılanma olan Üçüncü Dünya Ağı (Third World Network) dır. Bu örgüt çalışmalarını fakirlik üzerine incelemelerde bulunmak, sonuçlar oluşturmak, farklı yöntemler uygulanabilmesi için seçenekler aramak gibi konularda sürdürmektedir. Fakirlik karşıtı eylemlerin, bir başka orijinal örgütü, yine kredilerin kaldırılması için oluşturulmuş ve Jübile 2000 hareketinin yaratıcısı Dünya Kalkınma Hareketidir.

4) **Doğa, Kadın, Etnisite, Cinsiyet Diskriminasyon Problemleri Hakkında Eylemler:** Bu topluluk, bu eylemler arasında en ilgi çekici ve en toplumsal çeşitliliği barındıran yapılanmadır.70'lerin sonun ortaya çıkan 80'lerde hareket alanını genişleten Yeni Toplumsal Eylemler, globalleşme karşıtlığının oluşmasında başat güç sergilemektedir. Daha çok ufak, seçkin, ekalliyet eylemi şeklinde ifade edilen ve önemsenmeyen kadın, doğa, cins diskriminasyonuna karşı sürdürülen faaliyetler, günümüzde içinde daha da çeşitlilik barındıran kesimleri bir çatı altında toplayabilmektedir. Bu muhalif topluluklar arasında, kargaşacı, özerk, toplumcu, feminist, çevrebilimci köylü gibi farklı kitleler bulunmakta ve birlikte hareket edebilmektedirler. Bu kitleler küreselleşme karşıtı harekete çok büyük katkı sağlamaktadır.

Kendilerine has özelliklerini ve problemlerini eylemin merkezine koyarak eyleme farklı bir boyut kazandırmaktadırlar.

1.5.1.1. Dünyada Küreselleşme Karşıtı Hareketler

Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN)'nu temsil eden Zapatistaların Meksika'nın Chiapas eyaletinde 1994 senesinde çıkardıkları ayaklanmalar ve silahlı çatışmalar bu hareketlerin ortaya çıkmasında başlangıç sayılmaktadır. Yine 96 senesinde çeşitli grupların oluşturduğu yaklaşık altı bin kişi Zapatista eylemi önderliğinde toplanmışlardır. 1997 senesinde İspanya'da toplanan grup burada PGA yani Halkların Global Eylemi düşüncesini benimsemiş ve nu toplantıdan bir yıl sonra eylemin başlangıcı meydana gelmiş ve globalleşme karşıtı eylem başlığı altında hareketler başlatılmıştır (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 78).

1998 senesinde, G8 zirvesi ve DTÖ bakanlar toplantısının İngiltere'de düzenleneceği duyulunca, ortaya çıkan protesto hareketleri sonucunda toplantı gerçekleşememiş ve dünyanın birçok yerinde aynı anda bu hareketler baş göstermiştir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü tarafından 1998 senesinde sürdürülen çok taraflı yatırım aktinin (MAI), bu karşıt eylemciler aracılığıyla dünyaya duyurulması sebebiyle dünya üzerinde meydana gelen muhalif eylemler, Dünya MAI Karşıtı Koalisyon ismiyle özdeşleşmiştir. Yine Amerika'nın Seattle eyaletinde, 99 senesinde, yapılması planlanan Dünya Ticaret Örgütü görüşmesi ortaya çıkan hareketler sonucunda yapılamamış ve görüşmenin tamamlanamaması sebebiyle bu hareketler geleneksel karşı koyma biçiminde devam etmiştir. Dünya üzerinde yapılması planlanan bütün sermaye odaklı enternasyonel görüşmeler bu yapılanma yoluyla izlenmekte ve gerçekleşmemesi sağlanmaktadır. Bunlara, Washington, Melbourne, Davos, Quebec, Prag, Nice, Okinava, Göteborg ile Cenova ve Barcelona hareketlerinin ölümlü sonuçları örnek gösterilebilir (Mahmutoğulları, 2002: 2–3).

90'lı yıllarla birlikte neo liberal yaklaşımlara karşıt yönde enternasyonel arenada çalışmalar yapılmaya başlandı. Buna en iyi örnek Latin Amerika'daki köktenci sol yönelimli parti ve örgütlerin düzenlediği Sao Paulo Forumu'dur. Bu örneğin ikincisi Meksika'da, bir sonraki de Havana'da düzenlenmiştir. Bu forumların geleneksel hale getirilmesi 2001 senesinde Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde yapılan DSF toplantısı kararıyla gerçekleşmiştir. Önceleri Davos'ta gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu'na karşıt bir toplantı olarak düşünülen Dünya Sosyal Forumu daha sonraları globalleşme karşıtlarının ve destekçilerinin buluşma yeri haline gelmiş ve eylemin sembolü olarak nitelendirilmiştir (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 79).

Dünya Sosyal Forumu'nu genel manada tanımlayacak olursak; kapitalist düzen aracılığıyla işleyen bir mekanizmaya, neo liberalist düşünceye, sermaye sahiplerine ve kapitalizmin tüm çeşitlerine karşı mücadele eden toplumsal eylemlerin, yapıların, platformların, sosyal toplum kuruluşlarının ve onların dışında kalan sivil toplum kuruluşlarının destekçisi olmak, düşüncelerini özgürce dile getirmek, problemlere çözüm yolları aramak, tecrübelerini sınırlamalar olmadan paylaşmak ve etkin bir iletişim networkü kurmak gerekçesiyle toplanılan herkesin katılımına açık bir buluşma zeminidir.

Bu forum, 2001 yılında gerçekleştirdiği ilk büyük toplantısından beri, neo liberal yaklaşımlara karşı farklı yollar bulmaya çabalayan ve çözüm yolları için çalışan devamlı bir global proses durumuna gelmiştir. Yine aynı şekilde çok sesli ve çok çeşitli olması, herhangi bir kuruma, partiye veya devlete bağlı bulunmaması da karakterize özelliğidir. Farklı bir evren yaratmak amacıyla harekete geçmiş tüm kuruluşlar arasında, bölgeselden global düzeye kadar bir ana mekana sahip olmayan işbirliğini ve networkü oluşturmayı hedefler. Yine de yeryüzünde toplumsal hareketin tek temsil gücü olma yönünde bir iddiası bulunmaz (http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1608/17311.pdf, (08.09.2019)).

Dünya Sosyal Forumu 2001 yılından bu yana Brezilya Porto Allegre'de 3 olmak üzere; Hindistan Mumbai, Venezuela Caracas, Kenya Nairobi gibi şehirlerde

forumlar yapmış ve bu toplantılarda dünyanın çeşitli yerlerinden çok sayıda kişi ve globalleşme karşıtı topluluklar hazır bulunmuştur. Bu hareket güzel sonuçlar alınca bölgesel düzeyde de toplantılar gerçekleştirme düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Brezilya forumunda enternasyonel kurulun kararıyla, Avrupa Sosyal Forumu, Akdeniz Sosyal Forumu adı altında yerel toplantılar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki 2002 yılında İtalya'nın Floransa şehrinde düzenlenmiş, sonrasında, Paris, Londra, Atina, Malmö gibi şehirlerde bu forum devam etmiştir Avrupa Sosyal Forumu'nun son toplantısı 2010 yılında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 80).

1.5.1.2. Türkiye'de Küreselleşme Karşıtı Hareketler

Türkiye'de globalleşme karşıtı yapılanmaların ortaya çıkışı, 90'ların sonuna tekabül eder. 1998 senesinde Türkiye MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma örgütünün resmen kurulması ile Türkiye'de de globalleşmeye karşı bir karşıt güç oluşmuştur. 2001 senesinde düzenlenen İstanbul Sosyal Forumu, 2005 senesinde Türkiye Sosyal Forumu'na evrilmiş, globalleşme eylemleri hız kazanmış ve güçlü bir oluşum olarak kendini benimsetmiştir. Enternasyonel olan eylemlerin aksine ülkemizdeki eylemler özgün bir takım özelliklere sahiptir. Ülkemizdeki bu karşıt hareketler, değişik bir karşıt bakış açısına ve niteliklere sahip eylemcilerin oluşturdukları ve kapsadıkları gruplar bakımından çok çeşitli sendika, oda, politik yapı ve derneği bünyesinde barındırmaktadırlar (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 80).

Bu hareketler globalleşmeye karşı olan çalışmalarını bu kapsadıkları grupların ekonomik katkıları ve sosyal zeminleri aracılığıyla sürdürmektedirler. Bu bakımdan, Türkiye'de Türkiye Sosyal Forumu veya Anti Mai hareket gibi yapılar tam anlamıyla kurumsallaşamamıştır. Gerçek manada bir toplumsal tabana ait değildirler. Bu sebeple Türkiye'de "oluşum" şeklinde, değişik sendika, oda, politik yapı ve dernek düzeyinde belirli bir karşıt düşünce ve yaklaşımı destekleyen eylemcilerin oluşturduğu ve küreselleşme karşıtı hareket adı altında yer almaları dolayısıyla

meydana gelen organizasyonel bir yapılanma şeklinde ifade edilmiştir (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 80).

1.5.1.2.1. Türkiye Küreselleşme Karşıtı Faaliyet Grubu ve MAI

1998 senesinde kurulan ülkemizde kurulan, Türkiye Küreselleşme Karşıtı Faaliyet Grubu ve MAI, globalleşme kapsamında bütün dünyada anaparanın, iktidarını güçlendirme amacıyla yapmış olduğu faaliyetlere karşı olanları izleme ve takip etme, kapital sistemin yeni aktivitelerini değerlendirme, bu konular hakkında araştırmalar yapma, yapılan bu araştırmalar sonucunda ortaya çıkan verileri toplumla paylaşma ve onları bilgilendirme, globalleşen kuruluşlarla toplantılar düzenleme ve iki yönlü veya çok taraflı sözleşmeler yoluyla ülkemizde yürütülen sosyo ekonomik, politik, eğitim ve kültürel çalışmalar arasında bağlantı sağlama, toplanan bilgilerin grup içinden başlayarak tüm topluma ve kamuoyuna ulaştırılmasına vesile olma gerekçeleriyle kurulmuştur (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 81).

Ana hedef, en iyi reaksiyonun enformasyon sayesinde alınabileceği düşüncesiyle kuruluşlar üzerinde istişareler ve yazılı yöntemler kullanılarak farkındalık yaratılması ve bunun sonucunda şeklinin, vaktinin ve mekanının bu kuruluşlarla kolektif şekilde tespit edileceği ve beraber yapacakları hareket ve aktiviteler yoluyla enformasyonun ve reaksiyonların kitlesel boyuta taşınmasıdır (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 81).

Anti-Mai olarak tanımladığımız grup, oluşumunda katkısı bulunan kuruluşlar ile Türkiye'de günümüzün politik kurumlarının herhangi birine dahil olmadan bütün kuruluş ve politik kurumlarıyla beraber objektif bir duruş sergileyerek ve enformasyonun otonom üretimini amaçlayarak, kendini emek temelli bir yapılanma olarak ifade etmiş ve globalleşmeyi anti kapitalist bir yaklaşımla ele alacağını açıklamıştır (http://www.antimai.org/gr/ilkeindex.htm, (24.07.2019)).

Bu yapılanma içindekiler, maksatlarını net bir şekilde tanımladıktan sonra kendilerine bir takım faaliyet sahaları belirlemişlerdir. Anti- Mai grubunun faaliyet sahaları şu şekildedir (http://www.antimai.org/gr/ilkeindex.htm, (24.07.2019)):

1) Türkiye'de ve diğer ülkelerde globalleşme karşıtı yapılanmaların, kişisel ve akademik düzeyde meydana getirilen çıktıları bir araya getirmek, yayınlanan bültenler ve medya aracılıyla kamuoyuna duyurarak toplumun bilgilendirilmesini sağlamak,

2) Globalleşme siyasetinin yürütüldüğü, sahalar, kesimler, mevzular hakkında çalışmalar yapmak, veriler ortaya koymak, çıkan sonuçlar üzerinden kitap, tebliğ, risale, sempozyum, kongre, konferans, seminer, basın toplantısı gibi faaliyetler yoluyla toplumun farkındalığına dikkat çekmek,

3) Milli ve enternasyonel globalleşme karşıtı, kongre, sempozyum, toplantı, konferans, panel, söyleşi gibi organizasyonlara katılarak ülkesel ve evrensel enformasyon, birikim ve tecrübelerin iki yönlü ve çok yönlü olarak aktarılmasını sağlamak,

4) Milli ve Milletlerarası hareket ve faaliyetlerle alakalı aktif duyuru ve bilgi paylaşımını sağlamak,

5) Grup ile benzeri aktivitelerde bulunduğu düşünülen milletlerarası oluşumlarla sistemli temaslarda bulunmak ve hem faaliyetlerimizin temel konusu hem oluşum düzeyi ve hareket modelleri hakkında devamlı ve mütekabil deneyim iletiminde bulunmak,

6) Faaliyet sahasını temsil eden kuruluş üyeleriyle ve onun dışında kalan destekçilerle 15'er günlük dönemlerde enformasyon sunma ve yöntem izleme konularında görüşmeler düzenlemek,

7) Grup faaliyetlerinin düzenli takip edilmesi için çalışma grupları belirlemek, belirlenen bu gruplarda görev paylaşımı yapmak ve bu grupların eş zamanları çalışmasını sağlamaktır.

Bu grubun etkin ve devamlılık arz eden faaliyetlerde bulunabilmesi için antimai.org adında bir web erişimi mevcuttur. Bu web sitesi üzerinde öncelikle globalleşmenin ana merkezi ve uygulayıcısı sayılan global ekonomik kurumlar ve bu kurumların imzaladığı anlaşmalar, bu anlaşmaların tüm metinleri, çıkarmış oldukları bültenler, yazılar ve o alanda yazılan makaleler bulunmaktadır. Haberleşme, daha çok e-mail sistemi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu grup, ilk kuruluşundan bu yana globalleşmenin meydana getirdiği tüm istenmeyen durumlara farkındalık yaratmak ve küreselleşme karşıtlarını bir araya toplamak için çok sayıda konferans ve sempozyumlar organize etmiş ve globalleşmenin çok geniş kesimlere ulaşmasını sağlamak için kitaplar hazırlamıştır. Bahsedilen bu çalışmalar grup temsilcileri ve bu gruba destek sağlayan kurumlar aracılığıyla hayata geçirilmektedir (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 83).

Bu grup temsilcileri ve destekçileri ile yapılan müzakereler ve incelemeler sonucunda, oluşumun belirli sayıdaki fahri eylemciden meydana geldiği ortaya çıkmıştır. Faaliyetlerinin genel alanları ve uygulamaları incelendiğinde oluşumun bürokratik bir yapılanmadan çok fahri bir yoldaşlık, dostluk hissiyatıyla davranan şahıslardan oluştuğu görülmektedir. Oluşumlarına ait bir ofisleri bulunmamaktadır. Faaliyetlerini kendilerine ait spesifik alanlarda hayata geçirmektedirler. Oluşum içinde herhangi bir hiyerarşik düzen söz konusu değildir. Her eylemci aynı haklara sahiptir. Grup içindeki pozisyonları noktasında her bir grup üyesi kendisini aktivist, aktivist grup mümessili veya aktivist grup raportörü şeklinde tanımlamaktadır. Buradan da grubun herhangi bir idari veya icra bölümümün bulunmadığı anlaşılmaktadır (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 83-84).

1.5.1.2.2. Türkiye Sosyal Forumu (TSF)

TSF, 14 Haziran 2006 yılında düzenlenen bir basın toplantısı aracılığıyla duyurulmuş ve kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Dünya Sosyal Forumu ve Avrupa Sosyal Forumu ile ortak noktaları bulunan Türkiye Sosyal Forumu, ülkemizde gerçekleşen çok sayıda toplumsal eylemi bir arada tutmak için faaliyet göstermeyi ve hepsine bir taban oluşturmayı ilke edinmektedir. Faaliyetlerinde işçi ve meslek grupları, partiler, çok kapsamlı dernekler ve sivil toplum kuruluşları etkin olarak yer almaktadırlar. TSF, ülkedeki bütün toplumsal hareketleri kendi kuruluşlarının bir alt yapısı olmaya davet etmekte, az sayıda katılımcıya değil, çok sayıda gruplara ve toplumun her kesimine ulaşmaya ve onlarla ortak bir zemin oluşturup ortak amaçlarını hayata geçirmeyi planlamaktadır (http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1608/17311.pdf, (08.09.2019)).

TSF eylemi, başlangıç noktasını 2001 senesinde Brezilya'nın Porto Alegre şehrinde yapılan ilk DSF buluşmasına dayandırır. Ona göre bu hareket ilk adımdır ve bu sebeple Dünya Sosyal Forumu'nun prensiplerini kabul eder. Bunun yanında çalışmalarını ASF ve AkSF ile de bağlantılandırır. TSF, DSF'nin kapsadığı bir yapılanma olduğu için Dünya Sosyal Forumu'nun merkez alan prensipleri uygulamıştır. Bu prensipler (http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1608/17311.pdf, (08.09.2019)):

1) Türkiye Sosyal Forumu, yalnızca bir faaliyet olmamakla birlikte, yeni liberal yaklaşımlara, ayrımcılığa ve harbe karşı bir anlayışı destekleyen bütün sosyal eylemleri ve kişileri bir araya toplamayı amaçlayan siyasi bir prosestir.

2) Türkiye Sosyal Forumu, yalnızca protestolarla kısıtlı kalmayan, sosyal eylemlerin ve kişilerin tecrübelerini aktaracakları, yararlı aktiviteler organize edecekleri ve kolektif halde savaşacakları bir taban oluşturmayı hedefler.

3) Bu tabanda dışlanma yaşayan bütün kesimlerin kendilerini ifade edebilme fırsatı verilmesi ana amaçlarından biridir.

4) Türkiye Sosyal Forumu, milli seviyede bütün sosyal eylemlerin sözcüsü konumunda olmak kaygısı gütmemektedir.

5) Türkiye Sosyal Forumu, temsil edilmeyi garanti eden saydam ve demokratik bir oluşumdur.

6) Türkiye Sosyal Forumu, bir grup, bir ortaklık ya da federal bir oluşum değildir.

7) Türkiye Sosyal Forumu, çok sesliliği ve çok türlülüğü içinde barındıran, aşırı ulusçu ve merkeziyetçi olmayan, üyelerinin düşüncelerini rahatlıkla dile getirebileceği, sertlik içermeyen sosyal hareket biçimini kabul eder.

8) Türkiye Sosyal Forumu, gidişat içerisinde hükümlerini, oy fazlalığıyla değil, oy birliğiyle alır.

TSF, diğer bir Türkiye oluşumu olan Anti-Mai'den azıcık daha bürokratik bir yapılanma olması bakımından ayrılır. Türkiye Sosyal Forumunda Anti-Mai'de olmayan bütün faaliyetlerin sürdürüldüğü Türkiye Sosyal Forum Ofisi ismiyle bir büro mevcuttur. Bu büroda eylemciler bulunmaktadır. Bu yapılanma içinde değişik periyotlarda Türkiye Sosyal Forum raportörü olan çalışanlar faaliyetleri yürütürler. Türkiye Sosyal Forumu'nun iç mekanizması bir takım forum, konsey ve faaliyet grupları şeklinde yapılanmıştır. Türkiye Sosyal Forumu'nun aktivistleri kendilerini, Küresel Bak icra konseyi temsilcisi, Global hareket grubunda eylemci, Küresel Bak da eylemci, Küresel Bak müessisi, Türkiye Sosyal Forumu çalışanı ve eylemci şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu ifadelere göre Türkiye Sosyal Forumu'nun

bürokratik bir yapılanma olduğu açıkça görülmektedir. Türkiye Sosyal Forumu, konsey ve alt birimlerden oluşan bir yapılanma olarak faaliyet göstermektedir. Alınan tüm kararlar ve yürütülen tüm faaliyetler bu konsey aracılıyla ve bu bürodan takip edilir. Bu büro, konuyla alakalı enformasyon dağıtımından, sosyal medya üzerinden kurulan iletişimin alt yapısından, enformasyonun saydamlığından ve genel toplantıların teknik alt yapısının organize edilmesinden sorumludur. Ayrıca gidişatı ve gelişmeleri izleyerek çeşitli alanlarda ilerlemeyi sağlamak amacıyla yapılandırılan çalışma grupları, tüm kararların belirli bir taslağa uygun şekilde alınmasını sağlayan Genel Hazırlık Toplantısı ile ülkede bütün sosyal eylemlerin ve kesimlerin iştirakine izin veren toplantılar, sempozyumlar, kongreler, konferanslar, atölye faaliyetleri, eğitim ve kültür aktiviteleri için olanak yaratan TSF alt birimleri yapılandırılmaktadır (http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1608/17311.pdf, (08.09.2019)).

1.5.1.2.3. Dünya ve Türkiye Küreselleşme Karşıtlığı Kısa Değerlendirmesi

Ülkemizde temsil edilen globalleşme karşıtlığı ile Dünya üzerinde temsil edilen globalleşme karşıtlığı belli açılardan çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilikler bazen ülkemizin şahsına ait tarihsel dönemlerinden bazen de bizim dışımızda evrende yaşayan farklı tecrübelerden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu alanda yapılan araştırmalar sonucunda araştırmaya katılanların verdikleri cevaplar bakımından ülkemizde baş gösteren globalleşme karşıtlığı ile dünyada tecrübe edilen durum arasında dört ana ayrım söz konusudur. Bu değerlendirmeye göre, Dünya üzerinde bu eylemlere dahil olanların yaş grubu gençlerden oluşurken, ülkemizde bu eylemlere destek verenlerin yaş grubu daha çok yaşlılardan meydana gelmektedir (Çetin ve Çopuroğlu, 2010:89).

Bunun dışında, onlardaki hareket daha organize bir yapılanma şekilde sürdürülürken, Türkiye'de henüz böyle bir yapılanma söz konusu değildir. Ülkemizde küreselleşme karşıtları globalleşme sürecini oldukça köktenci bir anlayışla değerlendirirken, dünya küreselleşmeye bizim kadar keskin çizgilerle

yaklaşmamaktadır. Türkiye'de globalleşme karşıtları, daha çok ülkeye dair problemlere çözüm bulma çabasındayken, dünya üzerindeki aktivistler daha çok evren ile ilgili sorunlara çözüm yolları üretme çabasındadırlar (Çetin ve Çopuroğlu, 2010: 90).

2. (BÖLÜM) YENİ SOSYAL HAREKETLER VE KADIN

2.1. DÜNYA'DA YENİ SOSYAL HAREKETLERİN GELİŞİMİ

1900'lerin sonlarında başlayan işçi eylemleri, toplumsal hareketlerin başlangıç noktası kabul edilir. 1960'lara geldiğimizde ortaya çıkan sosyal eylemler, politik gücü ele geçirmeyi amaçlayan, ekonomik menfaat odaklı, sınıfsal bir yaklaşıma sahip olan hareketlerdir. Bu eylemler, eski sosyal hareketler şekilde tanımlanmıştır (Önder, 2003: 34- 35).

Bu eylemlerin, sorunların ortadan kaldırılması için kullandığı yöntemler ideolojik kökenliydi. Onları eyleme sevk etmek için gerekli olan yol, yanlışlıkların ve adaletsizliklerin dile getirildiği ideolojilerdi (Hank vd., 1999: 151).

1970'li yıllar ve sonrasında meydana gelen çevrebilim eylemini, feminist eylemi, savaş karşıtı eylemi, nükleer karşıtı hareketleri, ekalliyet eylemlerini ve bölgesel otonomi eylemlerini tanımlamak amacıyla yeni toplumsal hareketler ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Globalleşme, toplu haberleşme aygıtlarının kullanımın artması ile birlikte evrendeki toplulukların, maddi, siyasi, kültürel alanlarda bir biri içinde yer aldığı, yeryüzünün herhangi bir yerinde gerçekleşen durumların, problemlerin ya da icatların kilometrelerce uzaklıktaki toplulukları etkileme gücü şeklinde açıklanacak olursa, globalleşmenin gerçekleşmesi için toplu haberleşme aygıtlarının ne kadar etkin pozisyona sahip olduğu rahatlıkla anlaşılabilir (Suğur, 1995: 56).

YTH'lerin bu denli ilerlemesi genel manada güçlü kapital sistemin veya geciken çağdaş periyodun eseri şeklinde düşünülebilir. Yine de burada açık bir ifadeli bir tanımlama yoktur. Bazı teorisyenler için kapital sistemin bir sonraki adımı veya sanayi topluluğunun bir sonraki adımda geleceği nokta olan post-sanayi toplumu şeklinde düşünülebileceği gibi, bazılarına göre teşkilatsız kapital sistem, bazılarına göre tasarı toplumu, bazıları için, ağ toplumu, bilgi toplumu, post fordist toplum ve

post modernizasyon adları altında değerlendirilebilir. Bu tanımlamaları yapan teorisyenler arasında ufak tefek ayrılıklar bulunsa da her bir tanım sanayiden sonraki toplumun ayrı niteliklerinden bahsettiği için genel manada anlamlar birbirlerine çok yakındır. Bir önceki topluluk şekli için çoğu yaklaşımcı sanayi toplumu tabirini kullandığı için post sanayi toplumu ifadesi anlaşılması açısından kolaylık sağlamaktadır (Coşkun, 2004: 7).

Seçkinler arasında 18. Yüzyıldan ve özellikle 19. Yüzyıldan itibaren toplumun aşağısındaki köylü kesimin, sanatkarların ve emekçi sınıfın çalışmaları ve yapılanmaları sebebiyle dikkate alınması gerekecek bir teşkilatçılık ve devamlılık seviyesine yükselmiştir (Çetinkaya, 2008: 28).

1960'lı yıllar ile yükselmeye başlayan toplumsal hareket, damgasını toplumsal hareketlere ilişkin akademik çalışmalara da vuracak ve bugün bu konuda en önemli iki okulu ortaya çıkaracaktır. Bunlardan bir tanesi Birleşik devletlerde etkili olan Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, diğeri de Avrupa kıtasında ilerleme kaydeden ve dünyaya yayılan YTH paradigmasıdır (Çetinkaya, 2008: 33).

Kaynak Mobilizasyonu kuramcıları anlatımlarına hisler ve şikayetler, ruhbilimsel unsurların etkisi ile kolektif tutumun maddi dibe vuruş üzerindeki etkisini inkar ederek başlarlar. Bununla birlikte kitlelerin yaşadığı bu yıkım ile harekete geçen kişilerin toplumsal eylemlerin ana oyuncuları olduğunu dikkate almamak adına da çok sayıda deneysel bilgi ortaya koyarlar. Onlara göre, en etkili konu kolektif tutumu aktif kılabilmek için geleneksel, alışılmış işleyişin dışında daha da ileri teşekküllü yapılara ve komünikasyon yöntemlerine gereksinimin bulunduğudur (Çayır, 1999:113).

Sosyal eylemlerin gündem olmaları ve gündemden düşmeleri, demokratik olanakların artmasını ve azalmasını temsil eder. 1750'li yıllar itibariyle medeniyet olarak gördüğümüz Batı'da ilerlediği biçimiyle sosyal eylem 3 ana öğenin, türlü

neticeler ortaya koymuş orijinal bir bileşiminden meydana gelmiştir (Çımrın, Kökçalan, 2010: 10-11):

1) Belirlenen yetki sahiplerine karşı müşterek pay isteğinde bulunan, ilelebet örgütlü toplum hareketi (etkinlik dönemi),

2) Türlü siyasi hareket çeşitlerinin hayata geçirilmesi. Bu hareket çeşitleri şöyledir: Spesifik maksatlı dernekler ve birlikler kurmak, toplum gösterileri yapmak, resmi kortejler tertip etmek, mitingler yapmak, nöbetler tutmak, dilekçe yazmak, basına beyanat vermek, afiş asmak (sosyal eylem listesi),

3) Prensiplerini destekçilerinin karşısında uygun biçimde dile getirmeleri. (Akıllı olma, Nicelik, Bütünlük, Kendilerine ve Seçicilerine Sadık olma)

YTH'ler, tam manada, sanayi toplumdan post-sanayi topluma, birlikli kapitalizmden birliksiz kapitalizme dönüşümün doğal bir neticesi şeklinde oluşmuş, eskinin objektif sınıf menfaatleri için eyleme geçen işçi sınıfı eylemlerine karşılık, odağına bölüştürme sorunları yerine kültür, kimlik, otonomi, kaliteli hayat sorunlarını yerleştiren eylemler biçiminde ifade edilebilir. Bu eylemlerin farklı bir ifade şekli ortaya koydukları ve gelişmiş sanayi toplumlarının niteliklerini gözler önüne serdikleri söylenebilir (Coşkun, 2007: 134-135).

Bu yeni eylemler, daha çok feminist eylemi, çevrebilim eylemini, nükleer karşıtı eylemleri, savaş karşıtı eylemleri, azınlık eylemlerini dile getirmek maksadı taşımaktadır. Kullanılan yeni tanımı, tarihsel bir süreçten bahsetmek için değil, geçmişin sınıf merkezli yaklaşımından ve menfaat grup hareketlerinden ayırmak amacıyla kullanılmaktadır (Coşkun, 2007: 107).

Johnson ve Larana'ya göre savaş karşıtı eylemler, öğrenci eylemleri, çevrebilim eylemleri şeklindeki eylemler aslında birbirlerinden oldukça ayrı niteliklere sahip ve YTH tanımı altında ortaya konan sosyal vakalar, uzun yıllar boyunca ideoloji, ussallık ve teşkilat gibi yaklaşımlara bağlı olarak baş gösteren sosyal eylemlere ve bu eylemleri var eden sosyal düzene bağlı kalarak açıklanmaya çalışılsa da eylemlerin kendi realiteleri, geleneksel sistemin yetersizliğini gözler önüne sermiştir. Bu sebeple bu eylemleri, eskinin ideolojik eylemleri veya rasyonel tarzda yapılanmış menfaat grupları bakış açısından idrak etmek hiç kolay değildir (Johnston, vd. 1994: 5-6).

Bu eylemlerin önemli yapıtaşları şu şekilde açıklanabilir (Larana, 1994: 226):

1) YTH'ler iştirakçilerinin yapısal rolleriyle şeffaf bir ilişki kurmaz. YTH'lerin sosyal zemini sınıf oluşumunu geçer ve öncelikle yaş, toplumsal cinsiyet gibi sosyal prestij konularından bahseder.

2) YTH'lerin ideolojik kişiliği emekçi sınıf eyleminin ve müşterek hareket için kapsayıcı bir öğe olan Marksist yaklaşımın karşısında bir yerde konumlanır.

3) YTH, fikirler ve kıymetler çokluğu sunar; faydacı yaklaşımlar aracılığıyla iştirakçilerin karar alma mekanizmalarına iştirakini arttıracak olan yapısal yenilenmeyi amaçlar. Hayatın günlük pratiğinde, demokratikleşme hareketi ve politik durumlara karşı sosyal hayatın sivil toplum alanının fazlalaşması için konuya dikkat çekmek ister.

4) YTH'ler, kimliklerin kimsenin bilmediği ve önceleri önemsenmeyen farklı niteliklerine dikkat çeker. İkilemler ve eyleme sevk eden etmenler, maddi şikayetlerden daha çok konuyla alakalı kültürel ve simgesel

problemlerle bağlantılıdır. Benimsenen bu yeni kimlikler de içlerinde bireysel ve toplumsal olarak biçimlenirler.

5) Kişi ve gruplar arasındaki hudutlar çok belirgin değildir. Çoğu eylem, organize olmuş topluluklar içinde ya da bu gruplar vasıtasıyla değil, kişisel hareketler şeklinde dışa vurulur.

6) YTH'ler, genel manada kişi hayatının bireysel ve gizli özelliklerini kapsar; günlük hayat pratiklerine kadar ulaşır.

7) Baltalamak ve karşı koymak gibi kökten harekete geçirme stratejilerini uygularlar, şiddetsiz sivil itaatsizlik hareketlerine yönelirler.

8) YTH'lerin başlangıcı ve hız kazanması, Avrupa'nın klasik politik iştirak yolları hakkında ortaya çıkan itimat kriziyle alakalıdır.

9) YTH'ler modüler, düzensiz ve odaksızdır.

Fonksiyonel ve Marksçı değerlendirmelerin bu eylemleri analiz etmede oldukça yeterli olmadığını savunan Larana, YTH'lerin tarihsel sürecin ana süjesi olarak kabul edilen sınıf ve sınıf şuurunun sosyal bir eylemin bütünlüğü için bir ön şart olarak düşünülmesini tam anlamıyla kabul edemediklerini dile getirir. YTH'ler bakımından sınıf harekete geçirmenin ana süjesi değildir ve bu eylemlerin ideolojik plüralizmi, hareketle uyumlanmanın ana maddesini meydana getirir (Larana, 1994: 226).

2.2. DEĞİŞEN ALAN VE AKTÖRLER

Yeryüzünde var olan topluluklar, 20. Yüzyılın sonlarında başlayan ve hala gündemini sürdüren, Amerika ve destekçileriyle Irak arasında meydana gelen müdahalelere ve ikinci Körfez savaşına şahitlik etmektedirler. Bu müdahalelerin nedeni olarak da Irak devletindeki muhtemel kimyevi ve biyolojik mühimmatın bulunması gösterilmektedir. Yalnız bu alanda çalışan uzmanların savaş öncesi ve savaş sonrası ortaya koydukları raporlar, bu devletin böylesi bir mühimmat üretme yeteneği bulunmadığı yönündedir. Bu şekilde asıl sebepler gün yüzüne çıkmaktadır. Aslında müdahalenin nedeni olarak gösterilen silahları bu devlete satan ve bu sebeple savaş hükmünü veren de bizzat Amerika'dır. Bu durum da bize ana sebebin Irak petrolünü denetim altına almak olduğunu açıkça göstermektedir. Doğadaki her bir durum zıttıyla varolur. Yani her olgu bizzat zıttını üretir. Hükümdarlık, tanımlandığı anda tabiat yasaları gereği karşı bir durumu da tanımlamış olur. Hükümdarlık bu kendini tanımlama durumunu ulus ötesi iletişim araçlarıyla, televizyonlar vasıtasıyla yaparken, karşı duruş da bu tanımlamayı meydanlara çıkarak ve insan toplulukları şeklinde yapmaktadır (Temelkuran, 2003: 218).

Son dönemim hükümdarlığı olarak görülen ABD, çeşitli zamanlarda evrenin çok çeşitli bölümlerindeki devlet ve topraklara bizzat kendi bakımından uygun bulduğu gerekçelerle saldırmış, bu bölgeleri zapt etmiş ya da o bölgelerde bulunan yönetimlere hükmetmiştir. Her işgal hareketi ve müdahalesindeki gizli hedef, düzeni diri ve canlı kılmaktır. Irak müdahalesinde de bu hedef, fırsatçı yaklaşım uygulanmış ve ortaya çıkan karşıt eylemler bu yaklaşımı sorgulamıştır. ABD ve destekçilerinin haksız hegemonyasına dur demek için ortaya çıkan toplumsal güç, bu süreci engellemek için meydanlara çıkmış, sokaklar yıllar sonra yeniden hareketlenmiştir. Bu hareketlenme doğal bir şekilde gerçekleşmiştir. Müdahale tedbirleri başladığında ortaya çıkan ve zaman zaman artıp azalarak devam eden bu savaş karşıtlığı önceleri bu karışık vaziyeti ve haksızlığı sorgulamak adına sonraları da müdahalede herhangi bir sorumluluğu bulunmayan yerli halkın ve çocukların durumunu iyileştirme gayesiyle eylemde bulunmuştur. Bunun dışında müdahalede bulunulacak

mühimmatın ve tahrip edilen petrol kuyularının doğa ve genç jenerasyon açısından yapacağı tahribat eylemlerin ilgilendiği diğer sorunlardır. YTH'ler günümüzün politik şuurundan, maddi oluşumda enternasyonel camiada meydana gelen hareketlenmeden ve yalnızca hükümet yoluyla sonuçlandırılamayacak genel bir sosyal krizden doğan objektif şart ile şuurlu taktiklerin hepsiyle biçimlenmiştir (Sanlı, 2003: 16).

Bu durumda, bu bölgede yaşayan sivil yapı, kişi ve doğa haklarını destekleyen savaş karşıtlığı, YTH kapsamında irdelenir. Dünyada, kişi hakları, eski dönemlerde yaşandığı gibi kişilerin sivil, politik, maddi ve toplumsal haklarını da kapsayarak, doğa, kültür, cinsiyet, bedensel farklılık ve karşıdakine karşı mesuliyet gibi konuları da alanına dahil etmiş ve devamlı yeni sistemlerle çeşitlenen, ilerleyen bir duruma gelmiştir. Burada bireylerin, kişisel kültür, cinsiyet, bağlılık gibi niteliklerini önemsemeyen çağdaşlıktan, post çağdaşlığa evrilmenin etkisi yadsınamaz.

Hareketlerin yapısının politikliğin ifadelendirilmesi ile farklılaşması, hareketlerin aktörlerinin de değişmesine sebep oldu. Paylaşım probleminin merkezindeki aktörler emekçi sınıf ve onun gibilerdi, hayatın destekleyici hareket aktörleriyse bu eski sistemdekilerle hiçbir açıdan uyuşmuyordu. Yine şimdiki hareket biçimleri için de bu şekilde bir sınıflandırmaya ihtiyaç duyulmuyordu. Post çağdaş yenileşmelerin politik karşıtlığa yansıması da etkili oluyordu. Günümüzde artık herhangi bir kesim, evreni devamlı bir barış ortamında tutmak için bir hareketlilik stratejisi uygulanmamakta. Son dönemlerdeki hareketler, kampanya merkezli yapılmakta. Burada dikkat çeken hususun her kampanya döneminde öncesinde bir araya gelmesi hiç mümkün görünmeyen koalisyonların kurulması ve oldukça hareketli ve esnek ilişkilerin kurulmasıdır (Keskin ve Keskinsoy, 2003: 342).

Sorun teşkil ettiği düşünülen, farkındalık yaratılmak istenen, değiştirilip dönüştürülmek istenen herhangi bir konu veya durum hakkında hem aktörler hem de pratik edilen yollar değişiyor. YTH kapsamında düşünülen savaş karşıtlığı eylemi

konusunda da bu durum çok net görülmektedir. Savaş karşıtlığı konusunun içinde bile her kesim başka bir durumu ya da sorunu gündemine almış onun üzerinden savunma yapmıştır. Aslında olayın merkezinde olması gereken ekonomi, kapitalizm, emperyalizm gibi sorunlar ikinci plana atılmıştır. Doğa, çocuk, sivil hakları, cinsiyet, kimlik, ayrımcılık gibi sorunlar ön plana alınmış ve bu alanlardaki adaletsizliğe dikkat çekilmiştir. Bu sebeple ekonomik sorunlara dikkat çekmektense değişik sorunları gündeme alan eylem, bir süje yerine karşıt duruşları yönünden aynı fakat istekleri ve beklentileri yönünden farklılaşan süjelerden bir araya gelmektedir (İnsel, 2003: 28-29).

Farklı bir anlatımla dile getirecek olursak; kesin bir şekilde karşı oldukları konu olan savaş karşıtlığı eyleminde her bir birey kendi bakış açısından sebebini ortaya koymuştur. Bunların dışında bu eylem, eski dönemlerde yapılan savaş karşıtı kampanyalarından çok daha değişik, odağına bir yönlendirici almayan, dikey değil yatay hareket eden, çok canlı ve biçimsiz bir yapılanma olduğu gibi, çok sayıda insanı da etrafına toplamayı başarabilmiştir. Bu yapılanma, grup gösterilerinden oturma hareketlerine, sosyal medya sabotajlarından kişi siperlerine, barış konserlerinden imza kampanyalarına, protestolardan afiş asmalara kadar birçok değişik yöntemi de kullanarak çok kapsamlı şekilde ve çok fazla insana ulaşabilmiştir (Akınay, 2003: 8).

Bu hareket bize, yaşama birey odaklı bakabilmeyi, savaşta ölen, kötü muameleye maruz kalan, ezilen birçok insanla kuvvetli bağlar kurarak onlara dokunabilmeyi ve toplumsal bir bilinç ortaya koyabilmeyi göstermiştir. Bu eylemle çok az bir zamanda geçmişte örneği yaşanmamış evrensel bir yapılanma gerçekleşmiştir. Çok çeşitli uluslardan, farklı dine mensup, farklı coğrafyalarda yaşayan, farklı kültürlere sahip topluluklar bir araya gelerek içlerinde yaşadıkları mutsuzluğu bu konu üzerinden dile getirmişlerdir. Dünya üzerinde 70'in üzerinde ülkede ve 300'ün üzerinde şehirde, 10 milyonun üzerinde insanın katıldığı gelmiş geçmiş en görkemli hareket bu şekilde gerçekleşmiş ve tarihe geçmiştir (Akınay, 2003: 98).

Bu eylem, bir odağı olmadan yayılan, baskıcı bir yapılanmaya dönüşmeden genişleyen bir model olarak düşünülebilir. Belirli bir odaktan etrafa yayılmayı tercih etmektense, etraf olarak düşünülen her bir noktadan hareket kazanmış ve ana karakterini bozmadan insanlık adına üniversal düzeyde hareket ve söylemler ortaya koymaya çaba sarf etmiştir (Mutlu, 2003: 302).

Arundhati Roy, bizler hükümdarlıkla onlara ait olan bir alanda baş edemeyebiliriz; fakat baş edemesek de onun giysilerini çıkarttık ve ona gizemini kaybettirdik, onu dünya perdesine çırılçıplak gönderdik ve bu sebeple şuan dünya perdesinde herkesin gözleri onun üstündeyken; bütün açıklığıyla, suçuyla, hatalarıyla, sersemliğiyle durmak zorunda. O harp yapabilir; fakat şuan olduğu halden kurtulması imkansız diyerek; içinde bulunulan durumu özetlemiştir (Argın, 2003: 21).

Savaş karşıtlığı eylemi, norm yönelimli bir eylemdir. Burada bahsedilen eylem sistem içini temsil eder. Burada üzerine düşünülmesi gereken şey, eylemin kapitalizmin bizzat şahsına değil, onun ortaya koyduğu olgunun neticesine verilen bir cevap olması yönündedir. Başka bir değişle, düzenin dışına çıkmadan ve yine düzenin araçlarını kullanarak düzendeki sorunları çözmek, onu dönüştürmek amaçlanmaktadır (Özen, 2003:249).

Bu nedenle eylemin temel amacı kapitalist sistemi her yönüyle ortadan kaldırmak değil, onun formunu değiştirerek, ya da ona yeni biçimler sunarak işlemesini sağlamaktır. Eylemin norm yönelimli olması; ulus, soy, köken, kültür, inanç, dil ve sınıf üstü aktörlerden oluşması, karşıtlığın tek bir yerde toplanmasını engellemiş ve incelenecek alanlar çeşitlenmiştir. Hareketi destekleyen kişi, temsil edilen o an ki sorunla ilgili sıkıntı yaşamayacağı için de karşıtlığı ve desteği pankart açma, alkış tutma ve rozet takma boyutunda kalmıştır. Bu sebeple başka şeyler de olduğu gibi toplumsal eylem de günlük hayat pratiğinin içinde biçimlenmiştir. Eylemi destekleyenler, kendilerine uygun buldukları protesto biçimini gerçekleştirerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, eylem hayat içinde odak

oluşturamamıştır. Bu özellik de YTH'lerin bir başka niteliğidir. Eylemin gerçek manada mağdurları aracılıyla biçimlenip harekete geçilmemesi, günü kurtaran protestoculuğu doğurmuş, bu da eylemin değerini düşürmüştür. Bu durum, meydanlara çıkan çok sayıda kişiye, yapılan barış yanlısı yayınlara rağmen reyting sonuçları bu hareketler olurken halkın televizyondaki bir programı seyretmeyi tercih ettiklerini söylemektedir. Bu durum, ülkelerde yaşanan tepkisizliği açıkça göstermektedir. Hareketin destekçilerinin içtenlikten uzak, düzene karşı fakat düzene destek veren davranış sergileyen kişiler olması, hareketin çok çeşitli dinamiklere sahip olması, kısa dönemli olması, reaksiyonel, döngüsel ve noktasal olması sahasını küçülterek başarısızlığına sebep olmuştur.

Bu eylem süresinde çok ayrı ve simgesel bir manası bulunan insan kalkanlar ismiyle bir hareket meydana gelmiştir. Yaklaşık 82 bireyin destek verdiği bu hareket, 91 Körfez Savaşı'nda ABD için savaşan bir denizci askeri Kenneth Nicholas O'Keeefe sayesinde hazırlanmıştır. O denizci askeri savaşta yaşanılan kötü durumlarla yüzleşince müdahaleyi bırakmış, savaş karşıtlığı ve hak için mücadele etmeye başlamıştır. Ayrıca oradaki sivil halka diğer devletlerin bu müdahaleyi istemediğini anlatmak için müdahale öncesinde Irak'a gitmiş ve canlı kalkanlar hareketini gerçekleştirmiştir (Özen, 2003:266).

Araçlarının üzerinde dürüstlük, adalet ve barış anlamına gelen kelimelerin ilk harfleriyle kodlanan "TJP" logosu ile bu insan siperleri, onlara ait tek şeylerini, hayatlarını zora sokarak savaş karşıtı hareket biçimini ortaya koymuşlardır (Yurdalan, 2003:333).

Müdahaleden önce meydana gelen bu hareket YTH kapsamında değerlendirilmesi gereken niteliklere sahiptir. Bu insan kalkanların çeşitli inanç, dil, kültür, sınıf, köken, ırk, kesim ve ulusları temsil etmeleri, hem millet üstü oluşları hem de müdahalede bulunulan bölgenin insanını, onların zor durumlarını değişik ulus, din ve kültüre mensup kişilerin savunmaya çalışması bu hareketi yeni bir toplumsal eylem olarak değerlendiremeye götürür. Bu aşamada asıl tepki göstermesi

beklenen Arap ve Müslüman devletlerin halkından hiçbir hareket gerçekleşmemiş ve herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Sosyal medyada uzun bir zaman gündemde kalan barış eylemleri ve insan kalkanlar konusu yapılan bu müdahaleyi durdurmaya yetememiş, toplum ve doğaya yapılacak zaiyatı engelleyememiştir. Yine de, istendiğinde çok kısa bir zamanda çok fazla sayıda insanın desteğini kazanabilen bir karşıt hareket, potansiyel, daha da ileri giderek ikinci bir süper güç oluşturulabileceğinin ilk timsali bu harekettir (Şentürk, 2006: 44).

2.3. YENİ SOSYAL HAREKETLERDE KADINA BAKIŞ

Sosyal eylemlerde irdelenmekte olan konu, genel manada topluluğu, özel manada da politik yaşamı tanımlayan kuralların, toplumun bazı grupları açısından özümsenememesi sorunsalının meydana getirdiği bazı tepkiler ve bu tepkilerin yapılanması neticesinde oluşan eylemlerdir (Bedirhanoğlu, 2010: 12).

Sosyal eylemlerden konuşmak, toplulukların isteğinin ya da isteklerinin mevcut düzen le gerçekleştirilemediğini ve bu durumun tabii neticesi olarak bir çarpışmanın süregeldiğini anlatmaktır aslında. Bu kavga kişisel değildir. Sosyal eylemi topluluğun, topluluk içinde belli bir grubun düzen ile kitlesel olarak savaşması, düzenden tüm bu gruba dair talepleri dile getirmesi manasına gelmektedir (Çelik, 2010: 8).

Çağdaş sosyal eylemlerin ilerleme döneminde 1950'li yıllar hareketin başlangıç noktasına tekabül eder. Bu yüzyıl ile birlikte klasik topluluklar aracılıyla yürütülen müdafaa hareketlerinden örgütlü, öz şuuru olan, süreklilik arz eden eylemlere ve yeni haklar ile olanaklar için uğraşan hareketlere doğru bir değişim gerçekleşmiştir (Demiroğlu, 2014: 134).

Sosyal eylemlerde meydana gelen bu değişim YTH ismi ile anılmaktadır. YTH kavram olarak, sınıf merkezli yapılanmalara ve sınıfsal sorunlara bağlı olmayan, çoğunlukla kültürel kimlikleri ve tüzeleri merkeze olan bir eylem şeklinde

açıklanmaktadır. Aynı zamanda 60'lı senelerin sonlarında gündem olan, çevrebilim, feminist, nükleer muhalifliği benzeri sosyal eylemleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Furuncu, 2014: 3).

Genel anlamda 68'li yıllarla birlikte eskinin yerine yeni kelimesinin eklenmesiyle sosyal eylemler, sosyal, yönetimsel, bölgesel veya milli durumlardaki değişik konulara bir cevap eylemi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Belli bir din, gaye ve yapısal konu etrafında birleşen sosyal örgütler, hegemon sosyal bağlantıları veya yapılanmaları, düzeltmek, dönüştürmek, iptal etmek ve devam eden bağlantılarını tekrar şekillendirmek amacıyla faaliyet gösterirler. Bu eylemler, problem teşkil ettiğini düşündükleri sosyal konuları, oyunlaştırarak sosyal medyada daha fazla insanın dikkatini çekmeye çalışmaktadırlar (Bayansar, 2014: 33).

Eski sosyal eylemler, topluluklar arasında ortaya çıkan eylemliliği, yalnızca sınıf ve maddiyat merkezli dile getirmiştir. Bununla birlikte, farklılaşan konular ve değerlerin etkisiyle toplumda ortaya çıkan eylemlerin, sosyal eylemlerin nedeni olarak yalnızca ekonomik ve sınıfsal sorunlar boyut değiştirmiştir. Sınıf merkezli ve ekonomik problemler sebebiyle bir araya gelen gruplar hükümetin başa çıkamadığı veya inkar ettiği problemleri gündeme getirerek, bu problemlerin hükümet tarafından giderilmesini istemektedirler. Bu eylemlerin yeni ismiyle anılmasının ana sebebi, geleneksel emekçi sınıf eylemlerinin meydana geliş ve yapılanma şekillerinden farklı olduğunun anlatılmak istenmesidir (Aksulu, 2013: 9).

Yeni Toplumsal Hareketlerin ortaya çıkışına dair çok çeşitli savlar varsa da 1968 senesinin bütün yerküreyi kapsayan potansiyelinin doğuş zamanı olarak tasvir edilir. Bu yaklaşımdaki ana prensip, 68 öncesindeki eyleminin istekleriyle 68 kuşağının istekleri arasında büyük ayrımlar bulunmasıdır. Önceki dönemde istekler çoğunlukla sınıf merkezli, maddiyat ağırlıklı ve üretimi arttırmak amaçlıyken, 68 eyleminin ise, toplumsal hayatta adalet ve eşitlik gibi kavramları hayata geçirmek gibi amaçları bulunuyordu (Çelik, 2010: 21).

Sol eğilimli eylemlerin kadın problemine yaklaşımını, pozisyonunu ve sert, kurallı örgütlenmesini kınayan kadınlar, özerk bir kadın eylemine gereksinim duyarak hiyerarşi karşıtı, feminist bir yapılanma tarzını meydana getirmişlerdir (Şenol, 2010: 54).

Kadın eyleminin kronolojik geçmişi iki farklı dönemde incelenmektedir. İlk periyot 18. Yüzyılda ortaya çıkıp 1960'lı yıllara kadar olan süreyi kapsamaktadır. İkinci periyot ise, 1960'lı yıllarla birlikte YHT'lerin ilerlemesine uyumlu olarak başlamış ve günümüzde hala gelişimini sürdürmeye devam etmektedir. Bu iki dönemli yaklaşım hem global dünya hem de ülkemiz için aynı şekilde ilerlemiştir (Malkoç, 2013: 204).

Ülkemizde 80 öncesi ve 80 sonrası kadın eylemlerini sürekli ilerleyen ve dönüşen bir proses olarak ifade etmek mümkündür. 80 öncesi dönemde ve 80'de politik saha içinde sınıf merkezli özellikle siyasi sahayı simgeleyen kadın eylemi 90'lı yıllarla birlikte bütün problemleri kuşatan kadın sorununu ve kendilerine has söylemlerini bağımsız bir gruplaşma sahası oluşturarak dile getirmişlerdir. 90'larda kadın eylemlerinin gündeme getirdiği kadın sorunları toplumun tümünde konuşulur duruma gelmiştir. Birçok farklı demokratik yapılanmada, sendikalarda, iş örgütlerinde kadına ait birimler kurulmuş ve kadın problemlerine dikkat çekilmiştir. Feminist kadın eylemleri bir yapılanma şeklinde değil, değişik fikirlerin etkin olduğu çok sesli eylem biçiminde ilerlemeye devam etmiştir (Kara, 2000: 64).

Kadın eylemleri bizzat kendilerine ait cemiyetleri ve bağımsız çalışma sahalarıyla çeşitli dini, etnik, köken, kimlik, sınıf ve konumları birleştirerek bütün bu sahalar içinde meydana gelen problem ve çatışmalara karşı kendi yapısal potansiyeliyle bir güç alanı kurmuştur. Feminizm alanındaki faaliyetlere destek sağlayan çok sayıda akademi mensubu, hukuk mensubu ve alanında uzman kişiler toplumdaki her kesimden kadına yönelik sempozyumlar, paneller, konferanslar organize ederek onların problemlerine cevap vermeye ve kaynak bulmaya çalışmaktadır.

2.4. ÇAĞDAŞ TOPLUMLARDA ÖZEL VE KAMUSAL ALAN AYRIMI

Çağdaşlığı, tarıma dayalı üretimden sanayi tipi üretime dönüşle ve birbirileriyle hiçbir bağı bulunmayan bireylerin şehirsel alanlarda ve bir arada hayatlarını sürdürmeye başlamasıyla ortaya çıkan bir toplumsallık şeklinde ifade edebilmekteyiz. Bu bağlamda çağdaş toplulukların bir araya gelmesiyle devlet ve toplum, ekonomi ve politika tarzı çağdaş toplumlara mahsus ama farklılıklardan bir tanesi de özel alan kamusal alan farkıdır. Bu çeşit ayrımlar çağdaş topluluklarda imal sahasının devletin, ailenin ve kişisel hayat dışında, çok değişik normlarla düzenlenen bir alan biçiminde oluşturulması istencinden meydana gelmiştir. Bu sebeple özel alan olarak adlandırılan sahanın genel manada üretim sahasının, sosyal bağların, hükümetin müdahil olabileceği sahaların dışında kalan ve hislerin, cinselliğin, sevgi ve destek bağlarının sahası şeklinde tanımlamıştır. Çağdaşlık, çarpışan menfaatlerin, yarışın ve münakaşalı konsensüsün meydana geldiği sosyal alanı kamu şeklinde ifadelendiriyor ve kişilerin müdahale edilemez ve başkasına bırakılamaz haklarını bu sahada yer alan bağlantıların hazırlayıcı prensipleri içinde kabul ediyor. Buna çok benzeyen bir hak sahası özel alanda mevcut değildir. Ailede, nesiller arası ve cinsiyetler arası bağlarda bu alan belirtilmemiştir. Bu sebeple özel alan olarak atfedilen kişisel alanda kişileri koruması beklenen hakları olduğu düşüncesi çağdaşlık anlayışına uzaktır. Birey hakları olgusunun toplumlar geliştikçe şekillenmesi ve politik savaşımlar sonucunda ortaya çıkan dönüşümlerle bu alanda meydana gelen müdahaleler dile getirilmeye başlanmıştır. Sosyal hayatın özel ve kamusal şeklinde ikiye bölünmesi ve özel olanın şekillendirilmesinden daha çok kadınların yükümlü olması fikri çağdaş toplumların merkezinde yer alan ve toplumsal cinsiyet düzenine yönelik bir iş paylaşımı çeşididir. Mesela, toplumun en küçük yapı taşı olan ailede kadının, evin tüm bakımını, temizliğini, beslemesini üstlenmesi ve bunları yaparken durumun hak beklenti değil de yalnızca sevgi şefkat noktasında düşünülmesi söz konusudur. Bunun yanında yapılan bu emek faaliyetinin, aile dışına çıkıldığında, bir iş çeşidi olarak iş sahasında parasal bir değeri, sosyal güvence gibi politik, kamusal haklar boyutunda olması gerektiği de açıktır. Aileyi

meydana getiren bir erkek ve bir kadının ve onlardan doğan çocuklarının bakım ve büyütme yükümlülüğünü üstlenen çağdaş toplumların parçası olan bu aileler, kişilerin kendi hayatlarına hükümetin müdahale etmemesi için haklar hürriyetler konusunun dışında bırakılmıştır. Çağdaş eril hegemonyasının zeminini oluşturan bu sosyal uygulama, aile içinde kişisel ayrıcalık boyutunu ihlal eden durumlar ve çoğunlukla da şiddet konularında kadın ve bazen de çocukların bu alandaki haklarını anlaşılmaz ve ifadesiz bırakmıştır. Bu sebeple, halen, aile içinde kadınların beklentisiz çabası, evlilik bağlarından ayrı, bir tüze ile bağlantılandırılmamıştır. Kadınlara uygulanan aile içi şiddetin ortadan kaldırılması adına bu hakların kapsamını arttırma ve hakları tekrar belirleme durumu ise kadın eylemlerinin üstün savaşımlarına karşın halen oldukça problemli şekilde sürmektedir. Kadınların çocuk doğurma durumlarının tekrar gözden geçirilmesi ya da homoseksüel bireylerin evlenmesi gibi sorunların bir sisteme oturtularak düzenlenmesi, kamusal sistem ve ahlaki konular ile bağdaştırılmakta ve kadın ve homoseksüel bireylere kendi hayatlarını düzenleme ve kendi bedenleri hakkında karar verme yetkisi verilmemektedir. Çağdaş toplumların oluşumundan günümüze kadın cinsini özel alan olarak adlandırılan kategoriye hapsederek kamusal hayatın olanaklarından, daha çok da insan haklarının sunduğu gözetme ve koruma durumundan yoksun bırakan sistem, 1800'lerle başlayıp 1900'lerin sonuna doğru gittikçe yükselen kadın hareketleri ile düzenlenmeye çalışılmaktadır. Bu savaşın en net çıktısı olarak ortaya konan CEDAW milletlerarası anlaşmalar vasıtasıyla belirlenmiş kadın hakları üniversal beyannamesi özelliğine sahiptir (Sancar, 2006: 2-3).

2.5. FEMİNİZM VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Feminizm genel manasıyla ve ortaya çıktığı köken açısından kadınsı nitelikleri üzerinde taşımak, bu özellikleri bünyesinde bulundurmak şeklinde tanımlanabilir. Bu kullanım, kadın eylemlerinin, kadınların eşitlik hak savaşının kolektif ismidir ve ayrıca 1900'lü yılların cinsiyet eşitliği yaklaşımına kaynaklık ederek 1890'ların kadıncılık tabirinin yerine geçmiştir (Slattery, 2008: 137).

Bu yaklaşım, kadınların farklı fırsatlara haiz olabilmesi adına evrensel yapının değiştirilmesini, kadın erkek ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini hedeflemektedir. Bu gerekçelerinden dolayı ideolojik ve hareketsel uygulamaları kapsayan fikirler bütünü şeklinde ifade edilebilir (Ramazanoğlu, 1998: 26).

Bu eylem yalnızca fikir olarak kalmayıp, kadınlar arasında bir dayanışma gerçekleştirerek, erkek hegemon dünyanın kural ve kıymetlerine, cinsiyetçi yaklaşımlarına bir başkaldırı ve mücadele hareketi olarak ifade edilmektedir (Michell, 1995: 6).

Kadın problemleri için çalışan, kadının sosyal dünyada ikinci plana itilişini, değersizleştirilişini, bastırılışını, aşağılanışını, ezilişini ve bu sayede kendinden uzaklaşmasını dert edinen ve bu yanlışlığın ortadan kaldırılması için süre gelen patriarkal tanım, kural ve yapılarla savaşmayı misyon edinen bir sosyal eylem olarak feminizm ifadelendirilebilir (Doltaş, 1991: 83).

Bu yaklaşım üç periyot halinde incelenmektedir. 1. Periyot 1800'lerin sonu ve 1900'lerin başı arasında bulunan dönem feminist birinci dalga şeklinde adlandırılmaktadır. Bu periyotun temel mücadele sahası, kadınların oy hakkı, eğitim ve mülkiyet gibi konularda özgürlüğe kavuşması yönündeydi. ABD'de ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde kadınlar adına seçme hakkı mücadelesinde bulunan kişiler süfrajetlerdi. Çeşitlik sosyal ve yasal yaptırımlarla karşılaşan bu eylemci kadınların mücadeleleri sonucunda 20. yy. da bütün kadınlar seçme ve seçilme hakkı kazanmıştır. Erkeklerin 1914'lerde savaşta bulunmaları sebebiyle, kadınlar yaşam alanlarından çıkarılmış ve fabrikalara çalışmasına izin verilmiştir. Fakat kadınların çalışmaları karşılığında aldığı ücretler, erkeklerin aynı çalışma sonucunda aldığından çok daha düşüktü. Yapılan mücadeleler sonucunda kadınlar 28 Haziran 1919 yılında yapılan Versay Antlaşması ile yasaya aynı işe aynı ücret ibaresini koydurmuşlardır (http://www.anarkismo.net/article/4070?search_text=versailles, (28,04.2017)).

Yalnız, savaşın bitimiyle erkekler işlerine yeniden başladılar ve kadınlar işlerinden oldular. Kadınların ev hayatına geri dönmeleri ve işleri erkeklere bırakmaları söylendi. Ev hanımlığı ve analık kavramları çok kutsal gösterilerek kadınların kamusal alandan uzaklaştırılması sağlandı. Bunun üzerine ikinci feminist dalga Avrupa'da 60'ların sonu itibariyle harekete geçmiştir. Hukuki kurallar sayesinde kadınların elde elmiş olduğu eşit koşullara rağmen, erkeklere göre daha değişik hayat uygulamaları vardır. Kadınlar, toplumun onlardan istediği sosyal kuralların yaşambilimsel doğalarından ziyade patrimonyal düzenin çıktısı olduğunu idrak ederler. Bu fark ediş Simone de Beauvoir'ın klasik sözü, Kadın doğulmaz, kadın olunur! ile feministler arasında bir söylem haline gelir. Simone, İkinci Cins isimli kitabında, kadınsal davranışların ruh bilimsel, toplum bilimsel ve felsefi alt yapılarından bahsetmiştir. Eserinde çok çeşitli emsallere başvurarak, eserinin takipçileri açısından kolay anlaşılabilmesine sebep olmuş, bu nedenle de feminizmin ana kitaplarından biri olarak yıllarca okunmuştur. Bu dönemde kadınlara, eğitim hakkı, çalışma hayatına katılma hakkı, politik sistem içerisinde bulunma ve güzel sanat dallarıyla ilgilenme şansı verilmiştir. Yine de kadınlar, hukuki olarak elde ettikleri bu hakları, geleneksel sosyal kurallar, örfler ve cinsiyetçi yaklaşımlar sebebiyle tam anlamıyla hayat uygulamalarına geçirememişlerdir. Buna ek olarak, patrimonyal yapılanmanın hakim olduğu aile içinde eşit olmayan görevler de mevcuttur. Aile içi olarak ifade edilen özel alanın gerçek manada özel kılınmadığı iddia edilmiştir. Kadınların aile içinde ikinci olanda görüldüğü, erkeğe bağımlı gösterildiği ve ev içi yapılanmanın da patrimonyal cinsiyetçi sömürüyü destekleyen bir düzene hizmet ettiği ifade edilir. Ayrıca bu alanda çalışan Carol Hanish'in kişisel alan politiktir söylemi de yine bu eylemin en değerli ifadelerindendir (Donovan, 2005: 273).

Kadınlar, bedenlerinin erkek kontrolünden özgürleşmesini istemişlerdir. Avrupa'da kadının cinselliği ile kadının doğurganlık özelliğinin birbirinden ayrı tutulması ve doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması isteği masaya getirilmiştir. Her bakımdan koruyan bir doğum kontrol yöntemi hala bulunamadığından, kadınlara kürtaj yaptırabilme özgürlüğü verilmesi, bedenleri

hakkında karar verme gücüne sahip olmayı amaçlamışlardır. Kürtaj imkanına İngiltere 67'de, Amerika 73'de, Fransa 75'de ve İtalya 78'de sahip olmuştur. Kadınlar taleplerini topluma duyurabilmek amacıyla 60'lardan itibaren örgütlenme sürecine geçmişlerdir. Bu örgütlerden bir tanesi, Amerika'da 66 senesinde Betty Frieadan'ın liderliğinde hayata geçirilen Ulusal Kadın Örgütü idi. Daha çok evlenmiş ve çocuk sahibi olmuş kadınları bir araya toplayan bu birliğin 71 yılındaki katılımcı sayısı on bin civarındaydı. İngilizce kodlamasıyla NOW, birey haklarına dikkat çekerek, toplumdan kendilerine bireysel aksiyonları için olanak sunmalarını talep ederler. Bu aksiyonlar, iş hayatına dönebilmek, maaş eşitliği, özel alanın tekrar tanımlanması ve sosyal medyadaki cinsiyet ayrımcılığına son verilmesi şeklindedir (Michel, 1993: 83-85).

Batı'da da bu eşitsizlik durumuna son vermek için yapılandırılmış oluşumlar bulunmakla beraber, bu alanda dergiler de yayınlanmıştır. Üniversitelerde bu alanda kürsüler kurulmuş ve kadın sorunları üzerine alanlar oluşturulmuştur. Feministler; kitle iletişim araçları, basın yayın, edebiyat, sanat, bilim gibi alanlarda kendi yerlerini araştırmaya yönelmişlerdir. Toplumdaki cinsiyet yaklaşımlarının anlatıldığı okul kitaplarının, ayrımcı kodlarını idrak etmişlerdir. Kadını destekleyen akademisyenler ve uzmanlar, düşünce, sanat ve bilim sahalarında çalışmalar ortaya koyarak, bu tutumları gözler önüne sermişlerdir. Politik yaklaşımların hepsi, özel-kamusal alan ayrımını savunur, kadınları aile içine hapseder. Bu özel alan adını verdikleri aile içi rollerini devam ettiren sistem, patrimonyal düzenin kendini tekrar dönüştürmesi ve devamlılığının sağlanmasına katkıda bulunur. Çok eski çağlara dayanan bu patrimonyal düzen, kadınların özel alanda görünmez olması ve ücretlendirilmeyen aile içi çalışmasının sömürülmesi anlamı taşır. Bunun yanında feminist düşünce en etkili mücadelesini kadına yönelik şiddet ile tecavüzü engellemek için verir. Kadınların evde yaşadığı tüm fiziki, maddi, ruhsal sıkıntılar için şiddet karşıtı faaliyetler düzenlenmiş, bu yöntemlerle toplum üzerinde ortak bilinç oluşturulmak istenmiştir. Bu çalışmalar sonucunda yasalar yoluyla şiddeti önlemeye dair gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu sebeple 75 ve 85 yılları arası Birleşmiş Milletler tarafından kadın 10 yılı olarak duyurulmuştur (Arat, 1991: 73).

90'lara geldiğimizde feminist hareketin üçüncü dalgası ile karşılaşırız. Bu periyotta, kadınlar arasındaki çeşitliliğe dikkat çekilmeye çalışılır. Toplumdaki bütün kadınların aile içinde yaşadıkları sorunlar birebir aynı değildir. Sosyal örfler, adetler, kökensel kimlikleri, cinsel yönelimleri, bağlı bulundukları sınıf aralarındaki ayrılıkları ortaya koyar. Feminist yaklaşım bu ayrılıkların ortaya çıkarılmasını ve ezilme şekilleri göre politika güdülmesini değerli bulur. O dönemde kadınların erkeklerle aynı hak ve serbestileri istemesinin dışında bütün evrenin daha düzgün bir yaşam alanı olmasını dile getiren ekofeminizm benzeri yaklaşımlarda ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşım için hazırlanan bildiride, bireyin düzeni karşısında dünya üzerinde bulunan insanları birbirine yakınlaştıran tabiat kuralları sebebiyle herkese eşit mesuliyet veren, dünya üzerindeki bütün canlı varlıkların huzuru için yeni bir ilişki yolunun zorunlu olması karşılıklı dayanışmaya imkan tanımaktadır şeklinde ifadelerde bulunulmaktadır. Bunun dışında birlik felsefesinden söz ederek dünya için, doğa için yapılacak her şeyin aslında kendimiz için yapılacağından bahseder (Donovan, 2005: 394).

Feminist kuram, evrensel düzene tehdit oluşturan her çeşit etmene; çatışmalara, doğanın kirlenmesine, nükleer enerjiye, küresel ısınmaya, bireylerin ana hak ve serbestilerini kısıtlayan geleneklere karşıdır. Bu eylemin inceleme alanı içinde kadın erkek cinsiyeti arasındaki farklar olduğu gibi, toplum tarafından bireylere yüklenen kıymetler, roller, görevler ve hayatsal aktiviteler de bulunmaktadır. Daha üstünkörü bir tutumla, kadın-erkek kıyafetleri, çalışma ve meslek hayatları, özel alan kamusal alan örgütlenme şekilleri, karar verme, karar alma stratejileri benzeri bir takım unsurlar, tabiatlarındaki ayrılığın toplum tarafından gözler önüne serilmesidir (Giddens, 2000: 97).

Toplumsal cinsiyet kavramı, yaşambilimsel cinsiyet farklılığının kadın erkek arasındaki eşit olmama durumunu ifade etmede başarısız olduğunu iddia eden yaklaşımların üzerinde durduğu bir kavramdır. Kişiler için umut örneği teşkil eden, gündelik hayatın sosyal proseslerini organize eden, ekonomi, ideoloji, özel alan,

politika gibi sosyal yapılanmaları arasına girerek onları şekillendiren bir yapı olarak düşünülebilir (Onaran vd., 1998: 2–3).

Bu kavram, ana sosyal yapılanmaları şekillendirmekle beraber bu sosyal yapılanma şekillerinden de etki alan bir pozisyondadır. Her ikisi arasında meydana gelen bu durumun kapsamı, kültürlere, halka ve döneme bağlı olarak değişiklik gösterebilir. Bu noktada, cinsiyet kimliğinin oluşmasında toplumsal, kültürel ve zamansal boyutların etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Biyolojik farklılıklar, kültürel boyutların manası sonucu meydana gelir. Toplumsal süreçler ise içinde yaşadığımız toplumun kadın erkek tutumları, kıymetleri, hisleri ve fikir beklentilerine göre şekillenmiştir. Zamansal prosesler de sosyal kuruluşların zaman içindeki değişiminde meydana gelen kadın erkek davranış şekilleriyle ilişkilidir (Navaro, 1999: 28–29).

Bu yaklaşım çok disiplinli bir tutum içerisinde kadın erkek ilişkileri ile onların sosyal hayattaki pozisyonlarının netleştirilmesi ve değerlendirilmesini kapsar. Toplumsal cinsiyet konusunun sosyalliği idrak etmede sınıfsal, ırksal, köken, yerel ve inanç kavramlarını tanımlamak için çok değerli bir parametre olarak ortaya çıkması sosyal bilimler alanında en göze çarpan gelişmelerden birisidir (Sancar, 2003: 166).

Bu kavram, kadın ve erken cinsinin toplum aracılıyla ortaya konduğu gerçeğiyle yüzleştiği için, kadın çalışmalarına ve feminizme bir ana kaynak oluşturur. Yine de toplumsal cinsiyetin kullanım alanının kadından ziyade kadın erkek cinsleri arasındaki toplum şekillendirmesine dikkat çekmek olduğu çok açıktır.

2.6. EKOFEMİNİZM VE ATAERKİL TOPLUM

Ülkemizde ve yeryüzünde gerçekleşen ekolojik ve sosyal problemlerin son derece yüksek seviyeleri bulduğu bir dönemde yaşamaktayız. Bu dönemin tarihine baktığımızda en önemli niteliklerinden birinin, Avrupalı, erkek, kentsoylu gibi özelliklerle tanımlanmış bir süjenin, kendisinden bağımsız olan ve öteki olarak lanse

edilen diğer öğelere karşı sürdürdüğü baskıcı tutum olduğu söylenebilir. Bu baskıcı tutum, dişil, çevre, azınlıkta bulunanlar ve bütün dışlananlar noktasındaki yönetimini asırlardır devam ettirmektedir. Kadınlara uygulanan şiddet son dönemlerde iyice yükselmekte, çevre üzerindeki yıkımlar da telafi edilemeyecek şekilde devam etmektedir. Bu zorbalık, ekolojinin ve onunla benzeşen kadının, insanoğlunun asıl manada eril kişilerin hizmetini yapan tutsaklar şeklinde düşünülmesine sebebiyet veren ikici süreçlerin etkilerini göstermektedir. Bu tahakkümün hala devam ettiği çağımızda, kadın ve ekoloji sorunlarını aynı zorbalık sisteminde değerlendiren ve inceleyen ekofeminizm anlayışı ataerkil sistemi mercek altına almaktadır. Efendi köle diyalektiğinde olduğu gibi, hükmedenin hükmedilene uyguladığı sömürü anlayışı, dönemin hegemon anlayışıdır. Dünyaya ve hayata neler olduğuna dair soruların yanıtları da yine bir sürü badireler atlatmış bu evrenin katmanlarına zarar veren bu zorbalık anlayışında aranmalıdır (Plumwood, 2004: 258).

Çağımızın güncel problemlerinden biri olan ekolojik problemlerin geldiği son duruma baktığımızda, çevrebilim temasının değeri çok açık anlaşılabilir. Bu konuda yeryüzünün çok fazla bölgesinde yarım asırdır son derece önemli çalışmalar yapılmakla birlikte, tüm çabalar bu problemin ortadan kaldırılmasına yetememektedir. Canlıların yüzleşmekte olduğu başka problemlerle karşılaştırıldığında çevre ve doğa problemlerinin, onu dışında kalan bütün sosyal sorunları da kapsayan, kimseye ayrıcalık sağlamadan bütün ölümlüleri etkileyebilecek düzeyde bir küresel krize yol açabileceği aşikardır. Ortaya çıkan bu manzaraya karşı ekoloji eylemlerinin çevresel sorunların ciddiyetine farkındalık yaratma çabası ve bu derece öncelik barındıran hayati meseleleri odak noktası yapmalarıysa bu kişilerin daha çok yaygaracı olarak lanse edilmelerine sebep olmaktadır (Şahin, 2016: 50).

Sosyal problemlere günlük olarak cevap verme eğilimi taşıyanlar maddiyat konularıyla daha ilgili olduklarından, doğa üzerinde meydana gelen yıkıma gerekli düzeyde duyarlı olmaları odakları mevcut farklı siyasetlerde olduğundan pek olanaklı görünmemektedir. Bu olaya farkındalık yaratma eğilimindeki eylemci, sosyolog ve üniversitelerin bu sahalardaki kuramsal çalışmaları devam etmektedir. Doğa

problemlerine karşı çeşitli görüşlere sahip olan farklı anlayışlar, bu problemleri kendi şablonlarında, bir takım konularda farklılaşarak ortaya koymaktadırlar. Mesela, köklü çevrebilim anlayışı, bahsedilen sorunları birey odaklı bir tabiat yaklaşımı neticesinde değerlendirerek, tabiatın, süje statüsüne tekrar gelmesi ve onun bir öğe olarak değil tümden bir bütün olarak ele alınması gerektiğine dikkat çeker. Sosyal çevrebilim ise köklü çevrebilimle bireyim tabiat üzerindeki zorbalığı konusunda aynı düşünmekle birlikte odak noktası konusunda farklılık gösterir. Ona göre, yaşatılan zorbalığı, bireyin bireyle olan bağlantısındaki zorbalık şekillerinin de bir bölümü olarak görür. Bireyin tabiat üzerindeki zorbalığını veya tabiatın birey üzerindeki zorbalığını savunan anlayışların aslında birbiriyle aynı olacağı noktasına değinir. Süjelerinden özgür olarak, boyun eğme ve baskı probleminin kendisine yönelinmesi gerekliliğe, yoksa doğa savaşının bireyler ve tabiat arasındaki problemli bağı dönüştürmekten farklı bir manası bulunmayacağına dikkat çeker (Bookchin, 2013: 22-23).

Doğa eylemine destek veren ve bu konunun merkezini meydana getiren ekofeminist yaklaşım ise diğer görüşlerden de yararlanarak, ama zorbalık konusunun arkasındaki patriarkal temaları da bakış açısına ortak ederek, tabiat üzerindeki zorbalığın kadın üzerindeki baskıcılıkla olan bağını inceler. 1970'lerden beri etkili olmaya başlayan bir yaklaşım olarak ekofeminizm; kadın cinsinin baskılanmasının başka zorbalık şekilleriyle olan bağını irdeleyerek meseleyi kapsayan bir perspektiften yaklaşmaya çaba göstermiştir.

Plumwood'a göre bu gaye, feminizm ile her yönüyle uyum gösteren ve onunla yaklaştırılabilecek olan ekolojik bir feminist kuramın ilerlemesine destek sağlamaktır. Onu gerçekleştirirken ana odağı ise kadın cinsinin baskılanmasıyla tabiatın baskılanması arasındaki ilişkilerin teorileştirilmesi olmuştur (Plumwood, 2004: 9).

Bu anlayış merkezde, kudretin bireysel ve siyasi seviyede kötüye kullanılmasına referans olarak, bireyin baskılanması ve doğanın sömürülmesi sorunlarına birlikte değinmektedir (Birkeland, 1993: 16).

Ekofeminist eylem, bir taraftan doğada yaşayan canlıların da bağımsızlığı meselesine parmak basmakta, çeşitçilik ve cinsiyetçilik arasındaki uzak olmayan bağlantıya dikkat çekmektedir (Jones, 2004; Gruen, 1993; Twine, 2014).

Bu anlayış, doğa sorunları sahasına ağaçlıklar, ormanlar, korular, su veya besin kaynakları problemleri gibi; orduculuk, soyculuk, cinsiyetçilik, cinsel sömürü veya kolonicilik benzeri sosyal problemleri de eklerken; onun dışında kalan çevre sorunsalı sahalarından ve başka feminist anlayışlardan farklılaşan bir bütünlemeyi kasteder. Kadın cinsinin, doğa canlılarının, bitki örtüsünün ve ataerkil sistemin dışında kalan bütün azınlıkların maruz kaldığı zorbalığın bugün gittikçe artan bir şekilde devam ediyor olması, mevzu bahis olan mağdurluk sahalarını toplu şekilde inceleme çabasındaki ekofeminist anlayışın değerini anlatmaya çalışmaktadır. Düalizm ve zorbalık sorununun medeni bireyi şöyle der (Le Guin, 1989: 161):

"Ben öz varlığım, ben efendiyim, bütün bunun dışında kalanlarsa ötekidir. Onlar dışarıda, altta, aşağıda ve itaatli. Ben edinirim, ben kullanırım, ben bulurum, ben istismar ederim, ben hükmederim. Ehemmiyet teşkil eden benim gerçekleştirdiklerimdir. Unsurun amacı ben ne arzuluyorsam ondan ibarettir. Ben, ben olanım; onun dışındakiler benim münasip bulduğum şekilde değerlendirilecek, kadın cinsi ve ilkel tabiattır".

Tabiatı bireyin kullanımına açarak insan ve doğa arasındaki eytişimsel ilişkiyi ortadan kaldıran; ilimsel, işleyimsel ve çağdaş toplumsal oluşumların, her durumda en yüce erek olarak tasarlanan gelişme yöntemine katkıda bulunacak biçimde hazırlanan periyodun başından günümüze, tabiat üzerindeki zorbalığın yıkımcı tesirleri gün geçtikçe daha açık bir şekilde gün yüzüne çıkmaktadır. İlk çağlardan bugüne, bireyi tabiattan bağımsız ve doğadan üstün gören anlayışın egemenliği, bireyin doğayla olan iletişimini farkedemediği gibi, birey ve diğerleri şeklinde bir bölünmeye düalizme yol açmaktadır (Keleş, v.d., 2015: 45).

Tabiat, en merkez düalist zıtlıklarından biri olan tabiat-kültür ikileminin kıygını pozisyonunda yer almayı asırlardır yaşamaktadır. Marx'ın anlayışında kültür,

tabiatın ürettiklerine karşı insanlığın ürettiği tüm çıktılar olarak ifade edilmektedir (Güvenç, 1979: 97).

Bunun gibi Nermin Uygur'da kültürü, bireyi kapsayan bütün hakikat ve tabiatın bireyleştirilmiş şekli olarak ifade eder (Uygur, 2006: 17).

Anlaşılmaktadır ki kültür, bireyin tabiatla birlikte hareket etmek yerine, ona karşı davranmasının bir neticesi olarak biçimlenen, bugünün birey odaklı sistemini anlatmak için kullanılan kapsamlı bir ifadedir. Bu düalist durum içinde, tabiatın kültüre kıyasla arka planda kaldığı açıkça görülmektedir. Erkek cinsinin kadın cinsi üzerindeki baskılamasını onaylayan eril-dişil düalizminde de bu çeşit bir durum vardır. Çağdaş ilim sahasına dair oluşan düalist zıtlıklar,süje ile obje, tabiat ile us, tabiat ile tin gibi farklılaşmalardır ki bu çağdaş zıtlıklar düzeni gerçek manada toplumsal cinsiyet farklılığına göre oluşturulmuştur (Özkazanç, 2010: 3).

Harding'in görüşünde olduğu şekliyle Avrupalı, kentsoylu ve eril tasarı bicinde düşünülen ilimsel inkılabın kadın ve tabiatı birlikte etkisi altında tuttuğu ve her ikisini de ilimin ve onunla benzeşen tüm diğer kavramların yararına olacak biçimde ayarlanan düalist durumun avantajsız pozisyonuna sürüklediği anlaşılmaktadır. Ekofeminist anlayışın değerli çalışmacılarından Vandana Shiva, taşıdığı niteliklerinden dolayı çağdaş ilimi, şuurlu bir şekilde cinsiyetli ve ataerkil bir faaliyet şeklinde tanımlar. Dişil tabiatın ve dişi cinsiyetin boyunduruk altına alınmasını amaçlayan eril bir hareket olarak ilim, toplumsal cinsiyet zıtlıklarına sebebiyet vermiştir. Yeni ilimsel ve teknolojik kudret olarak ataerkillik yeni yeni ilerlemekte olan endüstri kapitalizmi adına politik bir gereksinim şeklinde ortaya çıkmıştır. İlim yaklaşımı bir yandan tabiatın yıkımını desteklerken diğer yandan da erilin yaptırımı altında dişilin tabiiyetini de yasallaştırmıştır. İlim ve erillik, tabiat ve dişillik üzerine uygulanan zorbalık ile uyumlaştırılmış, ilim yaklaşımıyla toplumsal cinsiyet yaklaşımı birbirini beslemiştir (Keleş, v.d., 2015: 59-60).

Tabiat ve birey arasındaki bağlantısızlıkla biçimlenen ve eski Avrupa kültürüne kadar uzanan şimdiki sistemin bir başka yansıması, tabiat ile kadının benzeştirilmesidir (Lloyd, 1996: 21).

Bu benzeştirilmenin cinsiyet eşitsizliği konusuna etkisi son derece açıktır. Kadını tabiatla özdeşleştirme konusu, bir takım durumlar dışarıda bırakılarak ekofeminist düşünceye ters düşen bir yaklaşımdır (Warren, 1997; Taylor, 1997; Plumwood, 2004; Pezzullo, 2011 vd.).

Ekofeminizm kendi iç alanında birtakım çeşitlilikler yaşıyor olsa da, genel anlamıyla kültürel ve yapısalcı kuramlar noktasında bir farklılığa sahip olmakta, kadını ve tabiatı benzeştirme amacında olan kültürel ekofeminist anlayış, içerikçilik sorununa sebep olduğu gerekçesiyle eleştiri almaktadır (Nhanenge, 2011: 153).

Hatta bazı çalışmacılar bu feminizm türünü içerikçi ekofeminizm şeklinde de dile getirmektedirler. Bu tür, kadın ve tabiat arasında köksel bir ilişki olduğu düşüncesini savunan kültürel ekofeminizmden farklı olarak, dişilliğin ve tabiatın, düalist zıtlıklarını büyüten inşacı ve sosyal etmenlerin etkisiyle biçimlenen ve alanı ortaya koyan konstrüktivist ekofeminist anlayışı odağına alır.

Bu anlayışa göre kadın ile tabiat arasında bulunduğu düşünülen benzerlik, feminist düşüncenin hala cevap veremediği bir sorundur ve bu sorunun teoriye eklenerek incelenmesi gereklidir. Tabiata zıt olarak düşünülen hükmeden birey ve birey kültürü paradigması sadece kadını değil, Avrupalı erkekliğinin kapsamadığı onun dışındakilere de baskı uygulamaktadır ve bütün hayat sahalarına dağılmış bulunan gizli erkeklik tam olarak ortaya konmadıkça üstün kişiyle aşağı kişiyi ilişkilendiren konseptsel araç etkinliğini sürdürecek ve kadının özgürleşmesi adına bir hareket ortaya konamayacaktır (Plumwood, 2004: 46).

Kazıbilimsel incelemeler, cilalı taş devrine ait yerleşimlerde kadına ve tabiata dair eşit ve her iki kavramı da değerli bulan net bir şekilde matriarkal toplumlardan bahsetmektedir. MÖ 4500'lerden sonraki periyodun bu konuda etkin bir değişim geçirdiği ve kadına ve tabiata gösterilen kutsal durumun gök tanrıya yöneltilmesi söz konusu olmuştur (Olgun, 2017: 392-393).

Bahsedilen bu değişim, savaşlarla birlikte kendilerini korumaya yönelik yapılanmalar üzerinde görülmektedir. Bunun sonucunda yeni sistem kadın ve tabiat

benzeştirmesini sürdürmekte, aynı zamanda bu benzerlik bundan böyle onlar üzerinde kurulan zorbalığın da bir vasıtası olarak değerlendirilmektedir (Olgun, 2017: 393).

Eski çağlardan günümüze uzanan insanoğlunun hayatından bahsederken, kadın ve tabiat üzerinde uygulanan yıpratılmanın birlikte devam ettiği ve ondan sonra gelen periyodlarda da ilim ve ilerleme şeklinde düşünülen proseslerin de etkisiyle boyut değiştirdiği ve yine bu periyotlardaki erkek yapısalcılıkları neticesinde daha da yükseldiği bir tarih ortaya konulmaktadır.

Bu dönemlerde ortaya çıkan bazı kuramların o tarihsel sürecin hükmedeni konumundaki erkek sistemini yasallaştıran bilgi felsefesinin katkısı yadsınamaz. Mesela Eflatuncu us ve usa dayalı hayat değerlerinin, erkek kimliğinin dışında, köle, doğada yaşayan canlı ve tabii olanın da baskılanması şeklinde ifade edilen bir efendi kimliğini desteklediği görülmektedir (Plumwood, 2004: 103).

Eflatun'a göre dişil olan her süje şeffaf bir biçimde ve usun zıttı olan tabiatın daha da aşağı sistemiyle özdeşleştirilmiştir ve onun bu düşüncesi sevgide, sanatta, enformasyonda, eğitimde, her çeşit hayat sahasında şok etkisine sebep olmuştur. Bu sistemde iki çeşit öz, iki çeşit sevgi, iki çeşit eşitlik, iki çeşit enformasyon, iki çeşit bağlantısallık, iki çeşit sanat, iki çeşit müzik bulunur (Plumwood, 2004: 115).

Bu duruma uygun başka bir eleştiri de Francis Bacon'a yapılmıştır. Ona göre, çağdaş ilimin babası olduğu düşünülen Bacon, erkek tasarısının merkezini meydana getiren ampirik metodu erkek ile kadın, bellek ile madde, süje ile obje, akılcı ile hisli arasındaki düalizm olarak dile getirirken, eril ile tabiat, kadınlar ve Avrupalı olmayanlar noktasındaki ilimsel zorbalığı birleştirmiştir (Shiva, 2015: 57).

Ekofeminizm üzerinden düşünüldüğünde, entelektüelleşme veya modernitenin gelişimi, Avrupalı erkek süje karşısında yer alan diğerleri bakımından o kadar zararsız olmadığı gibi, net bir şekilde cinsiyetçi olarak tanımlanmaktadır.

1600'lü yıllara baktığımızda ortaya çıkan bilimsel inkılabı da bahsedilen baskı düzeninden ayırmak olanaksızdır. İnkılabı yapan tabiatçı filozoflar, ilimsel

konuları temel alarak üretici, koruyucu özelliğini kaybetmiş dişil bir tabiatın diğerleri tarafından gasp edilip saflığının bozulması şeklinde dile getirmişler ve bu sayede tabiatı, eril faalliği etkin olmayan bir şeklide kabul etmeye razı bir kadın gibi düşündürtme yöneliminde olmuşlardır (Berktay, 1996: 73).

Cinsi olan bir faaliyet olarak çağdaş ilimle birlikte tabiat, gittikçe tacizi meşru görülen bir kadın gibi düşünülmeye başlanmış ve bu noktada toplumsal cinsiyet tekrar üretilmiştir (Shiva, 2015: 59).

Shiva'ya göre bu biçimiyle redüksiyonist çağdaş ilimi, kadınların yetkinlik pozisyonlarından mahrum bırakılmasıyla birlikte, tabii prosesleri ve ilim olarak karşılıklı irtibatlılığa bağlı kan çevrebilimsel ve tümsel kavrama şekillerini eşzamanlı olarak kabul etmemekle itham etmektedir (Shiva, 2015: 56).

Mesela Shiva, şiddet ve kazanç bağlantısı noktasında incelediği çağdaş ilimin redüksiyonist perspektifini, belli bir maddi ve politik yapılanmasının gereksinimlerine verilmiş bir yanıt şeklinde ifade eder (Shiva, 2015: 67).

Bu doğrultuda çağdaş ilimin zorbalığa değişik ve günümüz şekillerine getirdiği uygunluk yöntemiyle tarihsel olarak ilerleme olanağı kazandırdığı anlaşılmaktadır. Bu durumda sadece kadınları olmamakla birlikte, hakim süje karşısında gösterilen ve ötekileştirilen budunsal grupları, bir nevi tabii anapara şeklinde görüp ekonomik bir ticari mal gibi düşünülen tabiatı veya primitif olarak nitelendirilip dışarda bırakılan enformasyon birikimlerini de denetlemek kolay olmuştur. Redüksiyonizme ve hiyerarşik ikiliğe dayanan mana planları bugün halen etkinliğini devam ettirmektedir. Tabiatı bir kapital şeklinde düşünen ekonomistler, onu ekonomik üretim potansiyeli olan bir meta, bir çöp dönüştürücüsü, bir hammadde hazinesi gibi değerlendirmekten kendilerini alıkoyamazlar. Platon her ne kadar ilerleme kavramını efendisinin mantıklı projesine göre dünyasını tekrar şekillendirmesi olarak açıklıyor olsa da asırlardır devam eden yapı prosesleri de eş projeleri belleklerde canlı tutmayı başarmışlardır (Plumwood, 2004: 121).

Daha çok entelektüelist ve olgucu kuramsal çerçevelerle şekillenen bu periyod, akılcı bir ilerleme döneminin gereksinimlerini gerçekleştirme kisvesi altında; kadına, tabiata ve ötekileştirilenlere karşı tahakküm uygulamaya devam etmektedirler. Redüksiyonizm, üç asırdan fazla zamandır etkili olan tek ilimsel metot ve düzen şeklinde egemenliğini korumakta, Avrupa dışında kalan yerlerle birlikte Avrupa tarihini de saptırarak anlatmayı sürdürmektedir (Shiva, 2015: 63).

Bu durumda, tarihi çağlardan bugüne, kadın ve tabiat düzenli şekilde hor görülmeye devam etmekte, bu eşzamanlı hor görülme periyodları arasındaki ilişki ise çoğunlukla görmezden gelinmektedir. Tam da bu yaklaşımda ekofeminizm, bir kıymet dizgesi, bir sosyal eylem ve bir hareket şeklinde ortaya çıkmakta ve siyasi bir tahlil biçiminde de ifade edilen bu hareket, tabiata yönelen yağmalamanın Avrupalı erkek usun kadınlara ve boy medeniyetine yönelen yağmalamasıyla olan ilişkisine dair bir idrak meydana getirme çabasını şeklinde tanımlanmaktadır (Birkeland, 1993: 18).

Bu seviyede cevaplanması gereken soru, erkek gücüne diğer herkes üzerinde baskı kurma yetkisi veren kudret nedir? Bunun en iyi yanıtı, bahsi geçen tarihi periyoda ve onun ortaya koyuş şekline bağlı olarak çeşitlilik arz etmekle birlikte, soruyu ekofeminist bir yaklaşımda ve efendi köle diyalektiği üzerinden irdelemek uygun düşmektedir. Ana düalistler yöntemiyle birey ve tabiat karşıtlığını dile getiren yaklaşımlar birliğinin bir neticesi olan ve Plumwood tarafında efendi sistemi ismiyle anılan bu kimlik beyaz ırka sahip ve daha çok eril elitlerin tabiat sahasını kabul etmeyip baskıladıkları bir şablon meydana getirmektedir. Bununla birlikte bu paradigmanın hipotezleri hipotez gibi kabul edilmemektedir. Çünkü bu sistem, hiçbir yargılamaya maruz kalmadan insan sistemi şeklinde açıklanır. Kadın olan ise bu sistemden bir yön değiştirme şeklinde açıklanır (Plumwood, 2004: 38).

Ekofeministler için, tarihsel süreçte daha çok egemen Avrupa kültürü içinde patriarkal düzen şu iddiaları onaylamaktadır (Warren, 1990: 130):

1) Dişil tabiatla ve maddi olanla; eril ise bireyle ve usla benzeştirilmektedir.

2) Tabiatla ve maddi olanla benzeştirilen, bireyle ve usla benzeştirilenden daha alt statüdedir.
3) Bu çıkarımla kadın erkekten daha alt statüdedir.
4) Herhangi bir X ve Y kişisinden X, Y'ye göre daha üst bir statüdeyse X kişisinin Y kişisini kendine bağlı kılabilmesi yasaldır.
5) Bu çıkarımla kadınların erkeklere bağlı kılınması yasaldır.

Ekofeministler için bu iddiaların sonuncu maddesi, kıymet hiyerarşisi noktasında bireyin tabiattan üst statüde bulunduğu görüşü, kıymet ikiciliği noktasında birey-tabiat, erkek-kadın şeklinde düalizm ve zorbalık durumu yani üst statüdekinin alt statüdekini baskılama onayı bu iddiayla yasallaştırılmaktadır ve baskı uygulayıcı patriarkal kuramsal yaklaşım, kadın ve tabiat üzerindeki düalist tahakkümü yasal kabul ettiği noktada hem bu iddia hem de ona destek sağlayan patriarkal kuramsal yaklaşım kabul edilmemektedir (Warren, 1990: 130).

Egzistansiyalist feminizmin ana mesnetlerinden biriyle eşleşen bu yaklaşımda, kadının ötekileştirilmesinin, erkek kudretinin kendisine uygun gördüğü zıt bir kimliğin özümsenmesinin daha sonradan kazanılma şeklinde olduğu iddia edilmektedir. Plumwood için bu düalistliğe aynı Simone de Beauvoir'ın söylediği biçimiyle iyi bir kadının ancak ikinci sınıf bir birey olarak düşünüldüğü bir zıtlık şeklinde dile getirmektedir (Plumwood, 2004: 43).

Bu anlayışla kadınların gerçek manada birey olarak düşünülmesi, bahsedilen düalist karşıtlıkların toplumu oluşturan tüm sahaları kapsayan ön onaylarını irdeleyici bir bakış açısıyla incelemek gerekmektedir. Belirtildiği biçimiyle efendi yaklaşımının oldukça çetrefilli ve çok taraflı bir muhteviyatı bulunmaktadır. Bahsedildiği şekliyle efendi kavramını destekleyen unsurların en başında, ama zıtlıklar oluşturma yöntemiyle meydana getirilen düalizmler olduğu varsayılmaktadır. Birey karşısında tabiat, erkek karşısında kadın şeklinde oluşturulan düalist zıtlıklar, zorbalığı yasallaştıran kuramsal çerçevenin baş aktörleri olarak düşünülür. Bu sayede ortaya çıkarılan ötekilik kavramı, tam anlamıyla bir model üreterek, kişilere, sınırlarını göstererek, o sınırları ihlal etmek zorunda kaldıkları

durumlarda bile bu kurgulanan yaklaşımdan uzaklaşmalarına izin verilmemektedir. Kişilerin kendilerini ortaya koyma şekilleri bu çetrefilli oluşumda sıkışmış haldedir. Bahsi geçen yaklaşım hakkında yeterli seviyede idrake sahip olduğunu kabul eden kişiler bile bu patriarkal sistemin içine çoğu zaman kendilerini hapsolmuş görebilirler. Bununla birlikte tabiatın ve düzenin her tarafına hakim olan bu düalizm, kişilere, belirtilen bu düalist zıtlıklardan herhangi birine dahil olmaktan başka tercih sunmamaktadır. Kadın ve erkek ilişkisinde bulunan bu ikili karşıtlık, us ve tabiat ilişkisinde, üniversal ve kısmi ilişkisinde, kamusal ve özel ilişkisinde ve hatta ben ve öteki ilişkisinde de baskılamaya yönelik durumlar üretir. Avrupa kültürünün yapısal düzenini biçimlendirdiği öne sürülen bu düalist inşalar, kişilerce kabul gördüğünde yani aşağı görülen toplumlar bu aşağılanmayı kabul ettiğinde ve içselleştirdiğinde, hakim sosyal kıymetleri şekillendiren ana kaynağın kıymetlerine saygı göstermelidir. Bu nedenle düalizmler, eşitlik ve karşılıklılık kavramlarını söz konusu etmeyen, düşündürtmeyen yapı ve sistemleri üretmektedir (Plumwood, 2004: 71).

Aynı biçimde Birkeland için de bahsedilen proses şu şekildedir (Birkeland, 1993: 17):

Patriarkal sistemin eril mana yapıları ve kültürel ilkeleri; belleklerimizde özümsenmekte, kuruluşlarımızda maddeleşmekte, günlük hayatımızda ve yaşadığımız dünya perdesindeki iktidar merkezli sosyal bağlarımızda ortaya çıkmaktadır. Yaşamımızın tüm sahalarında bulunan bu saklı maskülen tesir, etrafımızda gözümüze çarpan sıradışı düşüncelerin veya tutumların çıkış noktasını meydana getirir. Üretilen bu maskülen sistem, kişilere bu durum tabii bir hakikatmiş ve hiçbir şekilde dokunulamazmış gibi düşündürtülerek onaylatılır. Mesela kadın cinsine mensup bireylerin büyük çoğunluğu dışarıdan kendilerine yönelen, güzel olmak, yemek yapmak veya çocuk doğurmak, beslemek, büyütmek şeklindeki düşünceleri onaylamak adına gayret göstermekte ve bu özellikleri öylesine kendilerinde içselleştirmektedirler ki herhangi bir durumda yetersiz olduklarında kendi değerlerini sorgulama noktasına gelmektedirler. Veya erkek cinsine mensup bireylerin çoğu, doğumuyla kazandığı bu kimliği sebebiyle toplumun ondan beklediği, çok para elde etme veya çok güçlü olma görevlerini özümseyerek, bütün

hayatını bu beklentileri karşılamak adına yaşamaktadır. Kabul edilen ve özümsenen bu toplumsal cinsiyet kimliklerinin belirtileri olan bu çeşit haller, kadın ve erkek üzerinde bulunan baskılamanın iştirakçileri olarak görüldükleri bu düzenin neticesi şeklinde düşünülebilir. Kuramsal olarak kabul edilen baskılamanın sebep olduğu boyun eğme durumunun, eşitsizliğin kanun karşısında resmi olarak eşitliğe engel olmayacak biçimde yasallaştırılmasına fırsat verdiği anlaşılmaktadır (Wallerstein, 1992: 107).

Bu durumu Bourdieu'nun zorbalık çözümlemelerinde de görülen, dikkat çekmeyen baskılama sürecinin işte bu dikkat çekmemesi sebebiyle bir bölümü olma haliyle bağlantılandırabiliriz. Ona göre insanlar, onlara giydirilen kimliklerin içselleştirerek çoğu zaman irdelemeden kabul etme çabası içinde davrandıkları toplumsal arzular ve iletişim halinde oldukları kişilerden davranmalarını bekledikleri toplumsal roller aracılığıyla, kendi üzerlerindeki zorbalığın tekrar yaratıcı faktörleri şeklinde rol oynamaktalar. Bu olguyu, kişilerin kendi kendilerini baskılamaya maruz bıraktıkları kuramsal bir hile şeklinde ifade etmek uygun olur. Günlük yaşantımıza etki eden düalist zıtlıklarla ilgili başka bir durum ise; bu iki tarafın mensuplarının tamamen birbirinden değişik, aynı tarafın mensuplarının ise birbiriyle tamamen uyumlu davranmasının olanaklılığıdır. Bu sayede eril ve dişil arasındaki aynılıklar dikkate alınmamakta, değişiklikler ise bahsedilen zorbalık şekillerine yarar sağlayacak biçimde göz önüne konularak zorbalığı yasallaştırma yoluna gidilmektedir. Önceden de bahsi geçtiği şekliyle, bu olguyu sadece kadın ile erkek zıtlıklarında değil, efendi statüsünde bulunan Avrupalı erkek beyaz süje ve onun yansımalarının karşı tarafında kalan her öğeye yönelen eşitliksiz durumda fark etmek olanaklıdır. Doğada yaşayan canlılara yapılan kötülükten, emekçi sınıfa uygulanan sömürü düzenine veya ırkçılığa kadar çok çeşitli eşitliksiz durum bu düalist zıtlıklar düzeniyle bağlantılıdır (King, 1990: 107).

Bahsi geçen zıtlıklar kişilerin mana evrenlerine etki ederek, toplumun her sahasında efendi köle ikilemini yaratmaya, tekrar yaratmaya ve yasallaştırmaya devam eder. Bu şekil bir bağlantının değerli niteliklerinden bir tanesi, efendisinin, kölesinden onu bilmesini talep etmesidir. Bunun yanında yaşanan, kendi kendini

sabote eden bir durumdur, çünkü efendisinin bilinmesi sadece onun kölesine özgü olduğu içini efendisi korkutulmuş bir pozisyonda olduğunu düşünür (Sarup, 2004: 27).

Bahsedilen münasebet, bu seviyede zorbalıkta bulunan ve bulunulan arasındaki zıtlığın yapılanması kadar, bu düalist bağlantının tansiyonuna ve ortaya çıkarabileceği şiddet kudretine de değinmektedir. Bourdieu, erkek zorbalığını açıklarken bu tansiyonun erili de etkileyen yanlarından bahseder ve hazırlanan durumda efendisinin de neredeyse kölesi kadar bu tansiyonlu duruma maruz kaldığını iddia eder. Erkek ayrıcalığının ana komplosu, erilin kendinde hissedeceği dişil endişeden meydana gelmektedir ve bu endişenin ortadan kaldırılamadığı durumlarda oluşturduğu eril korku, erilin kendi cinsi üzerinde kafa yorduğu kötü zamanların sebep olduğu kaydadeğer travmalarla neticelenir (Köse, 2016: 183).

Habitus etrafında dile getirilen bu çeşit bir toplumsal cinsiyet münakaşasının, ekofeminist bakış açısı için son derece hayati değer arz eden zorbalık konusuyla birleştirilerek tartışmanın daha kapsamlı bir ortama taşınabileceği aşikardır. Konunun öncelikle bu noktada değer arz eden tarafı, özümsenmiş baskılama şekillerinin günlük yaşamımızım her sahasında bulunduğu gibi, var olan zorbalık şekilleriyle olan savaş tarzlarımıza da yansımış olabileceği noktasında bir ikaz özelliği barındırmaktadır. Bu ikaz, oluşturulmuş kimliklerin, bu kişiler o kimliklerin zor duruma soktuğu kişiler olsalar bile benzer perspektifle ve içerikçilik hilesine gelmeden irdelenmesi gerekliliğine değinmesi manasında ekofeminizmle aynı doğrultuda bir yaklaşımı savunmaktadır. Kadın, tabiat ve onun dışında kalan bütün ötekiler üzerindeki zorbalık sorununu, bu çeşit bir tümsellik içinde ve yapım proseslerini de dikkate alarak irdeleyen ekofeminizmin ve ona benzer paradigmaların, toplumsal bilimler sahasındaki eşit olmayan bağlantı şekillerini işlemede ve eşit olmayan durumlarla savaşım metotlarımızı tenkitvari bir bakış açısıyla irdelemede farklı anlayışlar olarak önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

Gelişmeci ve çağdaşlaşmacı bir düşünceyle tanımlana bugünün sosyal sistemi, topluma huzur ve bağımsızlık sunma noktasındaki söz verişlerini

gerçekleştirememekte, bir huzur getirdiği hipotezinde dahi, onun katkı sağlaması umulan olanaklar kadınlara ulaştırılamamakta ve tabiata kötü yansımaktadır. Ekofeminist düşünceye göre, kadının ve tabiatın bu eş zamanlı kullanılması, birbirlerinden farklı sorunlar değil, ortak tarihsel olgularla biçimlenen bağlantıların neticeleri şeklinde ortaya çıkmaktadırlar. Feminist teorileri birbirlerine kenetleyecek şeyin tabiatta bulunabileceği düşüncesiyle ekofeminizm, çevrebilim tartışmalarında orijinal bir statüye sahiptir. Bu perspektife göre, Avrupalı, kentsoylu ve erkek bir tasarı olarak görülen sistemin tek mağduru kadın ve tabiat değildir. Bunun yanında kadının ve tabiatın, bahsi geçen bağlantılar networkü içinde kullanılmaya en müsait ve en korunmasız tarafları temsil ettiğini belirtmek önemlidir. Bu düzenin yaşamın her sahasını işgal etme konusunda güçlü oluşu, bahsedilen güçlü süje özelliklerinden mahrum diğer bütün tarafları buna egemen erillik ifadesini kapsamayan eriller de dahil olmakla birlikte kuşatan tarihsel bir zorbalığa dikkat çekmektedir. Burada toplumsal cinsiyet ayrımcılıklarını idrak etmenin sadece toplumsal cinsiyetin bir tek kısmını tanımlayan kadını değil, erkeği de gözlemleyerek olanaklı olacağını dile getiren Connell, eserinde anlattığı Avrupalı, Kentsoylu ve erkek süje ifadesinin kapsamadığı öteki erilleri ve erillikleri de dikkate almaya çalışan bir dayanak ortaya koymaktadır. Çalışmasında, ekofeminizmin de belirttiği gibi, zorbalığın, erillerin de çoğunluğunu kapsayan bir durumundan bahsetmektedir.

Egemen ilimsel yaklaşımın yasallaştırdığı hiyerarşik ikilikler, sosyal yaşama biçim veren kültürel şifreler içinde çoğu zaman değerlendirilmeden onaylanmakta, sosyal oluşumlarca yasallaştırılmakta ve eğitim ve tedrisat süreçleri aracılığıyla tekrar oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda ana problem, hiyerarşik düalist zıtlıkların ürettiği sonuçsuz tekrardan kurtulabilmenin ne şekilde olanaklı olacağıdır. İkili yaklaşımı yıkan ve tümsel bir mana bulmaya çalışan bir anlayış ne şekilde oluşturulabilir ve gerçekliğe kavuşturulabilir? Birkeland'ın tanımladığı şekliyle, asırlardır devam eden patriarkal düzenin meydana getirdiği kudretli ve saklı psikolojik tesirlerden özgürleşebilmek, birey olarak bizim ve içinde hayatımızı sürdürdüğümüz toplumun kritik bir özeleştiri de bulunmasını gerekli bulmaktadır (Birkeland, 1993: 17).

Aynı biçimde Plumwood, sağlam bir feminist kimlik ortaya koyabilmek adına öz eleştiri ile kendini icap arasında güzel bir balans oluşturmanın değerine değinmektedir (Plumwood, 2004: 93).

Çünkü kadın ve tabiata yönelen şiddetin engellenmesi savaşında bu çeşit bir balans kurulmaksızın oluşturulacak ivedili ve gerekli tümsellikten mahrum gayretlerin yeni düalist biçimleri veya hiyerarşileri ortaya çıkaracağı anlaşılmaktadır. Ekofeminist yaklaşımın, bu çeşit bir tedbirle hareket etmesi, kendi konumuna doğru bir öz eleştiri gayreti ortaya koyması, mana tablolarını tanımlayan hiyerarşik ve ikici biçim hükümleri ele alması ve zorbalığı tümsel bir şablon içinde sergilemesi bakımından kadın ve tabiat savaşımında gerekli ve dozunda bir müdahaleyi dile getirmektedir.

Ekofeminist gayreti değerli yapan bir başka unsur ise, günlük yaşamın her sahasına etki etmiş gizli erkek zorbalığının gün ışığına çıkarılması noktasına verdiği önemdir. Bu imtiyaz; Avrupalı, erkek, kentsoylu süjenin aktif görev aldığı zorbalığın dışında bulunan başka aşağılananlarla kolektif bir savaşım düzlemi önerme gücüne sahip olmaktadır. Tabiat ve kadın üzerinde kurulan eş zamanlı yağmalamanın tümsel bir çözümlemesi, bahsi geçen tarihsel baskılama kısırdöngüsüne açıklık getirmesi bakımından ekofeminist paradigmanın bütünleştirici ve kolektif savaşım sahası oluşturma vazifesine dikkat çekmektedir.

Yine de bu mevzu üzerinde kat edecek daha çok aşama bulunmaktadır ve bahsedilen kuramsal tartışmaların, günümüzde şahitlik ettiğimiz baskılama problemlerini ortadan kaldırmaya katkı sağlayacak uygulamalı çareler bulmaktan yüksek miktarda mahrum olduğu su götürmez bir gerçektir. Tüm yönleriyle ortaya konulmaya çalışılan ekofeminist çerçeve, bu konuda uygulanan zorbalığa yönelik idraklerle ve yeni düalist zıtlıklar oluşturacak parçalanma ve dışarda bırakma hilelerine takılmadan birlik beraberlik içinde adım atmanın yöntemlerine ilişkin çözümler ortaya koyması bakımından değerlidir.

2.7. KİMLİKLERİN TOPLUMSAL İNŞASI

Konstrüksiyonel fonksiyonelciler ile yorumlayıcı toplumbilimciler arasında konstrüksiyon ve hareket (toplum ve kişi) arasındaki tanımlayıcılık noktasında uyuşmazlık bulunur. Konstrüksiyonel fonksiyonelcilere göre, konstrüksiyon hareketi, diğer bir ifadeyle toplum kişiyi belirler. Bu yaklaşım açısından, toplum, kişinin ardında bir hakikat olarak var olur ve kişiyi meydana getirir. Kişi, topluma göre aktif değildir ve ona biçilen role bürünür. Konstrüksiyonel fonksiyonelciler bu kişiyi, son derece faal olduğu için eleştirir. Yorumlayıcı toplumbilimcilerin kişisi ise pasif değildir ve toplumun ortaya çıkmasına ve şekillenmesine katkı sağlar. Bu toplumbilimcilere göre, toplum kişiden ayrı bir hakikat değil, onunla beraber var olan ve bu biçimde var oluşunu sürdüren bir konstrüksiyondur. Peter Berger ile Thomas Luckmann yorumlayıcı toplumbilimciler arasında bulunur ve günlük yaşamın var oluşunu kişi odaklı görürler. Peter Berger ve Thomas Luckmann'a göre sosyal yaşamın hakikati kişisel hareketlerin bir çıktısıdır ve sosyal yaşam ile kişi arasında sıkı bir bağlantı bulunur. Bu bağlantı sırasında kişi toplumu meydana getirirken, aynı şekilde ortaya koyduğu bu hakikatten etkilenmektedir. Onlara göre, sosyal yaşamın hakikatinin üretilmesinde ve kabul edilmesinde en önemli faktör dildir (Berger, Luckmann, 2008: 55).

Aynı şekilde kimlikler de günlük yaşam pratiğinde üretilmekte, ortaya konulmakta, objeleşmekte ve kabul edilmektedir. Onlar üretilmekten öte miras şeklinde alınmaktadır. Bu miraslardan biri de kadın kimliğidir. Anne için dışsal olan kimlik, onun kızı için içseldir. Bu süreçte kız çocuğu, bir taraftan hayatta kendine ait olan kimlik için mücadele ederken öbür taraftan, bir kız çocuğunun kadınsal yetiştirilme tarzını ve oğlan çocuğunun erkek olarak yetiştirilme tarzını benimser ve büyüyüp anne olduğunda öğrenmiş olduğu bu bilgiler sayesinde toplumun ondan beklediği role bürünür. Sonuç olarak klasik kadın kimliği şeyleşmiştir ve günlük yaşam pratiği ile üzerine düşünülmeksizin jenerasyondan jenerasyona aktarılır.

2.7.1. Kimliklerin Oluşumu

En geniş tabirle, kişinin ben kimim sualine aradığı yanıtların toplamı kimliği meydana getirir. Berger ve Luckmann için kişi ve toplum arasındaki eytişimden meydana gelen bir olaydır. Bu sebeple kimlik, çağdaş yaklaşımdaki tanımının dışında toplumsal bir fenomen olarak ele alınabilir (Berger ve Kellner, 2004: 19-36).

Berger kimliğin meydana gelme şeklini şöyle anlatır: Toplumsal prosesler kimliği ortaya çıkarır. O bir defa dahi olsa somut hale geldi mi, toplumsal bağlar aracılıyla devam ettirilir, dönüştürülür, hatta tekrar şekillendirilir. Onun ortaya çıkışını ve devamlılığını kapsayan toplumsal süreçler, toplumsal konstrüksiyon vasıtasıyla şekillendirilir. Buna zıt olarak, canlının, kişisel şuurun ve toplumsal yapının birbirlerini etkilemesi sonucu ortaya çıkan kimlikler, belli bir toplumsal yapı içinde, onu devam ettirmek, onu dönüştürmek, hatta onu yeniden şekillendirmek amacıyla müdahalede bulunurlar (Berger ve Luckmann, 2008: 250).

Bütün toplulukların, hakikati anlama ve ifade etmede kendilerine özgü metotları vardır; bu metotlar onların dünyasıdır, onların evrenidir (Berger ve Kellner, 2004: 20).

Her şey gibi kimlikler de yaşadığımız evrenin içinde ortaya çıkar ve üzerimize giyilir. Herhangi bir kimliğin kazanılmasında en değerli katkıyı ötekiler sağlar ve her kişi, ona ait olan kimliği ve konumu da kapsayan evreninin sürekli olarak onaylanmasını talep eder (Berger ve Kellner, 2004: 21).

Kimliklerimizin büyük bir çoğunluğu gerçek sosyalleşme sırasında üretilir ve çocuk ona ait olan kimliği genel manada özdeşleştirmeyle edinir. Bunun yanında kimlik edimine katkı sağlayan bir takım unsurlar vardır. Bu durum daha çok kimlik ruhbilim kuramlarıyla ilişkilidir. Ruhbilim kuramları, bir yandan toplumsal olarak belirlenmiş diğer yandan da öznel olarak kazanılmış olmaları açısından, evren ve kimlik arsında kuramsal ilişki kurmak noktasında, kimlik devamlılığını ve topluluk

içinde oluşturulmuş kimlik onarımı yöntemlerini yasallaştırmadan sorumludur (Berger ve Luckmann, 2008: 254).

Kabul etme noktasında ruhbilimi de kabul edilir. Onun kabulü hakikate katılmasından dolayı daha kolay gerçekleşir. Ruhbilimi de kavramsal durumu sebebiyle kimliğe katıldığı için kabulü kimliğin oluşumunu çabuklaştırır (Berger ve Luckmann, 2008: 256).

Berger için hakikat her durumda yasallık ve kabul etmeme gibi sonuçlar getirmeyebilir. Bazı zamanlarda hakikat güç sarf ederek de içselleştirilebilir (Berger ve Luckmann, 2008: 173).

Böylesi bir biçimde içselleştirilen bir hakikatin de kimliğin meydana gelmesinde hak sahibi olduğunu dikkate alırsak, kudret ile kimlik (gücü elinde bulunduran ve kendisine güç uygulanan) arasında da bir bağlantının bulunduğunu ifade edebiliriz. Son olarak kimliğin şeyleşmesi ise; kimliğin toplum tarafından meydana getirildiğinin ve değiştirilebileceğinin idrakine varmayarak, kişinin kendisini, pozisyonu sebebiyle belli yapılara bağlı kalarak yaşamını idame ettirmeye çalışmasıdır. Bu şartla edinilen kimlik, üzerine düşünülmeden, ona sahip olandan nasıl davranması bekleniliyorsa, ona sahip olan da beklenildiği biçimde davranır (Metin, 2011: 74-92).

2.7.2. Kadın Kimliğinin Yaratım Süreci

Kadın kimliğinin üretimi bağlantılar dizgesinin meydana geldiği kuruluşlarda billurlaşmaktadır. Genellikle eğitim kuruluşlarının cinsi ve cinsiyet rollerini göz önüne çıkarmakla birlikte eş anlı olarak bu türleri değiştirme potansiyeline sahip düalist bir işlevi bulunur. Buna rağmen TESEV adına ortaya konan bir çalışma, eğitim kuruluşlarının cinsiyet rollerini farklılaştırmadaki başarısını çelişkili

bulmaktadır. Kadın için %83 oranında kadının yerinin ailesi olduğuna dair özel alanını kısıtlayan bir hayat bırakılmıştır (Tamer, 2004: 13).

Araştırmada cinsiyetler arası rollerinin değiştirilmediği, tam tersi sürdürüldüğü yönünde bilgiler vardır. Günlük uygulamalarda ilerleyen bağlantılar bu ayrımcılığı normal göstermekte hatta saklamaktadır. Eğitim imkanlarını kullanan kişilerin öz varlık projelerindeki bu ikilem yani eğitim imkanlarını kullanırken kadını özel alana sıkıştırmak gibi, klasik bağlantıların sürekliliğini toplumda normal gösterme potansiyeli şeklinde devam ettirmektedir. Bu noktada kadının sosyal yaşamdaki statüsüyle alakalı bir kırılmanın gerçekleşmesi imkansızlaşmakta, günlük uygulamalardan kuruluşlara yönelen tek taraflı etkileme cinsiyet ayrımcılığını önlemede yeterli, olamamaktadır. Tek taraflı etkileme hali klasik münasebetler dizgesi aracığıyla sınırlanmış bir öz varlık projesine evrilmektedir. Bu öz varlık projesi de günlük uygulamadaki bağları yeniden yasallaştırmaktadır. Wagner'a göre kuruluşların birey yaşamını devam ettirmenin potansiyelini bünyelerine aldıkları boyutta günlük uygulamalar içinde yapılandıklarını dile getirmektedir. Genel manada kuruluşlar, rutin haline dönüşmüş uygulamalar şeklinde de ifade edilebilir (Wagner, 1996: 45–52).

Giddens, oluşumların bağlantılar zemininde köklenip zaman ve düzlem niteliğinde meydana gelen bir sistemden söz eder. Bu anlamda kuruluş ve oluşumların arasındaki bağlantı birbirileriyle ilişkili olup oluşumun düalizmi kuruluşlar vasıtasıyla sürdürülür (Giddens, 1999: 372–379).

Oluşumun düalist aksi olan kuruluşlar kadının toplumsal bağlantılar networküne ve kamusal yaşama dahil olmasıyla netliğe kavuşur. Kadının konumu bakımında etki sağlayacak vesile sunan olanaklar gerçek manada hukuk normlarıyla emsal gösterilebilir. Buna rağmen eğitim imkanlarından faydalanan kadınların iş örgütlerinde noksan simgesel oluşumun sınırlayıcı niteliğiyle bağlantılandırılabilir. Kadın kimliğinin oluşum düalizminin kuruluşlar vasıtasıyla sürdürüldüğü dikkate alındığında liberal feminist düşüncenin eksiklikleri ortaya çıkacaktır. Liberal feminist düşüncenin zeminini kadınlara vatandaşlık haklarının erkeklerle eşit seviyede

verilmesi ve bu haklarla özel ile kamusal alandaki ataerkil düzenin tahtının sallanması oluşturmaktadır (Çağatay ve Soysal, 1993: 331).

Hukuk normlarından toplumsal bağlantı networkünün sınırlamalarına tepki gösterilmesinin kadın eylemine katkıları büyüktür. Yine de klasik bağlantı ağlarının hukuk normlarının etkin konumda bulunduğu vaziyetlerde vardır. Örneğin müeyyide azaltmalarının 2004 yılında kaldırılmasından bu yana halen töre cinayetleri sürmektedir. Hukuk normlarına tahakküm uygulandığı bu hallerde kamusal ile özel alan arasındaki ikilemlerin ortadan kaldırılması imkanlı görünmemektedir. Buna rağmen özel alanı demokratikleştirme gayretlerinin ataerkil düzenin mukavemetiyle karşılaştığı dile getirilebilir. Kadın kimliğine ataerkil bağlantıların direnç gösterdiği anlaşıldığında kuruluşların birbirleriyle iletişimleri değerli olmaktadır. Kadın kimliği bu iletişimin çıktısı olmakla birlikte, kadın da bu kimliğe toplumda farkındalık yaratmaktadır. Benzer dönemde kimlikler sosyal mecralar vasıtasıyla yer değiştirmektedir. Bu manada kadın kimliğinin değişimi sadece kadın süjeleri kapsamayan bir bağlantılar sistemini ortaya koymaktadır. Touraine'nin de ifade ettiği şekliyle, kişinin kendi tecrübeleriyle bağlantısının kesintiye uğradığı bir mecrada süje düşüncesinden söz etmek mümkün olamaz (Touraine, 1995: 233–248).

Ülkemizde 1980 yılından sonraki periyod kadının süjeleşmesi doğrultusunda meydana gelen bir şanssızlık şeklinde düşünülebilir. Kadının süjeleşme süreci kitle iletişim araçlarının tekdüze hükümlerini tekrar çoğaltıp kadın kimliğine yöneltmesiyle veya şiddet içeren yapımlarda acıma duygusu üzerinden bir kadın kimliği üretilerek gerçekleştirilmiştir (Ulusal Eylem Planı; 1998: 91).

Kadın her geçen gün tüketim objesi olarak görülmeye devam etmektedir. Sorunlu sahaların kamusal şeffaflığını ortaya koymak kadın kimliği açısından çok değerlidir. Yine de kadınlara mağdur, aciz şeklinde kimlikler yöneltmek süjeleşme sürecini kesintiye uğratmaktadır. 1980'den sonraki dönemde kitle iletişim araçlarında kadın en çok kullanılan olgu olduğundan sosyal mecra kadın kimliğinin üretimi için son derece etkili bir savaşım sahası olarak düşünülebilir. Ülkemizde kadın imgesi ve üretim süreci üzerinde klasik kıymetlerin tesiri sürmektedir. Sümer'in Norveçli ve

Türk kadınlarını kıyasladığı eseri ülkemizde kadın imgesini kodlayan kıymetlere dikkat çekmektedir. Eserinde Türk kadınlarının cinsi kimliklerinin bir bileşeni şeklinde düşünmedikleri yer almıştır. Mevcut düzenden memnun olmamalarına karşın, kadınlarımız yine en güven duydukları müesseseyi aile şeklinde ifade etmişlerdir (Sümer, 2001: 112–118).

Cinsiyet kavramı kimliğin bir bölümü şeklinde düşünülmediğinde örgüt ayrılıklarından meydana gelen eşitsiz durumların da konuşulması olanaklı değildir. Konuşma fırsatı doğsa dahi cinsi toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden irdeleme ortamı meydana gelmez. Bu şekilde bir düşünce kadın eylemi için sonuç vermez. Türk kadını tüm olumsuz durumlara karşın en güvendiği yapı için aile demiş olsa da sosyal devlet pratiklerinin yeterli olmadığını düşünmektedir. Devlet pratiklerinin yetersizliğine karşın aile kurumunun etkin durumda bulunması ve bu süreçte klasik kıymetlerin değişmesine sebep olmaktadır. Kadın imgesinin ikinci planda tutulmasıysa uzun dönemde bu süreçle alakalıdır. Kamusal sahanın eşitlikçi niteliklerinin özel sahaya evrilmesindeki başarısızlığı klasik cinsiyetçi düşünceyi tekrar yaratmaktadır. Bu tekrar yaratım özel sahanın statüsüyle takviyelenmektedir. Ülkemizde özel saha muhafazalı daha da öte saklanması gerekli bir saha şeklinde belirtilir. Ayata için, aile içinde yaşanan her çeşit şiddet ve terbiye normları kapsamında ortaya konan uygulamalarının bir iktidar bağı neticesi olduğunu dile getirmektedir. Özel alan siyasidir söylemi yaşamın her sahasında yetkilinin mevcudiyetine dikkat çeker (Ayata, 1998: 64–68).

Yetkilinin özel sahada mevcudiyeti bu sahanın kamusal sahaya dönüşmesini yasallaştırmaktadır. Kamusal sahaya dönüşme özel sahanın bitişi manasına gelmemekle birlikte özel sahanın bir kamu sorunu şekline gelmesi demektir. Bu manada özel sahanın kamusal alanla geçişken olması özel sahanın demokratikleşme gayretiyle paraleldir. Özel ve kamusal saha arasındaki değişim kadın eyleminin gücüyle alakalıdır. Kadın eyleminin etkin güçleri olan kadın örgütleri kadın kimliğinin değişiminde ve özel sahanın kamusal alana götürülmesinde önemli rol oynarlar. 1980'lerden sonraki periyotta yaşam sahasına kavuşan kadın örgütleri şiddet karşıtı protestolarla farkındalık yatarmışlardır. Bunun yanında töre cinayetleri,

erken yaşta evlilik, çocuk gelinler, başlık parası, okumaya, eğitime katkı benzeri demokrasi ve insan hakları istekleriyle alanlarını arttırmışlardır. Kadın eylemciler yalnızca kadının statüsünü arttırmak adına değil her manada sosyal taleplere de cevap bulmaya gayret göstermişlerdir. Kadın temsilcilerinin insan hakları istemlerinin merkezinde ifade alanlarının artması ve gruplaşma şekilleri etkilidir. Kadın temsilcilerin yapılanma şeklinin kadın imgesi üzerinde yapıcı bir tesiri bulunmaktadır. Phillips, kadınların kadın eylemi noktasın öncelikle eksperliği bölüşmeyi, etkin statüleri tahavvüllü şekle ulaştırmaya çabalayan bu sebeple de günlük hayatı demokratikleştirecek toplumla iç içe ve temsil merkezli bir yaklaşımı kabul ettiklerini dile getirmektedir (Phillips, 1995: 33).

Yeni toplumsal eylemlerin yapılanma şeklini en güzel kadın eyleminin ortaya koyduğu dile bir gerçektir. Kadın örgütlerinin komünikasyon ve fahriliğe dayanan düzenleri onları diğer birçok yapılanmadan farklı kılar. Komünikasyon ve fahrilik nitelikleri yüksek oranda bürokratik yapılanmalara ileti özelliği barındırır. Kişisel, temsilci, bağımsız ve insani kıymetlerin kadın kimliğini meydana getirmesi kadın imgesinin mana dünyasını şekillendirmektedir. Kadın kimliğinin kendisi tekrar yapılanma sürecine bağlı bulunmaktadır. Buna rağmen şiddet, namus cinayetleri, cinsi ayrımcılık, eğitimsizlik durumunun önüne geçilememektedir. Yeni toplumsal eylemlerin hareket ile ifade arasındaki arayı gösteren kadın örgütleri hayat sahasındaki ilk zorlukları ortadan kaldırma teşebbüslerine karşın kadın eylemine has bir cinsiyet imgesi ortaya koyamamıştır.

2.7.3. Geleneksel Kadın Kimliğinin Kazanılması

Berger'in değindiği nokta olan hakikatin toplumsal kurma prosesleri ve bu proses içinde kimliğin edinilmesi konusu kadın kimliği için de geçerlidir. Bu kimlik de onu kabul eden ve üzerine giyen adına hakikatler içerisindeki bir hakikiliktir; simgesel dünyanın içinde bulunur ve onun ikamesi olan ve hakikiliğini çoğaltan kimliklerle; buna en iyi örnek erkek kimliğidir, beraber yaşar. Kimliği üzerine giyen bakımından da bu kimliği değerli yapan simgesel dünya içindeki diğer kimliklerdir. Bu durum yalnızca kadının durumu için geçerli olmamakla birlikte tüm kimlikler için

de geçerlidir. Toplulukları klasik ve çağdaş noktasında kıyasladığımızda, klasik kadın kimliği klasik topluluklara özgü bir olgu şeklinde düşünülür. Çağdaş topluluklarda değişim yavaş değildir, klasik topluluklarda ise yavaştır ve bu çeşit topluluklarda hızlı değişimler gerçekleşmez. Oluşan bu direnç, sosyal, yasal ve kurumsal yapıların sonucu oluşur. Bu klasik topluluğun bir üyesi olan klasik kadın kimliğiyle de değişime kapalı, hızlı değişemeyen, mukaddes bulduğu hakikati sahiplenen ve gelecek jenerasyona iletme düşüncesinde olan kimlik tasvir edilir (Metin, 2011: 83-84).

Klasik kadın kimliği bakımından incelediğimizde bu kabullenme, reddetme ve objeleşme durumu bir devamlılık sunar. Kendiliğinden dönüşüm hızlı değildir; dönüştürme gayretleriyse çoğunlukla başarısız olur. Günlük yaşamın içine sürgün edilmiş olan kadınlar, günlük yaşamdan bir bahçe yaparlar; buna rağmen şuurun gereksiniminden kaçarak, günlük yaşamdan sıyrılmak için gayret sarf ederler. Bunun sonucunda da çok da bir misyonu bulunmayan isteklerden başka bir durum oluşturamayan, devamlı fakat başarısız bir protesto meydana gelir (Lefebvre, 2007: 106).

Kadın kimliğinin objeleşmesi, diğer bir manada onun şeyleşmesi anlamına da gelmektedir; bu durum onun üzerine düşünmemek ve onun değiştirilebileceğini yok saymaktır, bu da yabancılaşmayı getirir ve kadın kendine, kendi bedenine yabancılaşır. Bu sebeple hakiki kadın kimliği, onun kendi kimliğidir; bu durum o kadının kendi kimliğinden hoşnut olduğu demek değildir, fakat bu durumun değişmesi de olanaklı değildir. Kadının içerisinde olduğu hakikatin köken bir biçimde değiştirilmesi de onun geçmişteki hakikatine yabancılaşması anlamına gelir (Metin, 2011: 90).

Tokuroğlu ise bu noktada ulusal egemenlik tarihine dair şu saptama da bulunur: (Tokuroğlu, 2003: 53).

Avrupa Devletleri'nin kadınlarının kılık kıyafeti, eğitim düzeni, iş yaşamı ve şartları ile sosyal yaşamda kendini hakiki ve medeni göstermeye çalışan Türk kadını, devamlı ikilemler içinde ve kendine yabancılaşarak yaşamaya mecbur kalmıştır.

Ona göre, kadına gerçek kimliğini yeniden sağlayacak olan şey feminist eylemdir (Tokuroğlu, 1991: 538).

1980'li yıllarla birlikte Türkiye'de konuşulmaya başlanan kimlik ve ayrımlılık paradigmalarının amaçsallık üzerinden değerlendirildiği görülmektedir. Kadın imgesiyle tam anlamıyla özdeşleşen bir süjenin bulunmaması amaçsallaştırma durumunun bir çıktısı şeklinde düşünülebilir. Benhabib, ayrımlılık paradigmasının iki çeşit olarak devam ettirildiğini öne sürer. İlk çeşit ayrımlılık paradigması, liberal demokratikleşme sürecinde kamusal sahanın katılım gücünü yükseltmek amacı taşır. İkinci çeşit ayrımlılık paradigması ise ayrımlılıkları bunlar; kültürel, inanç, ırksal gibi, devlet modeli vasıtasıyla homojenize etme amacı taşır (Benhabib, 1999b:13).

Ülkemizde kadın eyleminin etkin olmadaki zayıflığı ise Benhabib'in ikinci çeşit paradigmasının tesirleriyle bağlantılandırmak uygun düşer. Yeni toplumsal eylemlerin hayat uygulamasını demokratik hale getirme düşüncesi yalnızca kamusal sahanın katılım potansiyelinin yükseltilmesiyle mümkün olur. Bu noktada kimliklerin etkinleştirilmesinden ziyade katılım potansiyelinin yükseltilmesi için harcanan gayret daha etkilidir.

3. (BÖLÜM) YENİ SOSYAL HAREKETLER İÇİNDE KADIN HAREKETİ VE TÜRKİYE

3.1. TÜRKİYE'DE KADIN HAKLARI VE MÜCADELESİNİN TOPLUMLA ETKİLEŞİMİ

Ülkemizde kadın eylemleri 1980 darbesinden sonra ortaya çıkmıştır. Darbe öncesinde sol örgütlenme için bulunan aydın kadınlarla ateşlenen bu eylem, yine solun irdelemeleri sayesinde biçimlenmiştir. 80'li yılların ortalarında ilerleye başlayan bu yeni feminist eylem, ülkemizde tüm kadınların yeni hak ve serbestiler elde etmesine sebep olmuştur. Bu farklılıklar daha çok kırsal kesimde yaşayan ve orta sınıfı temsil eden kadınlara yeni özgürlük alanları kazandırmıştır. Bizzat kendi hayatları üzerinde tahakküm kuramayan bu insanlar için haklarını yasal yollarla arama, politik desteğe sahip olabilme ve haksızlığa uğradıkları konuların çözümü için girişimler artık daha kolay gerçekleşmektedir. Bu zamandaki feminist yaklaşımda kürtaj ve beden özgürlüğü gibi temel sorunlar kadınlar arasında dillendirilmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım, kadının yaşambilimsel kimliğini destekler ve çeşitliliği tezinin odağına koyar (Cesur, 2017: 65).

Genellikle bir mesleğe mensup, iyi eğitimli, kültürlü, şehirli kadınlar öncülüğünde geleceğe yönelik projeler üretilmeye başlanmıştır. Sokaklara çıkıp yürüyüşlere katılarak, dilekçe kampanyaları düzenleyerek ve çeşitli yayın organları aracılığıyla toplumda farkındalık yaratmaya çalışan feministler kitle iletişim araçlarını da etkilemeyi başarmış ve toplumda çok çeşitli grupların dikkatini üzerlerinde toplamışlardır (Sezgin, 2014: 39).

1990'lar kadın eylemi bakımından hareketin meydanlardan yapılara doğru evrildiği ve Türkiye'de feminist eylemin boyut değiştirdiği bir prosestir. Yabancı dillerden Türkçe'ye çevrilen feminist yayınlar aracılığıyla kadınlar bu literatür sayesinde akademik bakımdan yeni yapılanma aygıtları konusunda elini

güçlendirmişlerdir. Bu yeni aygıtlar, sorunlarını yazıya dökme yetisi, sorunları hakkında bilgi edinme yetişi ve bu alanlarda tartışabilmektir. Bu sayede ulaştıkları entelektüel birikimlerini, kurdukları örgütler yoluyla ve çeşitli dergi, kitap, gazete çıkartarak aktarma yolunu seçmişlerdir (Dikkol, 2014: 60).

Ülkemizde 80 sonrası süreçte kadın eylemlerinin ilerlediği yöntemle, kadınlar farklı alternatif alanlar yaratmaya çalışmış ve var olma savaşlarını sürdürmüşlerdir. 80'li yılların başında eylemleri meydanlarda gerçekleşiyorken, 90'lara geldiğimizde sokaklar yerini örgütlere bırakmışlardır. Bu değişim, eylemin kendi iç yolculuğundan, kurumsallaşmasından kaynaklanmakla birlikte aynı zamanda da ülkenin içinde bulunduğu siyasi konjonktüründe etkileri yadsınamaz (Göl, 2015: 50).

Türkiye'de kadın kurumları, kadın eyleminin sosyal hareketlenmeleri, aktif sahaları ve yapılanma modeliyle milli ve milletlerarası boyutlarda da etkinliğini sürdürmektedir. Kadın örgütleri, farklı ve çeşitli stratejiler ortaya koymak, gereken tüm hukuki yenilikleri kendi yararları için düzenlemek adına toplumun desteğini almak gibi faaliyetlerde bulunmaktadırlar (Zorba, 2009: 131).

Türkiye'nin içinde yer aldığı maddi ve politik durumlar sonucunda kadın eylemleri kurumsallaşma konusunda sınıf atlamaktadır. Kadın örgütlenmeleri, dergi, kitap, makale, bülten gibi yayınlar hazırlayarak ve akademik faaliyetlerde bulunarak çalışmalarına son hızla devam etmektedirler. Bu aşamada kadın eylemleri çeşitli ortamlar yaratmaktadırlar. 2000 ve sonrası dönemde çalışmaları cinsiyet, ayrımcılık, etnisite, dini ve etnik sorunlar gibi kavramlar etrafında yapılanarak ve bu yapılardaki kurumlarla irtibata geçerek şekillenmeye devam etmektedir (Dikkol, 2014: 59).

3.1.1. Türkiye'de Kadın Hareketi'nin Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de kadınlara dair son zamanlarda telaffuz edilen kamusal söylem şu şekilde aktarılabilir: (http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2017/12/kadin-hareketinin-tarihi-sirin-tekeli.pdf, 28.09.2019))

Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yaşayan kadınlar özgürlükleri için savaşmalılar. Kadınlara bu hak ve özgürlükleri Atatürk bizzat kendisi verdi. Türk kadınları bu hak ve özgürlükleri batılı kadınlardan daha erken elde ettiler. Türkiye Cumhuriyeti'nde kadın erkek eşittir. Kadın erkek ayrımı olmaz onun yerine insan vardır.

Bu yaklaşım, okul kitaplarından, açılışlara, politik parti toplantılarından, kürüm yönetmeliklerine, ilkeli kitle iletişim araçlarından, magazin programlarına her alanda ve sürekli dile getirilmektedir. Bu nedenle kadınlarımız tarihin onlara sunduklarını benimsemişlerdir.

Kadınlarımızın tarihi, bastırılmaya karşı direnç göstermelerinin ve hak ve özgürlüklerini elde etmek için savaşmalarının tarihidir. Akademisyen Şirin Tekeli ülkemizde kadın tarihini şu şekilde özetlemektedir: (http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2017/12/kadin-hareketinin-tarihi-sirin-tekeli.pdf, 28.09.2019))

1) Hazırlık Dönemi: 1. Tanzimat Dönemi (1839) ve 2. Meşrutiyet Dönemi (1908) Arasında Kalan Yıllar

Bu yıllarda kadınlar yerine asıl aktör erkeklerdi. Entelektüel ve evrimsel sosyalist erkekler kadınlarla alakalı yeniliklere liderlik ederler. Hazırlık döneminin en önemli tarihleri şu şekildedir: 1841 yılında kadınlara hakim karşısında evlenebilme özgürlüğü tanınır. 1845 ve 1857 yılları arasında kadınların köle ve cariye olarak alınıp satılmasına yasak getirilir. 1856 yılında ailedeki kız kardeşlerin de erkek kardeşleriyle aynı orana sahip olamasalar da miras hakkından yararlanmaları sağlanır. 1862 yılında kız çocuklarının da okula gidebilmesi için ilk ortaokul faaliyete geçirilir. 1869 yılından ilkokul hem kız hem erkek çocuklar için mecburi tutulur. 1870 yılında okul müdürü olarak ilk kez kadın müdür tayin edilir. 1870 yılında ilk kadın öğretmen okulu faaliyete geçirilir. 1860'lı yıllarda zamanın entelektüelleri, batılı devletler nezdinde Osmanlı devletinin geri kalmasının sebebi

olarak kadınların geri kalmasını dile getiren eserler yayınlarlar. 1869 yılında kadınlara özel ilk yayın olan ve iffetli kadınların ilerlemesi anlamına gelen Terakki i Muhadderat basılır. Bu sayede kadınlar da kendi gelecekleri hakkında yazılar yazmaya başlamış olurlar. 1886 yılında mektepli anlamına gelen, sahibi kadın olan ve yazı kadrosunu tamamen kadınların oluşturduğu bir dergidir olan Şuküfezar yayınlanır. Kadınlar kendilerini eşlerinin ismiyle değil, sadece kendi isimleriyle tanımlarlar. 1895 ve 1908 yılları arasında kadınlara özel bir gazete basılır. Gazetenin yazı kadrosunda o yılların önemli entelektüellerinden Fatma Aliye Topuz ile Nigar Hanım bulunur. 1877 yılına gelindiğinde, dönemin ilk romanını Zafer Hanım Aşk-ı Vatan ismiyle yazar. 1890 'lı yıllarda Fatma Aliye Topuz hem batı dünyasını hem de islami kesimi eleştirdiği romanlarını gerçek ismini saklamadan yazar.

2) 2. Meşrutiyet Dönemi'nden (1908) Cumhuriyet Dönemi'ne (1923)

1908 yılında Fatma Aliye Topuz ilk kadın örgütünü Cemiyet-i İmdadiye adıyla kurar. 1908-1920 yılları arasında bu sayı yaklaşık 25'i bulur. Kurulan bu dernekler, irfan, yardım, maddiyat, eğitimle, kadın konuları maksatlıdırlar. 1911'de beyaz konferanslar adıyla Nesibe Hanım'ın sunduğu, ve Halide Edip Adıvar'ında Teali-i Nisvan'da katıldığı söyleşilerde öncelikli olarak medeni ve kadın hak ve özgürlükleri konuşulur. 1913- 1921 seneleri boyunca Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan'ın hazırladığı Kadınlar Dünyası mecmuası çıkarılır. 1913 yılında Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan hareketini ilk kez gerçekleştirir. Bu hareketin sebebi müslüman kadınların Telgraf Dairesi'nde çalışması adına yapılan protestodur. Yine o sene içinde Belkıs Şevket tarafından uçakla uçma hareketi gerçekleştirilir. Amaç kadınların da erkeklerin yapabildiği her işi yapabileceğini dünyaya kanıtlamaktır. 1914 yılında kadınlar İstanbul Üniversitesine kabul edilir. 1919 yılına gelindiğinde savaşın neticesine göre toprakların ilhakını protesto amacıyla düzenlenen mitinglerde Halide Edip Adıvar ve Münevver Saime konuşma yapmışlardır. 1919 1920 yıllarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yanına birçok bölgede Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetleri açılmıştır. İstanbul'da 25 tane olan kadın cemiyetinden 16 tanesi ulusal mücadeleye

dahil olur. Halide Edip Adıvar ile Münevver Saime ulusal mücadelede bulunmak için saklanarak Anadolu'ya giderler. Kadınlarımız savaş meydanlarında ve savaşın arka tarafında milli mücadeleye katılım sağlarlar. 1923 yılında Nezihe Muhiddin ve yanındakiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk politik yapılanması olan Kadınlar Halk Partisi'ni kurmak isterler. Fakat bu istek kadınların vatandaşlık hakkı kabul edilmediği için reddedilir.

3) Cumhuriyet ve Tek Parti Dönemi (1923-1946)

1924 yılında partileşme istekleri reddedilen kadınlar Türk Kadın Birliğini oluştururlar. Bu birliğin hedefleri arasında politik hakların elde edilmesi vardır. 1926 yılında Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girer. Kanunun ilk bölümünde kadın ve erkeğin eşitliğinin onaylanması şer'i hukuk kuralları açısından fazla bulunur. Senelerdir kabul ettirilemeyen haklar tek eşli olmak gibi, boşanma hakkı gibi, velayet hakkı gibi onaylanmıştır. 1927 yılında mahalli seçimler için Türk Kadın Birliği kendilerinden aday sunar bu öneri fakat kabul edilmez. 1928 yılında Halide Edip Adıvar, eşi ve liberal kesimden arkadaşları ile beraber sürgün edilir. 1930 yılında şehremaneti seçimleri kanunu değiştirilerek mahalli seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilir. 1931 yılında Sabiha Sertel ile kocası Resimli Ay mecmuasını çıkarırlar. Bu mecmuada kadınlarla ve haklarıyla ilgili yazılar ağırlıktadır. 1934 yılının 5 Aralık günü anayasamızdaki düzenlemeyle kadınlara oy verme ve aday olma hakkı verilir. 1935 yılında artık Türk kadınları meclise girer ve o yıl düzenlenen seçimlerle 18 Türk Kadını Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girme hakkı kazanır. Temsil eden kadın vekillerin meclisteki yüzdesi % 4.5'tir. 1935 yılı 18- 24 Nisan tarihleri arasında İstanbul'da dünya kadınlarını da kapsayan ve ana teması savaş karşıtlığı olan bir kongre düzenlenir. 1935 yılının 10 Mayıs'ında kadınlar Türk Kadınlar Birliği'ni son kez toplar. Bunun da sebebi kadınlar artık haklarını elde ettiği için birlik görevini tamamlamıştır ve bu gerekçeyle kapatılır.

4) Demokratik Cumhuriyet Dönemi (1946-2000)

1948 yılında Dernekler yasasındaki yeni düzenlemeler sebebiyle kadın cemiyetleri tekrar yapılanmaya başlar. Soroptomistler, (Latince sorore ve optima sözcüklerinden oluşur en iyiyi amaçlayan kadınlar anlamı taşır), Üniversiteli Kadınlar benzeri enternasyonel cemiyetlerin Türkiye merkezleri ile Mevhibe İnönü liderliğinde Türk Kadınlar Birliği tekrar kurulur. 1950 yılında yapılan genel seçimlerde meclisteki kadınların sayısı 3'e ve meclisteki temsil yüzdesi % 0.6'ya iner. Cumhuriyetin 50. senesi dolayısıyla 1973 yılında düzenlenen kutlamalara kadın cemiyetleri yüksek katılım gösterir. 1975 yılında kadınlık konusunu toplumcu bakımdan kınayan İlerici Kadınlar Cemiyeti ortaya çıkar. Bu cemiyetten sonra Demokratik Kadın Örgütü, Emekçi Kadın Örgütü, Inkılapçı Kadın Cemiyetleri ortaya çıkar. 1978 yılında Nermin Abadan Unat, İstanbul'da ünlü bir otelde, enternasyonel bir konferans düzenler. 1978 yılında Duygu Asena Kadınca ve sonrasında Kim mecmualarında kadın problemleri hakkında yazılar yazar. 1987 yılında çıkardığı Kadının Adı yok adlı eseri 50 baskıyı geçer. 1978 yılında Simone De Beauvoir, Shulamith Firestone benzeri feministlerin eserleri Payel kitabevi tarafından Türkçe olarak yayınlanır. 1981 yılında İstanbul da ilk kez feminist şuur arttırma görüşmesi gerçekleşir. 1982 yılında Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi'nin düzenlediği 4 gün süren kadın problemleri görüşmelerine avukat Gisèle Halimi katılmıştır. Feminizm kavramı uzun süreden sonra toplum karşısında tekrar dile getirilir. 1983 yılında Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi'nin çıkardığı Somut mecmuası haftalık olarak basılır. Bu derginin bir sayfası kadınlara bırakılır. 1983 yılında Kadın Çevresi adıyla bir firma açılır. Bu şirkette eserler basılır, konferans ve seminerler gerçekleştirilir. 1986 yılında Türkiye, CEDAW'ı (Kadınlara yönelik her çeşit ayrımcılığın önlenmesi sözleşmesi) kabul eder. İlk feminist hareket olan sözleşmenin uygulanması adına yürütülen imza kampanyasında 7000 imza toplanır. 1987 yılının 17 mayıs günü, İstanbul'da kadına yönelik aile içi şiddet için protesto yürüyüşü düzenlenir ve bu yürüyüş, darbeden sonra kanuni olan ilk eylemdir. 1987 yılının ekiminde Kariye etkinliği düzenlenir ve bağır herkes duysun isimli eser çıkarılır. Yine 1987 yılında feminist mecmuası yayınlanır. 88'de

Toplumcu-feminist Kaktüs mecmuası çıkarılır. 1988'in şubatında Feminist bildiri yayınlanır ve mayısında İstanbul'da ilk Kadın Kurultayı toplanır. 1989 yılında İstanbul'da Kadın Kültürevi açılır ve Mor İğne, Geceleri İstiyoruz sloganlarıyla cinsel tacize karşı kampanyalar düzenlenir. Özellikle 438. Madde için yapılır Bu maddenin içeriği, ceza yasasına göre tecavüze uğrayan kadın eğer hayat kadını ise cezada 2/3 oranında indirim uygulanır. Ayrıca Türkiye Büyük Meclisi Medeni yasanın 159. Maddesi olan evli kadının ev dışında çalışabilmesi için eşinden izin alması şartı Anayasa Mahkemesi kararıyla bozulur. Sosyaldemokrat Halkçı Parti kurultayında kadınlar adına ¼ kota kuralı ile kadından sorumlu devlet bakanlığı açılması karara bağlanır. Çalışma Bakanlığı'na tabi Kadının statüsü ve Problemleri Genel Müdürlüğü açılır. İleriki yıllarda Başbakanlığa ardından da kadından mesul hükümet nazırlığına tabi olacaktır. Yine 1989 yılında ÇYDD açılır. 1990 yılında İstanbul ile Marmara gibi önemli üniversitelerde kadınla ilgili problemleri inceleme, kurumları, İstanbul'un merkezinde kadın konuları için kütüphane ile Enformasyon Merkezi ile Mor Çatı Kadın Sığınma Evi Vakfı harekete geçer. 1991 yılında Kadınlardan sorumlu bakanlığın yönetimine bir kadın tayin edilir. Yine de kadının konumu ve problemleri örgütü halen açılamamıştır. 1993 yılında Türk Medeni Yasası'nın aile tüzesindeki eşitsizlik kararlarıyla mal varlığı kararlarının değiştirilmesi amacıyla kadın örgütleri 100 binin üzerinde imza ile hazırladıkları dilekçeyi meclise götürürler. Aynı yıl Türkiye'de Tansu Çiller ilk kadın başbakan olarak seçilir. 1995 yılında kadınlara özel feminist pazartesi mecmuası aylık olarak basılır. Mecliste Işılay Saygın kadın bakanlığının başına getirilir. 1997 yılında şiddet gören kadınların korunması için bir kanun yürürlüğe girer. Yine aynı yıl, KA-DER, açılır. Politika ile ilişkili olacağı tüzüğünde açık bir şekilde yer alan ilk örgüttür.

3.1.2. Osmanlı Kadın Hareketi İçinde İlk Ermeni Feminist: Hayganuş Markar

Hayganuş Markar, 1885 yılında İstanbul Pera'da, İstanbullu bir anne olan Yebrakse Topuzyan ve Vanlı bir baba olan Markar'ın kızı olarak dünya gözlerini açmıştır. Soyadı yasasının kabul edilmesiyle Markar'ın kısaltılmış hali olan Mark

soyadını kullanmaya başlar. Feminizmle tanışmasının ve bağımsızlığının yolunu açmasının sebebi olarak annesini örnek gösterir ve onun desteğiyle okul hayatına başlar. Hayganuş Mark eğitim hayatına rahibeler okulunda başlamış ve Esayan Ermeni Lisesi'nde devam etmiştir. Ermenice derslerine ilgisi hocası dilbilimci Hagop Kurken'in dikkatinden kaçmaz ve beş yıl süreyle ondan Ermenice ders almıştır. 1900 senesinde Yedikule Ermeni Hastanesi Yetimhanesi'nde dört sene süreyle yatılı yardımcı öğretmenlik yapmıştır. Henüz 19 yaşındayken Gahorrani yani Salıncak isimli ilk yazısı Manzume-i Efkar dergisinde yayınlanır ve bu yazısı ile o dönemin iyi dergi ve gazeteleri olan, Pürag, Hanrakidag, Püzantion ve Panaser'den oralarda yazı yazması için teklifler alır. Hayganuş'un yazılarında dili işleyiş biçimi ve yeteneği, öne sürdüğü düşüncelerin akışkanlığı İstanbul Ermeni Entelektüel kesiminde yazılan bu yazıları bir erkeğin yazmış olabileceği izlenimi yaratmaktadır ve bu sebeple bazıları onun çalıştığı yetimhaneye gelerek onu bizzat görmek ve kadın olup olmadığını anlamak istemişlerdir. Bu dönemde Hayganuş Manzume-i Efkar dergisinin yayın yönetmeni Vahan Toşigyanla evlenir ve yetimhanedeki işinden ayrılır. Hayganuş Mark, Masis dergisinin düzenlediği şiir yarışmasında ikinci olduğunda henüz 20 yaşında bile değildir. Yazı hayatını yazdığı şiirler, hikayeler ve kadınlar için çıkardığı dergilerle sürdürür. 1905 yılında gelen bir teklifle, Dzağig yani Türkçe adı Çiçek olan haftalık dergiyi bir kadın dergisine dönüştürür ve bu ilk yayıncılık tecrübesinde iki yıl süreyle oranın editörlük görevini üstlenir. Fransa'da o dönemde baş gösteren feminist hareketler hakkında bilgi sahibidir ve bu sebeple Çiçek'in söylemi 'yalnız kadınlarla ve kadınlar için' olarak benimsenir fakat bu şekilde devam edemez. O yıllarda bunu gerçekleştirebilecek kadın yapılanması olmadığından, dergide erkek yazarlar da bulunmaktadır yalnız bu yazarlar yazılarını kadın adlarıyla yazmaktadırlar. Hayganuş'un eşiyle İzmir'e gitmesi sebebiyle iki sene süresine ara vermeden çalışan dergi kapanmak zorunda kalır. İzmir'e geldiğinde Arşaluys yani Türkçe ismiyle Şafak, Artzakank Türkçe ismiyle Yankı ve Arevelk Türkçe ismiyle Doğu dergilerinde kadın sayfaları yazarak Çiçek dergisindeki görevini bir şekilde devam ettirmiş olur. 1909 yılında eşiyle İstanbul'a geri gelir. O sırada Milletperver Ermeni Kadınlar Birliği kurulmuş olur. Mark bu Birliğin Edebiyat Komisyonu'nun başkanı olur ve taşra bölgesinde Ermeni okulları açıp kız

öğrencilerin okumasını sağlamak adına çalışmalar yapar. Bu gayretleri neticesinde Anadolu'daki Ermeni okullarının sayısı 32'ye ulaşır. Bunun yanında Nigoğosyan Kız Okulu'nda Ermenice dersler de verir. Meşrutiyet'ten sonra tekrar faaliyete geçen farklı yardım kuruluşlarında ve kadın derneklerinde çalışır. 1915 itibariyle 3 yıl hiç yazı yazmaz (https://hyetert.org/2003/12/24/yog-ilk-feminist-ermeni-hayganus-markin-1885-1966-hayati-dusunceleri-ve-etkinlikleri/, (27.12.2019)).

1919 yılında 2. Dergisi olan, 14 sene boyunca kesintisiz yayın hayatına devam eden ve Ermeni kadın anlamına gelen Hay Gin'i yayın hayatına sokar. Bu dergide Hayganuş, özgürlükten hiç ödün vermez ve bu Ermeni kadını dergisi bir bayrak altında yayınlanacaksa bu yalnızca kadınlık bayrağı olmalıdır fikrini savunur. Ayda iki kez yayınlanan dergide değişik olan şey Mark'ın yalnızca kadınların değil iki cinsin de birlikte bulunmasını arzu etmesidir. O bundan böyle kadın ve erkek cinsini ayrı şekilde düşünmemektedir. Dergisinin 1933 yılında devlet tarafından kapatılmasıyla çok büyük üzüntü yaşar ve 4 sene tek bir cümle yazmaz. Kapatılma sebebi ise kesin olarak bilinmemektedir. Mark, Hay Gin'in biranda kapatılması sebebiyle yaşadığı durumu kızımı kaybetmiş gibiydim cümlesiyle dile getirmiş ve kapatılma sebebi konusunda da herkesin tahmin ettiği nedenden dolayı açıklamasında bulunmuştur. Isdepan Şahbaz isimli yazar ise Mark öldüğünde yazdığı taziye yazısında o dönemde hay Gin'in devlet tarafından kapatıldığını, çünkü Hayganuş'un dergide yazan yazarların bağımsızlığına saygı gösterdiğini, dergisine fikrine hiç yakın olmadığı yazıları da kabul ettiğini ve İstanbul için o yıllarda en cesaret isteyen yazılarını da yazmaktan imtina etmediğini dile getirmiştir. Hayganuş kadınların bağımsızlaşmak için git gide maskulen hale gelmesine karşı çıkmaktadır. Onların hayata katılıp ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları gerektiğine dikkat çeker. Bunu gerçekleştirirken de birşeyleri ortadan kaldırmak gerekmez. Ona göre sevgi aklın içinde mevcuttur zaten. Eğitim düzenlemesinin erkek perspektifiyle ortaya konduğuna dikkat çeker ve hazırlıklar için kadınların da olmasının gerekliliğinden bahseder. O kadın ve erkeğin birbirinden çok farklı yapılarda olduğunu ama her bakımdan eşit olması gerektiğini dile getirir. Kadınlar bu farklı oluşlarına evren ve kendileri için tutunmalıdırlar. Hay Gin'de yayınladığı bir yazıda

Hayganuş şu şekilde kardeşlerim dediği kadınlara seslenir: (https://gazetekarinca.com/2017/11/yazin-dunyasinda-feminist-bir-adalet-feryadi-hayganus-mark/, (28.12.2019))

Gurur Duy!
Yalan Söyleme!
Dilenme!
Çalış!
Dedikodu yapma!
Köleleşme!
Cesur ol, iyi ol!
Özenme!
Konuş!
Kadın ol!
İdealin olsun!
Uyuma!
Kendine saygı duy!
Yukarı bak!
Çirkinleşme!

1923 yılında o dönemin İstanbul Milletvekili olan Muhittin Üstündağ Türk Kadınlar Birliği'ndeki bir konuşması esnasında kadınların askerlik görevi yapamadıkları için eşit olamayacaklarını dile getirmiştir. Bunun üzerine Hayganuş, Hilal-ı Ahmer'de yazdığı bir yazıyla milletvekiline çok sert bir üslupla yanıt verir. Mark, doğum esnasında yaşamından olan annelerin erkeklerden çok fazla sayıda olduğunu bununla birlikte çok sayıda kadının da savaş esnasında cephede hemşirelik yaparak askerlik gibi bir vazifede bulunduklarını söyler. Bunu yanında o dönemde yaşlı bir kadın bir çocukla beraber kocasından şiddet gören kızının eşinden ayrılması için Hayganuş'a gelir. O da hastanenin verdiği raporu Patrikhaneye gösterir ve kadın şiddet uygulayan eşinden ayrılır. Bu durum halk arasında duyulunca Hay Gin'e çok sayıda başvuru gelmeye başlar. Hayganuş'un feminist yaklaşımı ile Türk feminist

kadınların yaklaşımı benzerlikler gösterir. Mark, kadın erkek eşitliği konusunda 1927 yılında Belediye Başkanı ile girdiği polemik dolayısıyla Türk Kadınlar Birliğinden davet alır. Bu daveti yapan kişi de o dönemde İstanbul'da olan Uluslararası Feminist Kadınlar Birliği Genel Sekreteri İsviçreli Ann Stis'tir. Mark ise bu daveti Türk Kadınlar Birliği kendisi yapmadığı için baştan kabul etmez ama Stis'in onlar adına konuştuğuna ikna olduğunda onay verir. Daha sonra basında çıkan bir haber Mark'ın birliğe kendini zorla davet ettirdiğini yazar bunun üzerine Hayganuş da Stis'e gelmeyeceğini gururunun kırıldığını ve bunu tüm Ermeni kadınlarına ithafen yapıldığı söyler. Stis İsviçre'ye dönmesine rağmen Mark'ı Türk Kadınlar Birliği ile yakınlaştırmaya çalışır fakat ölümü nedeniyle bu iş yarıda kalır. Hayganuş bunun üzerine yazdığı bir yazısında bu şekilde bir birliktelik gerçekleşmediği için üzgün olduğunu belirtir (https://core.ac.uk/download/pdf/38320771.pdf, (29.12.2019)).

Osmanlı kadınlarından küçük bir bölümü oluşturan eğitimli kadınlar 2. Meşrutiyet Döneminde kendilerini feminist olarak lanse ettiler. O dönemde verdikleri kadınlık mücadelesinde sokaklara da çıktılar eşitlik ve hak söylemlerinde de bulundular fakat onları sesleri tarih yazanlar tarafından bastırıldı. Bu sebeple kadın tarihçiliği bu tarih yazımının enformasyon ortaya koyma potansiyelini elinde bulunduran güç merkezlerine karşı duruş için doğmuştur. Kendini toplumsal cinsiyet adıyla duyuran bu kadın tarihçiliği, kadın sınıflandırması noktasında yeni bir tarih yazımına imkan sağlamıştır. Mark da kendini feminist olarak ifade ettiği bu dalganın bir ferdi olarak kabul eder. Bu imkanı yazılarında Sibil ismini kullanan Zabel Asadur sayesinde yakalamıştır. Sibil taşrada kız okulları açmak ve bu okullara öğretmen hazırlamak için Milletperver Kadınlar Birliği'ni oluşturmuş ve bu oluşuma Hayganuş'u da dahil etmiştir. İkisi 1915 yılında birlik kapatılana kadar birlikte faaliyette bulunmuşlardır. Hayganuş, erkek ve kadın cinsi arasındaki iktidar bağlarını incelemiş ve mevcut durumun değişmesi için çok gayret göstermiştir. 1958 yılında bir akıl hastanesinde kimsesiz ve herkes tarafından unutulmuş şekilde hayatını kaybeden Nezihe Muhittin gibi 1966 yılında Yedikule Ermeni Hastanesi'nde hayatını kaybetmiştir. Son söz olarak da yanına gelen bir arkadaşına şu sözleriyle veda etti: (http://bianet.org/kadin/siyaset/58-ermeni-feminist-hayganus-mark, (27.12.2019))

"Yaz! Vatanın, ulusun ve insanlık için hep yaz ve onlarla mutlu ol!"

3.2. EYLEM VE ÖRGÜTLENME ARASINDA TÜRKİYE'DE KADIN MÜCADELESİ

Avrupa'daki kadın eylemlerine paralel şekilde Türkiye'de de kadınlar, Tanzimat dönemi itibariyle maruz kaldıkları sosyal hayat şartlarına karşı çıkmaya başlamışlardı. Modernleşmeye yönelik yapısal değişimler, II. Meşrutiyet'in edilmesiyle gerçekleşmiştir. Meydana gelen bu yeni değişiklikler kadınların özel alan olarak tanımlanan aile içinde sınırlandırılmış hayatlarını gözden geçirmelerine sebep olmuştur. Kadınlara uygulanan adaletsiz sosyal koşullara o dönemde feministler adalet ve hak arayışlarını iletişim araçlarını kullanarak dile getirmişlerdir (Çakır, 1994: 20).

Feministler çok farklı alanlarda istek ve problemlerini gündeme getirmişlerdir. Mesela erkeklerle eşit bedel ödemelerine rağmen vapurlarda onlara farklı yerlerin verilmesi, erkeklere çok sayıda kadınla evlilik hakkı, erkeklerin eğitim alabilmesi, toplumdaki güzel ilerlemelerden kadınların mahrum bırakılması gibi.

Yine de bu dönemde kitle iletişim araçları yoluyla yapılan programlarda, kadınları aydınlatmayı amaçlayan, evlilik, çocuk bakımı ve sağlıkla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bunun yanında, politika, edebiyat, sanat, tarih, kültür, ahlak gibi alanlarda kadınların ortaya koyduğu eserler basılmıştır. Kadınların eğitim seviyelerini arttırarak, ulusal ve uluslararası alanda gerçekleşen olaylardan haberdar olmalarını amaçlamışlardır. İlk kadın romancımız olan Fatma Aliye Topuz, kadınların ilerlemelerini karşı cinsin istememesini küresel bir problem olarak görür. Batılı ve ABD'li erkeklerin de tıpkı Türk erkeklerinde olduğu gibi ilim ve sanat kapılarını kadınlara kapadıklarını dile getirir. Onun bir başka değerli çıkarımı, kadınların onlara ait olan tarihlerini bilmediklerini ifade etmesidir. Ünlü İslam Kadınları eseri için yaptığı çalışmalar sırasında kendisi de eski jenerasyondaki

kadınlara dair enformasyona ulaşma noktasında problem yaşamıştır. Avrupa'daki yazarları araştırmadan öncelikle kendi tarihlerini incelemelerinin gerekliliğini dile getirmektedir (Çakır, 1994: 23-29).

Türk kadınları, bir taraftan hislerini ve fikirlerini basın vasıtasıyla halka ulaştırırken, diğer taraftan oluşturdukları cemiyetlerle organize bir şekilde hareket etmeye başlamışlardır. Kadınlar, destek, eğitim ve kültür maksatlı cemiyetlerin dışında devlet problemlerine cevap arayan ve politik oluşumlarla hareket eden cemiyetlerde de bulunmuşlardır. Destek kuruluşları, organize kadın eylemlerinin ilk adımını temsil eder. Kadınlar yaptıkları değişik çalışmalar sonucunda kazandıkları para ve eşyaları fakir kadın ve çocuklara göndermişlerdir. Eğitim maksatlı açılan bu cemiyetler, her kesimden ve her yaş grubundan kadının eğitim alabilmesini amaçlamıştır. Bu hedefle okullar kurulmuş ve fakir kız çocuklarının gereksinimlerini yerine getirmeye çaba gösterilmiştir. Kadınların iş konularında eğitim alması ve çalışma hayatına girmeleri içim çalışılmıştır. Kültürel bakımdan da eğitilmelerini sağlamak için cemiyetler de kurulmuştur. Kütüphane, müze, çalışma sahaları ve laboratuvarlar inşa ederek kadınları geliştirmeyi ve bu şekilde sosyal pozisyonlarını düzeltmeyi misyon edinmişlerdir. Müzik, resim, edebiyat, yabancı dil ve ilim alanlarında çalışmalara sevk edilmişlerdir (Çakır, 1994: 43-54).

Devlet problemlerine cevap aramak amacıyla açılan derneklerden en etkilisi, Melek Hanım'ın katkılarıyla açılan Malumatı Dahiliye İstihlaki Kadınlar Cemiyeti Hayriyesi'dir. Kurulma maksadı, devlet ekonomisinin dışarıya olan mecburiyetini ortadan kaldırmak ve yerel ürünlerin tercih edilmesini sağlamaktır.

Bu sebeple cemiyet, yalnızca yerel ürünlerin kullanıldığı bir terzi evi yapmıştır. Bu terzihanede tamamıyla yerli malzemeler üretilmiş ve fakir kadınlara çalışma imkanı tanınarak kazanç sağlamalarına vesile olmuşlardır. Burada ürettikleri ürünlerle tertip ettikleri sergilerle ve Siyanet ismini verdikleri mecmua ile yerel üretimlerinin reklamını yaparak, yerli ürünleri tanıtmaya çalışmışlardır. Mecmuada zamanın sosyal hayatı, kadınlar için eğitim, iş, ve edebiyat alanlarından

bahsedilmektedir. Cemiyet, savaş zamanında İstanbul'un farklı ilçelerindeki terzihanelerinde er çamaşırları da üretmiştir (Çakır, 1994: 54-55).

Politik oluşumların kadın dernekleri de kendi düşüncelerini anlatan seminerler hazırlamış ve kadınlar da partinin çalışmalarında rol almışlardır (Çakır, 1994: 55-56).

Osmanlı kadınları tarafından açılan tek kadın cemiyeti, Osmanlı Müdafaai Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'dir. Osmanlı kadınlarının haklarını savunmak için yapılanmıştır. Din farkı gözetmeksizin bütün Osmanlı kadınlarını gerçek üye, yabancı uyrukluları ise onlara yardımcı kişiler olarak bünyesine alan örgüt, 1913 yılının 28 Mayıs günü açılmıştır. Cemiyet, Kadınlar Dünyası isimli yazılı araçlarıyla etkinliklerini halka duyurmuştur. Bunun yanında bilinçlendirmeyi ve yordam sunmayı amaç edinerek, Osmanlı kadınına yeni bir bakış açısı sağlamaya gayret ettiği gibi, onların eyleme geçmesini de sağlamıştır. (Çakır, 1994: 57).

Kadınların sosyalleşmesinin ardında mani olarak kabul ettikleri gelenekler; adaletsizlikler, kanuni ve eğitim hakları yoksunluğu için savaş vermişlerdir. Balkan Harbi ile 1. Dünya Harbi yıllarında evlerini bırakıp vatanın çıkarları için iş hayatına katılan kadınlar, politikaya da dahil olmuşlardır. Kadın eyleminin ilk dalgası şeklinde tanımlanan bu yıllarda, Avrupalı ve Türk kadınlarının aynı süreçlerden geçtikleri kabul edilmektedir. Nezihe Muhiddin Başkanlığında 1923 yılında politik manada açılan ilk parti, Kadınlar Halk Partisi'dir. İsminde parti yani fırka kelimesi bulunsa da partinin ilk gayesi politik değil; yurt bütününde kadınların geri kalmışlığının bilinçlendirmeyle çözüleceği, kadınların toplumsal hayata katılmaları ve yurt ilerlemesinde aktif konumda bulunmalarına katkı sağlamaktır. Daha sonraki amaçlarında politik haklara sahip olmak vardır. Fakat fırka kurma talepleri kabul edilmez. Halk Partisi, bu dönemde kuruluş seviyesinde bulunduğundan, önünde kadınlar kelimesi bulunsa da aynı isimle fırka kurulması reddedilmiştir. Parti kurma istekleri reddedilen kadınlara cemiyet kurmaları önerilir (Toprak, 1988: 30-31).

Bu öneriyle Nezihe Muhiddin liderliğinde 1924 yılında Türk Kadınlar Birliği açılır. Bu cemiyet 1935 senesinde ilk kez uluslararası bir buluşmaya ev sahipliği görevi üstlenmiştir. Aynı yıl genel seçimlerde TBMM'ye 18 kadın girmiş ve bu cemiyet de hedefine ulaştıkları düşüncesiyle kendi kendini feshetmiştir (https://dergipark.org.tr/tr/pub/asm/issue/22913/245308, (20.08.2019)).

1949 senesinde yeniden hizmet vermeye başlayan bu cemiyet halen etkinliğini devam ettirmektedir. Ülkemizde 5 Aralık 1934 yılında Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sındaki yeni düzenlemelerle kadınlara oy verme ve temsil edilme hakkı tanınmıştır. Yine de çoğu Avrupa devleti kadınlarına bu hakkı 1. Dünya Harbi'nden sonra sunmuştur. Kadınlar için en ana savaş sahası olan politik haklar konusunda da başarıya ulaşılmış; kadın eylemi bu dönemden sonra hareketsiz aşamaya geçmiştir. Bu noktaya gelme sebebi, üzerine savaşılacak ana sorunların kalmaması, dünya üzerindeki savaşlar sebebiyle kadınların vatanlarını kalkındırmayı en önemli problem olarak düşünmeleri gelmektedir. Türkiye'de 2. dalga kadın hareketi, Avrupalı kadınların kitaplarının dilimize çevrilmesiyle gerçekleşir. 1975 senesinde toplanan 27 kadın örgütü Ankara Kadın Kongresini düzenler ve kadınlar kendileri için hukuki değişiklik tasarıları ortaya koyar. Yine 1978 yılında Uluslararası Nüfus Konseyi ve Türk Sosyal Bilimler Derneği birlikte bir çalışma gerçekleştirmiş, burada üretilen yayınlar Türk Toplumunda Kadın isimli eserde toplanmıştır (Arat, 1991: 75).

1981 yılında, ufak topluluklar şeklinde toplana kadınlar, şuur arttırma buluşmaları düzenlemeye başladılar. 1982 yılında YAZKO'nun düzenlediği ve Franszı feminist avukat Giselle Halimi'nin de katılım sağladığı 4 gün süren kadın problemleri üzerine bir sempozyum gerçekleştirilmiştir. Yine o sene, haftalık olarak çıkarılan Somut Mecmuasında altı ay boyunca bir kadın sayfası hazırlanmıştır. CEDAW anlaşmasının yürürlüğe girmesi için imza kampanyaları hazırlanmış ve yaklaşık 7000 kişinin imzasının bulunduğu dilekçe meclise gönderilmiştir. Şirin Tekeli'ye göre bu Türkiye'de gerçekleştirilen gerçek manada ilk kadın hareketidir. (Tekeli, 1998: 342).

Kadınlara yönelik her çeşit ayrımcılığın sözcüsü konumunda olan feministler bir sonraki hareketini İstanbul'da 1983 yılında gerçekleştirir. Bir hakimin bir boşanma davası için söylediği kadına yönelik şiddeti destekleyen atasözünü kullanarak davayı red ile sonlandırması sebebiyle kadınlar sokağa dökülmüş ve kadına şiddete karşı olduklarını ve alınan kararı protesto etmişlerdir. Bu karar kamuoyunda da büyük tepki çekmiştir (Arat, 1991: 77).

Feminist kadınlar, ülkemizde de cinsiyetçi sömürü, kadına şiddet ve cinsiyet ayrımcılığı konularında kampanyalar düzenleyerek, protesto hareketleri yaparak, mecmua ve kitaplar yoluyla seslerini tüm dünyaya ulaştırmaktadırlar. 1989 senesinde ilk kez bir üniversitede, İstanbul Üniversitesi'nde Kadın Problemleri Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulmuştur. Yine bu üniversitede yüksek lisans programı olarak Kadın Çalışmaları ABD'ye öğrenci kabul edilmiştir. Başka üniversitelerde ve şehirlerde de kadın merkezleri ve kadın çalışmaları alanında yüksek lisans programları açılmıştır. Ülkemizde 1990 yılında kadınla alakalı çeşitli kuruluşlar çalışmalara başlamıştır. Kadının Statüsü ve Sorunları, Başkanlığı, Başbakanlık bünyesinde yapılanmıştır
(https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2523/burcusarier.pdf, (25.06.2019))

Ana hedeflerini şu şekilde tanımlar:
(https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2523/burcusarier.pdf, (25.06.2019))

Türkiye'de kadın erkek eşitliğinin sağlanması, sosyal hayatın bütün sahalarında kadınların statülerinin sağlamlaştırılması ve kadınlara yönelik her çeşit ayrımcılıkla mücadele edilmesi için yöntemler bulmak, eylem planları oluşturmak ve bütün ortak kuruluşlarla bağlantı kurmak ve koordineli bir şekilde iletişim geliştirmektir. Vizyon olarak da toplumda cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi ve bu politikanın uygulanabilirliğinin sağlanmasında etkili ve yararlı bir kuruluş olma ilkesini benimser.

1990 yılında emekçilerinin hepsinin gönüllülerden meydana geldiği, kadın yayınları kütüphanesi ve enformasyon merkezi vakfı açılmıştır. Bu kuruluş ana maksadı, kadın eyleminin kronolojisini ve kadın çalışmaları hakkında üretilen her çeşit araştırmaların, yazılan ve gösterilen tüm eserlerin bir araya getirilmesidir. Yine aynı sene, diğer etkili bir kuruluş olan Mor Çatı, şiddet gören kadın ve çocukların bütün ihtiyaçlarının giderilmesi, özel alandaki şiddeti kamuoyuna duyurmak ve bu sorunla baş edebilme yollarını çeşitlendirmek maksadıyla açılmıştır. Vakfın kurulma sebeplerinden en etkili olanları, tanıkların korunması, şiddet mağdurlarının avukat, doktor, barınma yeri gibi taleplerinin karşılanması, dayanışma platformlarının kurulması şeklindedir. Ayrıca 1989 yılında şiddete maruz kalan kadınların kanuni ve uygulama açısından destek sağlayabilmeleri için bir telefon ağı kuruldu. Bu hizmet yetersiz kalınca ve bir sığınağa ihtiyaç olduğu düşüncesiyle birlikte Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı faaliyete geçti (https://www.morcati.org.tr/tr/tanisalim/oykumuz, (23.03.2019)).

1992 senesinde kadın problemleriyle alakalı bir bakanlık açılır ve Medeni kanununda değişiklik yapılması için yüz bin imza toplanarak meclise gönderilir. 1997 senesinde yapılanan kadın cemiyetlerinden en etkilisi Kadın Adayları Destekleme ve Eğitme Derneği'dir. Bu derneğin kurucu üyeleri arasında yer alan Kılıç, gayelerinin, politikada ve kamusal alanda daha çok kadının bulunmasına teşvik etmek olduğunu ortaya koyar. KA-DER, aday olan kadınların kadınlık şuuru noktasında eğitilmesi ve seçilebilirliğinin sağlanması adına gerekli tüm çalışmaları yapar. Tüm politik oluşumlara aynı mesafede bulunmayı misyon edinen cemiyet, kadınların iktidarda bulunmaları noktasında demokratik haklarını değerlendirmesini savunur. Yine de desteklenecek olanların değişime açık, ülkeyi ilerletecek düşüncelere sahip, her çeşit fanatikliğe, tutuculuğa, kökenciliğe, sosyal kirliliğe, şiddete ve savaşa karşıt duran, doğayı koruma şuuruna vakıf kişiler olması şartı da konulmuştur (Kılıç, 1998: 360).

Cinsiyetçi yaklaşımın, en geniş ve devamlı olduğu yer, sosyal medyadır. Burada izletilen cinsiyetçi söylemi engellemek içi 2006 senesinde açılan MEDİZ, kadınların

sosyal medya takip topluluğu 2008 yılına gelindiğinde sosyal medyada cinsiyetçi ayrıma son kampanyası yürütmüştür. Yazılı ve görsel basında geçen özellikle medyanın son sayfasında, güzel, gündüz kadın programlarında kurban veya cinayet haberlerinde fedakar ana, iyi aile kızı, kötü kadın, politika haberlerinde baş örtüsü terimlerinin kullanılması buna en açık örnektir. Bunun sonucunda mutfağında çalışıp görünmez olduk sloganıyla başlattıkları ve medyada kadınların temsil şekilleri adını verdikleri kampanya esnasında milli basını iki hafta süresinde devamlı takip ettiler. Bu süre içinde elde ettikleri verilere göre: (https://www.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/AltSiteler/medya-okuryazarligi-arastirmasi.pdf, (24.09.2019))

- Medyada çalışan yönetici kesimin %15'i kadın,
- Yazılı basında köşesi olan yazarların %12'si kadın,
- Tv'deki politik tartışma programlarına konuk edilen kişilerin %11' i kadın,
- Habere konu olan kişilerin %18'i kadın
- Gazetelerin arka sayfa görsellerinin %100'ü kadın,
- Genel yayın yönetmenlerinin %0'ı kadın.

Dünya nüfusunun yarısını belki de daha fazlasını meydana getiren kadınların, haklarına sahip çıkabilmeleri ve özgür olabilmeleri adına günümüze değin çok önemli savaşlar verilmiştir. Toplumdaki cinsiyetçi uygulamaların görünür hale getirilmesi, kadın ve çocuklara uygulanan şiddet ve ihlal edilen tüm haklar için toplumda farkındalık yaratılmaya ve kanunlarda gereken değişiklikler gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bütünüyle, adaletli ve eşitlikçi sosyal yapılanmaya ulaşmak için yapılması gerekenler için henüz yolun daha çok başında olduğumuz su götürmez bir gerçektir.

3.3. TÜRKİYE'DE LGBT HAREKETİ İÇİNDE FEMİNİST HAREKET VE QUEER TEORİ

Cinsel eğilimli ve cinsel kimliklerin dezavantajlı durumları uzun zamandır akademik camialarca da sosyal sahalarda da önemsenmeyen kavramların ilk sıralarında yer alır. LGBT adı verilen lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylerin durumlarını Foucault, cinselliğin çağdaş bir şekilde susturulması olarak tasvir eder. Bunun yanında İlkçağlardan itibaren susturulan cinsellik, marjinal cinsel kimlikler üzerinde tahakkümün daha fazla kurulduğu ve bunu toplumsal değerler sisteminde heteroataerkil yapı, heteroseksüellik ve heterocinsellik ile bağlantılandırılır. Modernite'nin arka planda kalmasını istediği sosyal bir ulam olan cinsellik veya cinsiyet konusu, 1950'lerden günümüze toplumsal ilimlerin sahasına etki etmiştir. Toplumsal değerler sisteminin, düzen hakkındaki ikilik düşüncesi sadece yaşambilimsel olarak ele alınmamış, kadın ve erkek olarak cinsiyet üzerine de etki etmiştir (Özbek, 2016: 53).

Aydınlanma çağı çağdaşlığının üniversal süjesinin cinsiyeti olmayan ve üstün olmaktan daha fazlası sadece cinsiyetli olmayan, onun yanında son derece türsel de olan bir durum ortaya çıktı: Beyaz, Batılı, Kentsoylu, ve Heteroseksüel Erkek (Thornham, 2006: 33).

Yukarıda bahsedilen 4 temel özellik günümüzün, hegemonya, hakimiyet ve nüfuz sahibi olabilme de etkili unsurlardır. LGBT bireylere uygulanan ayrımcılığın merkezinde heteroataerkillik vardır. Bununla birlikte heteroseksizm ve homofobik yaklaşımda heteroataerkil sistemin ayrımcılık şekilleri olarak düşünülebilir. Geçmişten gelen çok sayıda belge, günümüzde eşcinsel tutum olarak ifade ettiğimiz durumun ilkçağlardan beri varlığını sürdürdüğünü kanıtlıyor. Yine de çoğu uygar Avrupa topluluğunda da görüldüğü üzere bu bireyler üzerinde kurulan zorbalık uygarlık tarihi içerisinde çok yakın tarihli bir yaklaşımdır (Wolf, 2012: 21).

Modernizm veya yenilikçilik olarak ifadelendirdiğimiz dönemden sonra cinsel kimliklere ve tercihlere uygulanan tahakkümün yükseldiği görülmektedir. İçinde yaşadığımız dönemde meydana gelen durum geçmiş yıllardaki değişik deneyimlerin tektipleştiği bir sistemde azınlıkta bulunanların farklı grupların ve cinsel yönelimi farklı bireylerin organize olması durumudur. Yeryüzünün herhangi bir yerinde adalet, eşitlik, özgürlük için mücadele edenlerin birleştiği global bir haberleşme networkü mevcuttur. Bu marjinal topluluklar, birey hakları adına, hakiki dünyalarında nasıllarsa öyle davranabilme, bu davranışları sebebiyle şiddete veya tacize uğramamaları için, yaşamlarından, serbestilerinden, işlerinden feragat etmeden istedikleri bireyle cinselliği paylaşabilmeleri adına ve diğer bireylerle aynı vatandaşlık hakkına sahip olabilmek için, diğer insanlarla aynı saygıya layık olabilmek adına savaşmaktadırlar (Baird, 2004:13).

LGBTİ eylemi de aynı kadın eyleminde ortaya konduğu şekliyle, toplulukların cinselliğe karşı sürdürdükleri yaklaşımları dönüştürmek, birey hakkı merkezinde eşitlik, serbesti ve hak istekleri için meydana gelmiş ve ilerlemiştir. LGBTİ eylem içinde eylemin ifadelendirilmesinde farklılıklar vardır. Bu alanda yapılan akademik faaliyetler incelendiğinde, cinsi peşin hükmün kişinin kendi cinsiliğine ve toplumsal cinsiyetine dair davranışlarına göre şekillendiği dikkate alındığında, bu davranışların marjinal gruplara karşı değişik şekillerde dile getirilmesinin daha çok karşı cinse ilgi duyan kişinin toplumsal cinsiyet idrakine göre değişebileceği iddia edilmiştir (Göregenli ve Karakuş, 2011: 54).

Eylem ilk ortaya çıktığı dönemde homoseksüel eylem olarak bilinmektedir. Avrupa'da gey eylemi ismiyle ortaya çıkan, lezbiyen ve gey eylemine oradan da lezbiyen, gey ve biseksüele dönüşen hareket, son olarak lezbiyen, gey, biseksüel, travesti, transeksüel olarak hepsini kapsayan LGBTT eylemine dönüşmüştür. Dünyaya baktığımızda eylem LGBT ismiyle anılır. İçeriği lezbiyen, gey biseksüel ve trans birey ya da trans genderdır. 2000'lerle birlikte eyleme, intersex veya interseksüel ve queer isimlerinin de ilave olmasıyla eylem LGBTİ, LGBTQ ya da LGBTİQ gibi isimlerle anılmaktadır.

Bununla birlikte trans kelimesi önceleri yalnızca travesti olanları ifade ederken, son dönemde transseksüel, interseks, hermafrodit ve hadımlarda bu kategoriye girmektedir. Bunlardan yalnızca intersexler bazen bunların dışında 5. tür olarak kabul edilmektedir. Aynı şekilde transgender kişilerin kendi yapılanmalarını oluşturmaları sebebiyle LGB eylemi ve Trans eylem ayrılmıştır. Çoğu ülke translar, LGB'lerden farklı bir yapılanma olarak davranır.

2005'te uygulanmaya başlanan TCK' yeni biçiminde, cinsi yönelimden ötürü ayrımcılığa suç teşkil etmesi konusunun Ceza Yasa Taslağı'nın 124. Maddesine ilave edilmesi durumu ülkemizde bulunan LGBT derneklerinin çalışmaları neticesinde gerçekleşmiş fakat sonrasında Meclis Adalet Komisyonu cinsi yönelim içeren anlatımları yasa tasarısından çıkarmıştır. Yine 2009'da ayrımcılıkla mücadele için bir taslak hazırlanmış, hazırlanan bu taslağın 3. Maddesinde bulunan; renk, cinsiyet, etnik köken, ırk, dil, din, inanç, cinsel kimlik, politik fikir, toplumsal konum gibi ibarelere dayanan konular yasaktır kararında geçen cinsel kimlik ifadesi bir kararla kaldırılmıştır (Öner, 2015: 83).

Yine 2014 yılına gelindiğinde TCK'nın 115 ve 122. Maddelerinde yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve 122. Maddeye nefret kelimesi konmuş ilave edilmiş olsa da, içinde bulunulan vaziyet bu ayrımcılığı ifade etmekten imtina eder. Bu bakımdan ayrımcılık için yapılan çalışmalarda yasal düzenlemeler ve yazılı tekstler son derece etkilidir. LGBT gruplarının ayrımcılıkla en çok karşılaştığı sahalar, iş yaşamı, eğitim yaşamı ve günlük hayat uygulamalarıdır. Bu sahalarda yeryüzü üzerinde bulunan devletlerin tecrübeleri kıyaslandığında, sonuçlar çoğu yerde aynıdır. İlk olarak görünür olma konusunu ele alan bireyler sosyal temelde onu gerçekleştirdikten sonra onun dışında kalan hayatsal isteklerini gündeme getirmişlerdir. LGBT'lerin bu çabası günümüzde ülkemiz dahil çoğu ülkede artarak devam etmektedir.

1960 dönemleri kökten eylemciliğin filizlendiği seneler olarak gösterilir. Yaşanılan 10 sene süresince bütün yeryüzünde meydana gelen sosyal karşıtlık şekilleri kadın eyleminden, yeşillerin eylemine, homoseksüellerin özgür olma

eyleminden siyahların taleplerine uzanan geniş bir dünyada biçimlenmiştir. Günümüzde LGBT eylemi olarak ifade edilen mücadele tecrübesi de yaşanılan o 10 sene içinde ilerlemiş, görünür olmaya çabalamış ve dünyanın dikkatini çekmeye başlamıştır. Çoğu kaynakta LGBT eyleminin, 69 Yılının 28 Temmuz'unda Amerika'nın New York eyaletindeki Greenwich kasabasında bulunan Stonewall Inn adlı barda eşcinsel kişilere yapılan polis saldırısı ile başladığı kabul edilir (Baird, 2004; Wolf, 2012).

Sembol olması bakımından önemli olan bu isyan, Stonewall ayaklanması adıyla tarihteki yerini almıştır. Bu isyanı sembolik duruma dönüştüren, barın içerisindeki kişilerin ilk kez toplu halde polise karşı koymasıdır. Bu ayaklanma sadece o geceyle kısıtlı olmamış, devam eden günlerde de bölgenin değişik yerlerinde sürdürülmüştür. Bu direnişi bir başlangıç adımı olarak görmek eşcinsel eylemciliği için çok değerli olsa da aslında eylemin bu zamandan da önce bir birikime sahip olduğu kabul edilebilir. O seneler çoğu bakımdan serbestilerin gündeme getirildiği ve onlara sıkıca tutunulduğu ve bunun yanında onlar için savaşıldığı zamanlar olarak düşünülür. Bu sebeple kimlikler etrafında şekillenen bir eylemcilik içinde LGBT eylemciliği de açığa çıkmaya başlamıştır. Eylemciliğin feminizm ve feminist eylemle bağlantılandırılması da, LGBT serbesti eyleminin başlangıcı için değerlidir. LGBT eylem, cinsiyet sınıflarını irdelemesi, tekrar yapılandırması, cinsi yönelimlerin de farklı sınıflar şeklinde görünür hale getirilmesi açısından, karşılıklı olarak birbirini besleyen ve birbirinden beslenen sosyal eylemlerdir. LGBT özgürleşme siyaseti, 70'li yıllarsa sanayileşmiş Avrupa devletlerindeki sosyal direnişlerin azalmasından günümüze uzanan süreçte akademi alanında da yer edinmeye başlamıştır. 80'li yıllara ve sonrasındaki sürece etki eden limitsiz tüketme durumu ve neo liberal dönemde akademi dünyası, içinde bulunulan evreni algılamak için LGBT tahakkümü de dahil, Marksist teoriye alternatif kuramlar üretmeye gayret etmiş ve modernizmin sonrası ve ötesi anlamına gelen postmodernizmi bulmuşlardır (Wolf, 2012:147).
Postmodernizm yaklaşımının kimlik, cinsiyet ve cinsel yönelimler için söylemleri ve çıkarımları bakımından özgürlük getirmesi queer kuramının da çok çeşitli

platformlarda, daha çok da akademik seviyede görünürlük elde etmesine sebep olmuştur (Butler, 2008: 125).

İngilizce olarak kullanılan queer kavramı, Türkçemizde acayip, ilginç, yabansı benzeri manalarda bulunmaktadır ve orijinal kökeni Almancadaki quer terimidir. O da İngilizceye transversal terimi ile dahil olmuştur. Queer kavramı, tahakküm ve karşıtlığın, dengelilik ve sabit olmama konumunun edimsellik dahilinde irdeleyen bir çağrışım olarak meydana gelmektedir. Oueer kelimesi, maksadı tanımladığı süjeyi zor duruma düşürmek veya zor duruma düşürdüğü çağrışım noktasında yeni bir süje ortaya koymak olan dille ilgili bir uygulama şeklinde işlemiştir. O potansiyelini tümüyle itham etme, maraz çıkarma ve aşağılamayla bağlantılı bir duruma dönüşmesine sebep olmuş tekrarlanmış gönderme üzerinden oluşturmaktadır (Butler, 2013: 125).

80'li yıllarla birlikte görünür olan ve 90'lı seneler boyunca ilerleyen Queer kuramı, bugün de LGBT eylemi içinde sık sık irdelenen bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Var olan kimlik siyasetine, normlara uygun olduğu düşünülen her çeşit anlayış ve tefekkür şekline, keskin cinsiyet sınıflandırmalarına ve doğal olarak ayrımcılığın temeli olan heteroseksüel topluluk örneğine bir cevap olarak meydana gelen queer kuramda bütün kimlikler her yönüyle postmodern durumun istediği şekliyle iç içe geçmiş bir biçimde bulunmaktadır. Bu iç içe geçme durumu, birtakım dışarda bırakma izlemlerini de bünyesine katmaktadır. Queer kuram, yalnızca gey, lezbiyen, biseksüel veya trans dışındaki, tuhaf hareket etmeyi ve tefekkür edebilmeyi başarabilen düzcinsleri de bünyesine dahil etmesiyle birlikte bir takım geyleri daha çok tek eşli olan veya evlenme gibi düşüncelere sahip olan beyaz geyleri de kavram dışında bıraktığı düşüncesini desteklemektedir (Wolf, 2012: 171).

Kuram, modernizm ötesi ve mevcut feminist kuramdan yararlanmakla birlikte daha çok Fransız düşünür Michel Foucault'un sosyal kurgusalcı ile tarihselci düşüncelerinden meydana gelmektedir (Baird, 2004: 34).

Bu kuram, dönemsel anlamda yepyeni bir sınıflandırma içinde bulunsa da, LGBT metinlerinde kendini konumlandırmayı başarmıştır. Postmodernist kuramın bağımsızlaştırıcı ve dil siyaseti queer kuramın da kendi merkezini oluşturmasına sebep olmuştur. Önceleri bir onur kırıcı olarak tabir edilen terim, 90'lı yıllarla birlikte LGBT kişilerinin kendilerini ifade etmek için dile getirdikleri kavrama dönüşmüştür. Günümüzde, LGBT sahasında faal olan ve yapılanan üniversite öğrenci grupları, özgür platformlar ve hukuki benlik kazanmış cemiyetler mevcuttur. Bu örgütlerden bazıları şunlardır:

Diyarbakır Hebun LGBT, İstanbul LGBT Dayanışma, Kıbrıs Homofobiye Karşı İnisiyatif, İstanbul Üniversitesi LGBT Kulübü, Ankara Kaos GL Derneği, Lambda İstanbul, İstanbul LİSTAG, LuBUnya, MorEl Eskişehir, Orta Doğu Teknik Üniversitesi LGBT, Ankara Pembe Yaşam LGBTT Dayanışma, Siyah Pembe Üçgen İzmir, Voltrans, İstanbul SPoD, Ankara T-Der, Aktör LGBT Eylemi, Mersin Yedi Renk LGBT, Trakya LGBTQI, Kırmızı Şemsiye Derneği.

Eylemde içinde ihtisasla beraber kopmalar da meydana gelmektedir. 1995 senesinde Lambda İstanbul'la yollarını ayıran bir grup kadın Venüs Kız Kardeşleri adlı başka bir lezbiyen oluşumu kurmuşlardır. Kurulan bu grup bir süre sonra Ankara Kaos GL Derneği'ne dahil olmuştur. 1998 senesinde de bir kesim lezbiyen kadın Sappho'nun Kızları ismi ile bir grup oluşturmuştur. Global bir eylem olan Ayı Eylemi de ülkemizde Türkiye Ayıları ile İstanbul Ayı Grubu şeklinde 2 değişik yapıda faaliyet göstermektedir. Bu eylem maskülen olmasının yanında klasik erkek normlarını kabul etmemektedir.

Bu eylemin ülkemizde faaliyeti noktasında üniversitelerin öğrenci topluluklarının 2000'lerden itibaren etkili rol oynadıkları yadsınamaz. İstanbul ile Ankara'daki üniversiteler öncelikli olmakla birlikte Türkiye'nin çoğu üniversitesinde bu eşcinsel kişilerin bir araya gelmesine katkıda bulunan çok sayıda öğrenci topluluğu faaliyet göstermektedir. Elde edilen tecrübeler sonucunda öğrencilerin böyle platformlarda bir araya gelmesinin zorluğu anlaşılmıştır. Çoğu kulüp, üniversitenin kurallarına

uygun olmadığı gerekçesiyle faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmakta ya da örgütlenmesi adına destek alamamaktadır. Bunun dışında bir takım üniversitede değişik adlarla kurulan ve eşcinsel eylemciliği adına faaliyet gösteren topluluklar da vardır. Bu topluluklar bünyelerinde bulunan eşcinsel kişilerin örgütlenmesine katkıda bulunmakta ve üniversite içinde farkındalık yaratmaya çabalamaktadırlar. Bu topluluklardan bir bölümü şunlardır: Bilkent Renkli Düşün, Bilgi Gökkuşağı, Sabancı Cins, Orta Doğu Teknik Üniversitesi LGBT, İstanbul Radar LGBT, Hacettepe Homofobi ve Transfobi Karşıtı Öğrenci Kulübü, Ege LEGEBİT, Akdeniz Pembe Caretta LGBT, Marmara MadiMar LGBT. Ülkemizde devlet üniversiteleri arasında remi olarak kabul edilen LGBTİ öğrenci kulübü, Galatasaray Üniversitesi'nde 2013 yılında oluşturulan Kuir Faaliyetler Topluluğu'dur. LGBT eylemi ülkemizde ortaya çıkmaya ve filizlenmeye başladığı 90'lardan günümüze oldukça kapsamlı bir bilgi potansiyeliyle gücünü arttırmaktadır. Bu sahada çalışmalarını sürdüren Sivil Toplum Örgütleri'nin bir yandan üniversitelerle kurduğu koordinasyon diğer yandan kendi potansiyeliyle ortaya koyduğu faaliyetler neticesinde günümüzde bu alanda güçlü bir bilgi birikimine sahip olunmuştur. Üniversitelerin son yıllarda LGBT kişilerini bir çalışma sahası olarak görmesi ve bu alan üzerinde bilimsel yayınlar üretmesi sebebiyle bu konuda sağlam bir literatür oluşmuştur. Ülkemizde eşcinsel eylem, artık, adalet, birey hakları, toplumsal cinsiyet, şiddet, ruhbilimi, psikolojik kuram, iş yaşamı, kadın hareketi, kuir kuramı, tıbbi konular, nefret suçları, ataerkillik, ekofeminizm, eşcinsel korkusu, heterosexizm, islam ve LGBT gibi değişiklik ve çeşitlilik barındıran konular arasında ilerlemektedir. Eşcinsel kişilerin ülkede kamuya ait alanda gerçekleştirdikleri ilk hareket 87 senesinde 37 LGBT kişisinin kendilerine yönelen taciz durumunu dünyaya duyurmak için açlık grevi yapmalarıdır (Kurbanoğlu, 2011: 233).

Gerçekleştirilen bu hareket üzerine eşcinseller 90'larda kitle iletişim araçları vasıtasıyla şiddetin kaynağı şeklinde lanse edilmektedirler. TV Kanalları, gey sanatçıları eğlence adına yaptıkları programlarda överken diğer yandan trans bireyler ana haber bültenlerinde yaptıkları meslek dolayısıyla toplumun düzenini ve ahlakını olumsuz etkiledikleri düşüncesiyle kınanmaktadır. 90'lar bu manada LGBT

bireylerin toplum tarafından görünür olmaya başladığı, aynı zamanda tv programlarının ortaya koyduğu kötü tablo dolayısıyla sosyal şiddetin de yükseldiği zamanlar olarak hafızalara kazınmıştır. 1993 senesinde cinsiyet ayrımcılığına dikkat çekmek amacıyla ilk olarak yapılan Onur Yürüyüşü, o dönem hükümet tarafından yapılmasına izin verilmemiş ve diğer ülkelerden dayanışma için gelen misafirler ülke dışına çıkarılmıştır. Başlatılan o ilk gösteriden günümüze her yıl yüz binlerce insan Taksim'de bu yürüyüşü düzenlemektedir. Eşcinsel eylemin çok kapsamlı özelliği sebebiyle başka eylemler de bu yürüyüşlerin bir parçası olmaktadır. Bu son durumda Onur yürüyüşü adı verilen çok kapsamlı faaliyet, yalnızca sembolik bir öneme sahip olmamakla birlikte bu yürüyüşten başka seminerlerin, panellerin, film izlencelerinin, buluşmaların yapıldığı bir festival havasında kutlanmaktadır (Özbek, 2017: 160)

Taksim'de her yıl geleneksel olarak düzenlenen yürüyüşlerle ilgili görseller aşağıda yer almaktadır:

Resim 1. 11. LGBT Onur Yürüyüşü (ENSONHABER) (https://www.ensonhaber.com/taksimde-lgbt-onur-yuruyusu-2013-06-30.html,(28.08.2019))

Resim 2. 11. LGBT Onur Yürüyüşü (ENSONHABER) (https://www.ensonhaber.com/taksimde-lgbt-onur-yuruyusu-2013-06-30.html,(28.08.2019))

Resim 3. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (BÖLGEGÜNDEM) (https://www.bolgegundem.com/lgbti-onur-yuruyusu-2019-icin-yine-izin-cikmadi-914585h.htm, (28.12.2019))

Resim 4. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (ENSONHABER) (https://www.ensonhaber.com/taksimde-lgbt-onur-yuruyusu-2013-06-30.html,(28.08.2019))

Onur yürüyüşlerine LGBT bireylerin aileleri de katılarak çocuklarına desteklerini göstermişlerdir.

Resim 5. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (LİSTELİST)
(https://listelist.com/lgbtt-2013-onur-yuruyusu-fotograflari/, (29.09.2018))

Resim 6. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (LİSTELİST)
(https://listelist.com/wp-content/uploads/2013/07/onur-yuruyusu-2013-pankartlar-dun-gezideydik-bugun-buradayiz.png,(29.09.2018))

Resim 7. 13. LGBT Onur Yürüyüşü (LİSTELİST)
(https://listelist.com/lgbtt-2013-onur-yuruyusu-fotograflari/, (29.09.2018))

Aynı şekilde 2013 senesinin mayısının sonunda gündeme düşen Gezi Parkı eylemleri de LGBT eylemciliği için sembolik önemi bulunan aktivizm faaliyetlerinden bir tanesidir. Çok sayıda topluluğun, derneğin destek verdiği Gezi Hareketleri'nde LGBT kişilerinin organize bir halde direnişi, daha sonra da eylemin içerisinde de yoğun bir şekilde dile getirilmiştir. (Özbek, 2016: 28).

Resim 8. Gezi Parkı (PINTEREST)
(https://www.pinterest.se/pin/123778689731459312/, (29.09.2019))

Resim 9. Gezi Parkı (KAOGL)
(https://www.kaosgl.org/haber/lgbtrsquolerin-gozunden-gezi-direnisi, (13.05.2018))

Eylem sona erdiğinde LGBT topluluklarının bir bölümü kamuoyuna yaptıkları açıklamalarda, kendi yapılanma politikalarını da duruma fırsatı yakalamışlardır. Bu aktivizm şekli, tüm LGBT topluluklarının kullandığı bir yöntem olmasının yanında eylemin farkındalığının oluşturulması bakımından da değerli bir hareket olarak takip edilmektedir. Bunun yanında görüntülerde yapılan meydan hareketleri gibi etki yaratabilmektedir. Onur yürüyüşü örneğinde olduğu gibi, LİSTAG liderliğinde hazırlanan Benim Çocuğum belgeseli eşcinsel kişilerin yakınlarının onlara gösterdiği dayanışma hareketlerini bu görsel metne yerleştirmiş ve bu sayede çok sayıda kişiye bu yolla dokunmuştur. Belgesel, bir takım sinemalarda gösterilmiş, gösterimden çıktıktan sonra da ülkenin farklı bölgelerinde izletilmeye devam edilmiş, LİSTAG çeşitli söyleşiler gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte 2013 senesinde de DVD şeklinde basılmıştır. Bu belgeseli eşcinsel eylemin değerli ve yararlı hareketlerinden biri olarak kabul etmek gerekir. LİSTAG sadece bu filmden meydana gelmemektedir. Aynı şekilde 2008'de bir annenin eşlik ettiği Lambda İstanbul'da tertip edilen buluşmanın devamında ülke dışında bu alanda hazırlanan metinlerin dilimize çevrilmesi ve sonrasında 16. Onur Yürüyüşünde bulunmaları ve burada kendi pankartlarıyla var olmaları şeklinde bir süreci olan oluşumdur. Bu bakımdan dernek Lambda İstanbul çatısı altında gibi gözükse de tam anlamıyla otonom bir inisiyatiftir. Ortaya konan bütün organize prosesleri, faaliyetleri, proje ve fon konularında özgür bir şekilde davranmaktadır (Tarhan, 2014: 376-78).

Ülkemizde eşcinsel aktivizmine dair etkili bir konu da bu eylemin üniversitelerle oluşturduğu bağlantı hakkındadır. Akademilerde yaklaşık 10 sene içinde sayıları artan eşcinsel konulu paneller, sempozyumlar, konferanslar, oturumlar, seminerler, film izlenceleri, bu alanda yapılan tezler, projeler, araştırmalar, akademik yayınlar dolayısıyla bu eylem ve üniversiteler arasındaki bağın sağlamlaştığı çok net görülmektedir. Bu eylem, 90'lı yıllarda grevler, protestolar ve az sayıda katılımın sağlandığı onur yürüyüşleri ve açlık grevleri şeklinde tanımlanırken 2000'li yıllarda 1 mayıs yürüyüşleri sol siyasetiyle bağlantılandırılmış olmakla birlikte son periyotta gerçekleşen Gezi Direnişi, LİSTAG dayanışma tecrübeleri, üniversiteler ve kadın hareketleriyle oluşturduğu bağlantı düzeyine evrilmiştir.

3.4. GEZİ DİRENİŞİ İÇİNDE KADIN HAREKETİ

Toplumlar var oldukları andan başlayarak, sosyal, ekonomik, politik unsurların etkisiyle dönüşürler. Dönüşüm, toplumlar için kendini tekrarlayan bir olgu olarak, özellikle de 20. yüzyılda kendi içinden ideolojiyi yaratmış, ideoloji ise, toplumsal hareketlerin belki de en temel dayanağı olagelmiştir. 19. ve 20. yüzyıllar, toplumsal hareketler açısından dünyada önemli girişimlerin vücut bulduğu dönemler olarak kabul gördü. Bir siyasal erk olarak mücadele alanında yer bulan işçi sınıfı hareketlerinin ardından gelen Amerika, Latin Amerika ve İngiltere'de Yaşayan Tutsakların Bağımsızlaşma Eylemi, İşçi Hareketi, İlk Feminist Hareketler, 20. Yy. Batı'nın Baskıcı Eylemleri, gibi eski sosyal hareketleri 70'lerden başlayarak sanayi sonrası kentlerinde yükselen Çevrebilim Eylemi, Nükleer Enerji Karşıtı Eylem, Savaş Karşıtı Hareket, Feminist Eylemi, Uluslararasıcı Eylem, LGBT Hareketleri gibi kapsam itibariyle eski toplumsal hareketlerden farklılaşan yeni toplumsal hareketler izledi. Habermas, Almanya için yeni toplumsal hareketleri, anti-nükleer ve çevresel mücadeleler, barış hareketi, vatandaş eylemleri, lezbiyen ve eşcinseller gibi sosyal azınlıkların eylemleri, vergi protestoları ve feminist hareketler olarak sıralar.

2010 'da Tunus'ta yaşayan ve sokak satıcısı olarak hayatını kazanan Muhammet Buazizi adlı kişinin kendini ateşe vererek hayatına son vermesi, dünyada son derece hızlı bir şekilde duyulmuş, bağımsızlık, hak ve demokrasi peşinde olan toplulukların bir çatı altında buluşmasına imkan sağlamıştır. Tunus'tan sonra Mısır, Libya, Suriye başta olmak üzere Ortadoğu devletlerinde özgürlük ve demokrasi için isyanlar patlak vermiştir. Ayaklanmalar için uygun zemini bünyesinde barındıran, hassas politik, toplumsal, ekonomik, dinsel ve etnik platformlara sahne olan bu devletlerde meydana gelen bu tarz direniş hareketleri, bütün olumsuz neticelerine rağmen yapılanma bakımından bir emsal oluşturmuş ve demokrasi abidesi olarak anılan Amerika'nın New York Eyaleti'nde meydana gelen Occupy Wall Street Hareketleri ile Arap Baharı eylemleri aynı düzlemde yer almıştır. İspanya, Portekiz ve Ortadoğu üçgeninde yapılan protesto hareketleri biz %99'uz söylemiyle bütün evrende yankı bulmuş ve önce Amerika, sonra Yunanistan ve oradan da Türkiye'ye ulaşan ve çok

çeşitli ülkelerde de etkili olan çoğunlukla barışçı bu hareketler Occupy olarak tanımlanmıştır (Castells, 2012: Chomsky, 2013: Zizek, 2013: Mitchell, Hartoug, Taussing, 2013).

Eylemlerin ülkemizdeki emsali 2013 Yılının 27 Mayıs Günü hareketlenen Gezi Parkı eylemleridir. Başlangıçta çevreci bir eylem gibi düşünülen, zamanla çeşitli sosyal grupların da eyleme katılımlarıyla bir direniş eylemine evrilen; bağımsızlık ve demokratik haklar için mücadele eden ve yaşanan bütün adaletsizliklere karşı topyekün ve kolektif eyleme geçmek suretiyle öndersiz bir yapı oluşturarak ülkenin politik ve sosyal tarihinde en kapsamlı sosyal eylemlerden biri olmayı başarmıştır.

2013 yılının kent gündemine oturan Gezi Parkı olayı, geleneksel siyasal eğilimlerin çok dışına çıkan, ezber bozan bir sosyal ağ tanımını da beraberinde getirdi. Whittier'a göre, ülke modelleri, hegemon kültürler ve STK'lar, sosyal eylemleri etkileri altına alırken, sosyal eylemler de ülkeyi, siyaseti, STK'ları ve kültürleri şekillendirir. Sosyal eylemler, yer, dönem ve katılım açısından kısıtlanmış daha önceleri tanımlanmış oluşumlar değildir, bu yapıları değişim yaşayan grup öbekleri, networkler, toplumlar ve eylemci kişiler meydana getirir (aktaran: Ed: Kartal ve Kümbetoğlu, 2011).

Gezi Parkı süreciyle başlayan toplumsal hareketler, bu savı en iyi şekilde destekleyen bir vakayı temsil ettiler. Farklı siyasi görüşlere, farklı kimliklere ve hatta farklı kuşaklara ait aktivistler, herhangi bir örgütlenme modeli içine dahil olmadan, özgür iradeleri ile Gezi Parkı sürecinin bir parçası haline gelerek bir çevre, kent ve demokrasi mücadelesi verdiler.

Demokratikleşmenin ruhuna aykırı olarak, Yıldırım'ın (2012), "Tabandan karar alma mekanizmalarının kurulduğu yatay hiyerarşi, işbirliği, iletişim ve çeşitliliği barındıran hareketlerin, dikey hiyerarşi, sabit bir program, öncülük ve itaat ilişkisine dayanan kurumsallığın karşısında kendi siyasetini üretebilmesi" şeklindeki tespiti, Gezi Parkı eylemlerinin temel çıkış noktası oldu. "Kendi siyasetini üretebilme" adına

sokağa dökülen farklı sınıf ve kimliklere sahip kişi ve gruplar dünyaya örnek olacak bir demokratikleşme mücadelesi verdiler.

Gezi Parkı eylemlerinin ilk gününden beri Gezi'deki kadınlardan bazıları giydikleri kıyafetlerle özdeşleştirilerek, kırmızılı kadın, siyahlı kadın timsalleriyle hareketlerin en etkili simgelerini oluşturdular. Bununla birlikte Gezi hareketi bünyesinde cinsiyetçi unsurlar da bulunduruyordu. Bu toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlara karşı kadınlar organize olarak direniş sırasında kolektif bilinçle hareket ettiler. Feminist örgütler 4 Haziran'da birleşerek Gezi ve çevresinde bulunan cinsiyetçi söylemler içeren küfür yazılarını silip yerlerine daha barışçı söylemler yazdılar. Bu en güzel örnek duvarlara yazılan AMK kelimesini AŞK'a dönüştürdüler. Yine İstiklal Caddesi üzerinde ve Gezi Parkı çevresinde yürüyüşler düzenleyerek, küfürle değil inatla isyan, küfürle değil inatla diren benzeri sözlerle cinsiyetçi söylemleri protesto ettiler. Başında başörtüsü bir kadının Kabataş semtinde tacize uğradığı şeklinde bir söylentinin ortaya çıkmasıyla, feminist örgütler 7 Haziran tarihinde toplanıp Kabataş semtinden Gezi alanına hareket ederken, elini kimliğimden, bedenimden, başörtümden çek şeklinde sloganı atarak tepkilerini dile getirdiler. Ayrıca yine kullandıkları geceleri de camileri de sokakları da meydanları da istiyoruz sözleriyle direnişe katıldılar.

Gezi direnişi boyunca her durumda en ön sıralarda örgütlenen kadınların cinsiyetçi söylemlere maruz kalmasına feministler tepki göstermiştir. Bu konuya dikkat çekmek amacıyla 8 Haziran günü feminist kadınların kurduğu çadırlarda küfür atölyeleri yapılmıştır. Burada maksat cinsiyetçi söylemlere karşı söylemler üretmektir. Küfretmek tacizdir inatla diren sloganı bu yolla ortaya çıkmıştır. Yine park etrafında bulunan tüm kötü yazıları mor renklerle kapatarak yerlerine kendi simgeleri olan femina'yı çizmişler ve onlara özgü olan söylemleri yerleştirmişlerdir. Feministlerin eylemlerinde mor rengin simgesel bir anlamı vardır. Feminist eylemle görünür olan ve sonrasında popüler kültüre de etki eden bu renk mavi ve kırmızı olan iki rengin birleşmesi anlamına gelmekte olup kadın ile erkeğin eşitliğinin sembolüdür. Gezi döneminde 13 Haziran günü o dönemin İstanbul Valisi Hüseyin

Avni Mutlu'nun ve o dönem başbakan konumunda olan Recep Tayyip Erdoğan'ın annelere ithafen söylediği çocuklarınızı Gezi'den çekin sözlerine karşılık bir zincir sarmalı şeklinde örgütlenen kadınlar polis annelerine ithafen hazırladıkları ve üzerinde sevgili polis anneleri çocuklarınızı Gezi'den çekin yazan pankartlarla durumu protesto ettiler. Bu hareketle, hükümetin kadınlara ithaf ettiği annelik kimliğine değişik bir yaklaşımla karşılık vererek eylemin en önemli destekçileri olduklarını tüm dünyaya göstermiş oldular.

Gezide bulunan kadınlarla ilgili görseller aşağıda yer almaktadır:

Resim 10. Taksim Gezi Parkı (T24)
(https://t24.com.tr/haber/gezi-parki-eylemlerinin-5-yil-donumunde-kadinlar-anlatti-gercek-bir-devrim-duslerimizi-yaktilar,640244, (23.03.2019))

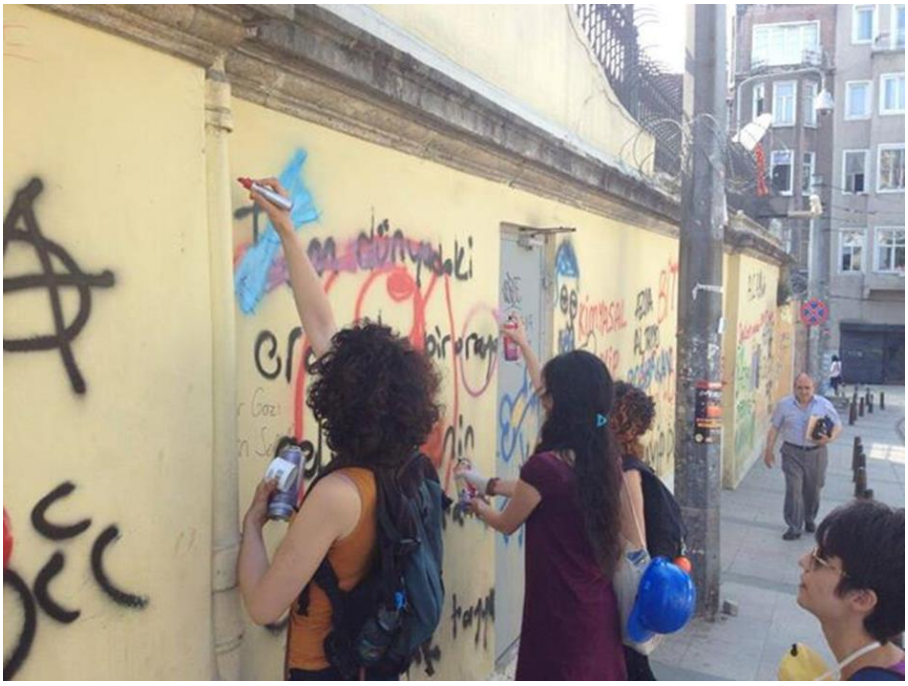
Resim 11. Taksim Gezi Parkı (DEMOKRATHABER) (https://www.demokrathaber.org/medya/aa-kendilerini-anneler-olarak-niteleyen-bir-grup-h19362.html, (08.07.2019))

Resim 12. Taksim Gezi Parkı (SENDİKA.ORG) (https://sendika63.org/2013/06/taksim-gezi-parkida-bir-gun-daha-nasil-gecti-foto-izlenim-116627/, (09.09.2018))

Resim 13. Taksim Gezi Parkı (GEZİYORUMÇEKİYORUM) (http://geziyorum-cekiyorum.blogspot.com/2014/06/kufurle-degil-inatla.html, 23.06.2019))

Resim 14. Taksim Gezi Parkı (EVERYWHERETAKSIM) (http://everywheretaksim.net/tr/gezi-parkinda-kufur-atolyesi-cagri-metni/,(07.08.2019))

Resim 15. Taksim Gezi Parkı (HABER7COM)
(http://www.haber7.com/guncel/haber/1036289-basortulu-kadinlara-taciz-tepkisi, (29.12.2019))

Resim 16. Taksim Gezi Parkı (ANAYURTGAZETESİ)
(http://www.anayurtgazetesi.com/haber/Gezi-Parkina-kadin-damgasi/455982, (29.12.2019))

Resim 17. Taksim Gezi Parkı (T24)
(https://t24.com.tr/haber/eylemci-kadinlardan-basortulu-kadinlara-uygulanan-siddete-tepki,231508, (29.12.2019))

Resim 18. Taksim Gezi Parkı (HALKEVLERİ)
(http://www.halkevleri.org.tr/guncel/istanbul-ve-izmir-de-direnen-kadinlar(29.12.2019))

Resim 19. Taksim Gezi Parkı (PINTEREST)
(https://tr.pinterest.com/ahmetce/gezi-park, (29.12.2019))

Resim 20. Taksim Gezi Parkı (GEZETEEMEK)

(https://www.gazeteemek.com/gundem/gezi-parki-eylemlerine-katilan-kadinlar-anlatti-gercek-bir-devrim-h3862.html,(28.12.2019))

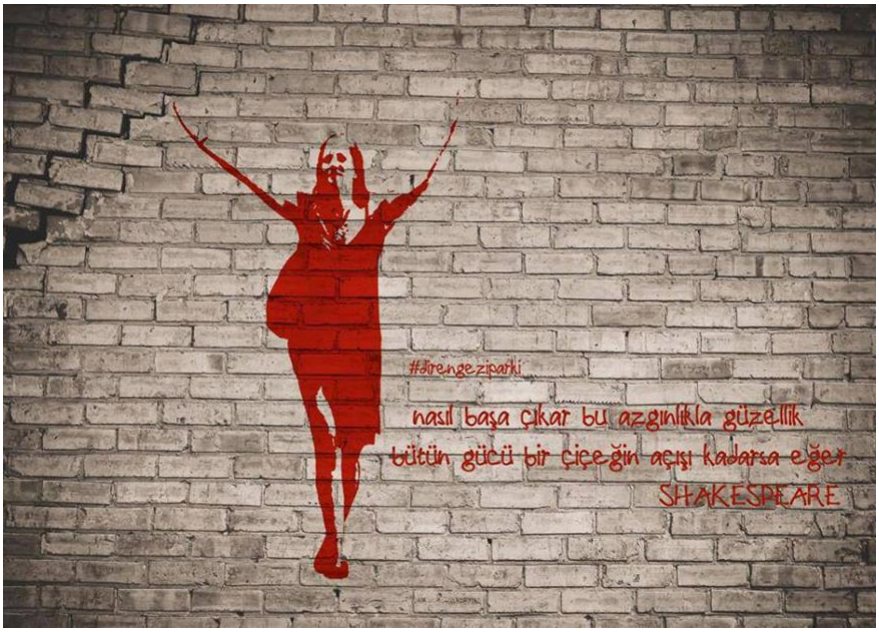

Resim 21. Taksim Gezi Parkı (ODATV)

(https://odatv.com/capulcunun-sutyeni-hayat-kurtarir-0706131200.html, (28.12.2019))

Resim 22. Taksim Gezi Parkı (T24) (https://t24.com.tr/haber/taksimde-tazyikli-suya-karsi-kipirdamadan durdu,231113,(28.12.2019))

Resim 23. Taksim Gezi Parkı (AYLAĞINGÜNLÜĞÜ) https://aylagingunlugu.blogspot.com/2013/06/direnen-kadnlar-ne guzelsiniz.html,(28.12.2019))

Resim 24. Taksim Gezi Parkı (GAZETEEMEK)
(https://www.gazeteemek.com/gundem/gezi-parki-eylemlerine-katilan-kadinlar-anlatti-gercek-bir-devrim-h3862.html,(28.12.2019))

Resim 25. Taksim Gezi Parkı (STGM)
(http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/gezi-eylemcisi-kadinlar,(28.12.2019))

3.5. FEMEN GRUBU VE EYLEMLERİ

Bu oluşum, 2008'de 24 yaşında olan Ukraynalı Anna Hutson vasıtasıyla hayata geçirilmiştir. Anna, Ukrayna'nın doğu kesiminde Rusya hududunda ufak bir köyde yoksul bir ailede doğmuştur. Babası alkol bağımlısı olduğu için Hutsol ve annesi babası tarafında şiddet görmüştür. 14 yaşına geldiğinde Kiev'de bulunan teyzesiyle yaşamaya başlamış ve üniversite eğitimi almıştır. Çocukluk döneminde içinden geçtiği zor şartlar ve çevresindekilerin de yaşadıklarının etkisiyle kadın hakları için çalışmaya başlamıştır. O dönemde yakın çevresini ve üniversite arkadaşlarını da bu yola girmeleri yönünde örgütleyerek FEMEN grubunu kurmuştur. Hem oluşturduğu çalışma grubuyla tek tek dolaşarak hem de sosyal medya üzerinde oluşturduğu sayfalarla grubu tüm dünyaya duyurmuştur.

Anna Hutsol'un bu oluşumu meydana getirme sebebi, Ukrayna'da eylemci kadınların az olması ve erkek yoğunluklu olan Ukrayna halkına duyduğu sitemdir. Örgütün enternasyonel evlilik platformları, cinsiyet ayrımcılığı ile milli ve enternasyonel toplumsal problemler için düzenlediği protesto kampanyaları mevcuttur. Bu yapılanma öncelikle kadın ticareti ve seks turizmi karşıtı düzenlediği üstsüz propanda gösterileriyle tüm dünyada bilinmektedir. Diğer bir maksadı ülkelerinde hayatını sürdüren kadınların önderlik vasıflarının dışında onların kültürel ve manevi kıymetlerini de arttırmaktır. Bunun yanında kadınlarının toplumsal hayatta daha aktif konumda bulunmalarına katkı sağlamak da talepleri arasında yer alıyor. Bu sebeple Ukrayna devleti bir yandan dünya üzerindeki imajına değer katmış, diğer taraftan da ülkesinin kadınlarına güzel olanaklar sağlamıştır (https://gaiadergi.com/femeni-ne-kadar-taniyoruz/,(04.12.2018)).

Kendilerini ve faaliyetlerini tanımlama biçimleri teşhirci protesto grubu şeklindedir. Ülke dışında cinsel istismara maruz kalan kadınların hikayelerinden etkilenmesi sebebiyle kurucusu bu grubu hayata geçirmiştir. Faaliyetlerini Paris Merkezli olarak sürdürmektedirler. 2015 verilerine göre aktif üye rakamları; Paris'te

30, Ukrayna'da 40 ve diğer ülkelerde toplam 100 civarındadır. FEMEN resmi eylemcisi olabilmek için fiziksel ve psikolojik eğitimler uygulanmaktadır. Bu eğitimi almak için Paris veya Ukrayna'da olmanız gerekmekte. FEMEN grubunun simgesi taç; kadınlığı ve direnmeyi sembolize ediyor. Söylemleri de "bedenim benim silahımdır" şeklindedir. Mücadele ettikleri meseleler, cinsel istismar, cinsel diskriminasyon ve bütün dinler. Ataerkil sistemin hakim olduğu bir evrende hayatlarını sürdürmekte olduklarını dile getiriyorlar. Bu dünyada erkeklerin gözünden kadınlar kendilerini kendi bedenleri üzerinde hak iddia edemeyen köleler olarak tanımlıyorlar. Bu sebeple kadınları dize getirmenin yöntemi olarak onların bedenleri üzerinde egemenlik kurmayı amaçladıklarına inanıyorlar. Günümüz dünyasında politikada ve genel algıda ideal olarak tanımladıkları kadın imgesi bu sebeple manidardır. FEMEN faaliyetlerini sürdürebilmek adına amblemli ürünler, kişisel yardımlar ve bazen de marka sponsorları ile çalışmak zorunda kalıyor. En ses getiren gösterilerini Ukrayna Cumhurbaşkanı'nın fotoğraflarına simgesel anlamda tuvaletlerini yaparak gerçekleştirmişlerdir. Kendilerine ait olan internet sayfasında yayınladıkları bildirinin içeriği şu şekildedir: Başlangıçta kadın vücudu vardı, çok hafif ve özgür. Sonra adaletsizlik geldi, o kadar keskindi ki vücudunuzda onu hissedebiliyordunuz. Felç ediciydi, hareketlerimizi kısıtlayıcıydı. Kendimizi vücudumuzun hapishanesinin esirleri olarak bulduk. Ve vücudumuzu adaletsizliğe karşı kullanmaya karar verdik. Her kadının hapis hücresi olan vücudunu, ataerkil düzene ve aşağılanmaya karşı kullanmaya karar verdik. Dünya'ya söyleyin; Bizim Tanrımız bir KADIN. Bizim görevimiz protesto etmek. Bizim silahlarımız göğüslerimiz! FEMEN, cinsiyet ayrımcılığı ile savaşmak için kuruldu (https://www.uplifers.com/femen-ile-ilgili-merak-edilenler-femen-kimdir-neleri-protesto-eder/, (24.05.2019)).

Victor Svyotski ve Anna Hutsol faaliyetlerini birlikte sürdürürken Victor'un fazla hükümran davranışları, eylemcilere hakarette bulunması, onlara çok fazla müdahale etmesi sebebiyle İnna Shevchenko isimli bir aktivist Paris merkezli yeni bir oluşum gerçekleştirmiştir. Son verilere göre Shevchenko'nun kurduğu Femen'in 300'den daha çok aktivisti mevcuttur ve yaklaşık 20 ülkede faaliyetlerini sürdürmektedir.

Femen'in kelime manası kalça kemiği'dir ve tüm dillerde kadın imgesiyle özdeşleştirilmiştir. Femen kadınları, patriarkal dünyanın zeminini; atiklikleri, kadınlıkları, zekaları, eril düzene karşı düzenledikleri hareketleri ile sarsmaya çalışan günümüzün amazon kadınlarıdır. Günümüz dünyasının problemlerine karşı empati yetenekleriyle örtünmesiz, hakiki ve arı bir cüret ile mücadele etmektedirler. Bu örgüt kadınların asırlardır süregelen köleliğine dur demek adına vücutlarının her zerresiyle savaşmaktadırlar. Onlara göre ideolojileri sekstremizm, ateizm ve feminizm biçiminde üç boyutta incelenebilir:
(http://www.uyumsuzdergi.com/p/1.html, (26.06.2019))

İlk olarak sekstremizm kavramı FEMEN grubuna özgü olması sebebiyle kendi yaptıkları ifadelendirmeye göre, feminist eylemin kendileri tarafından oluşturulan yeni bir modelidir. Patriarkal düzene karşı direniş gösteren siyasi bir kadın cinselliğidir. Hareketlerin seksi tarzı, kadın cinselliğini patriarkal zihniyetten arındırmanın ve inkılap yapabilmenin bir yöntemidir. Diğer bir ifadeyle, bu kavramın kabul edilmemiş boyutu, kadının istediği anda ve istediği mekanda gösteri düzenleme özgürlüğünü ve patriarkal yasalardan bağımsız hareket edebilme düşüncesinin temsilidir.

İkinci olan ateizmi tanımlamak için de grubun ateist oluşumunu açıklamak yerinde olur. Grubun hayata geçirdiği hareketlerde dine karşı olma durumu ön planda tutulmaktadır. Bir takım gösterilerin kilise, havra gibi dini yerlerde düzenlenmesi ve grubun sosyal medya hesaplarından o dinlerin kutsal eserlerine hakaretvari söylemlerde bulunmaları, global düzeyde reaksiyonlara yol açmıştır. FEMEN grubu üyelerine göre din kadını köleleştiren bir olgudur. 2011 yılının kasım ayında, Vatikan'da Papa 16. Benedikt'in ayininden sonra Saint Peter Meydanı'nda, kadına yönelen diskriminasyona karşı gösteri düzenlenmesi, Papalık seçimleri esnasında 'Pedofiliye Hayır' protestoları, Rus Ortodoks Kilisesi Patriği Kirill'e yapılan protestolar, 2012 'de İstanbul Ayasofya Cami'si önünde düzenlenen gösteriler, 2013'te Almanya'nın Köln şehrinde Dom katedrali'ne yönelik gerçekleştirilen hareketler Batı'da büyük ses getirmiştir. Konu ile ilgili görseller aşağıdadır:

Resim 26. FEMEN Eylemleri (HÜRRİYET)
(http://www.hurriyet.com.tr/gundem/femen-rus-patrik-e-saldirdi-21071889, (29.11.2019))

Resim 27. FEMEN Eylemleri (POSTA)
(https://www.posta.com.tr/femen-aktivistleri-papanin-huzurunda-soyundu-157090, (29.12.2019))

Resim 28. FEMEN Eylemleri (ŞEFFAFGAZETE) (http://www.seffafgazete.com/haberler/diger-haberler-1/11487/femen-istanbulda-olay-yapti?, (25.12.2019))

Resim 29. FEMEN Eylemleri (VATAN) (http://www.gazetevatan.com/femen-istanbul-da-eylem-yapti-21912-galeri-haber-fotogaleri/, (29.10.2019))

Resim 30. FEMEN Eylemleri (ENSONHABER) https://www.ensonhaber.com/femen-uyeleri-emniyete-bornozla-getirildi-2012-03-08.html, (12.09.2019))

Resim 31. FEMEN Eylemleri (GAİADERGİ) (https://gaiadergi.com/femeni-ne-kadar-taniyoruz/,(04.12.2018))

Üçüncü ise grubun feminist imgesidir. Gisela Notz için feminist hareket, kadınların bağımsızlık ve eşitlik adına sürdürdükleri bütün mücadele süreçlerini

içermektedir. Fakat FEMEN örgütü bu feminist hareketin yalnızca ideolojik boyutunu değil aynı zamanda savaş meydanındaki savaşçı ruhunu da ifade etmektedir. Savaşçı olarak lanse edilmelerinin sebebi de eylemcilerin göğüslerini tıpkı bir silah gibi kullanmalarıdır (Notz, 2012: 13).

FEMEN hareketin karşı durduğu konular ele alındığında, post feminizme eleştiriyle yaklaştığı görülmektedir. Onlara göre post feminist teori liberal olanın özel tasarlanmış kıyafetler ve ayakkabılarla süslenmiş biçimidir. İmgesel olarak, sarı renk saçlar, kırmızı renk rujlar ve solaryum aracılığıyla bronzlaşmış ciltlerle harmanlanmış bir yaklaşımdır (Agger, 2004: 190).

Global dünya anlayışıyla birlikte gelen kapitalist düzende kadınların alışveriş tutkusu tartışılmazdır. Bunu yaparken de satın aldıkları gereksinimleri olmayan tüketim maddeleriyle beraber kendilerini gerçekleştireceklerini varsayarlar. Bedenlerinin cinsel bir metaya dönüşmesine izin verdikleri gibi, plastik cerrahi operasyonlarla, makyaj malzemeleriyle ve değişik kişisel bakımlarla çok fazla haşır neşir olduklarından siyasi olmayan bir kimliğe dönüşürler. Caner'in de ifade ettiği gibi, bedenlerin kusursuz olması düzen için çok gerekli bir eksikliktir. Bu şu demektir; fiziki kusurdan dolayı duyulan tatminsiz durum, tüketim kapitalizmi aracılığıyla kolaylıkla bir meta malzemesine dönüştürülebilir (Caner, 2004: 137).

İşte Femen Grubu'nun tüm gücüyle mücadele ettiği konu tam manasıyla odur. Diğer taraftan grup, bu post feminizm yanlısı kadınlara nazaran, eşcinselleri, lezbiyenleri kabul etmekte ve hatta onların destekçisi olmaktadır. Bu konunun referans fotoğrafları da aşağıda yer almaktadır:

Resim 32. FEMEN Eylemleri (FREEDOMSPHOENIX) (https://www.freedomsphoenix.com/News/122786-2012-11-19-breast-beating-femen-assaulted-by-anti-gay-marriage-demonstrators-in.htm, (25.08.2019))

FEMEN örgütü'nden bir üye eşcinsellerin evlenmesini onaylayan kanunun kabul edilmesi üzerine tepkisel olarak hayatına son veren aşırı sağcı Fransız tarihçi Dominique Venner'i silahlı gösteri yaparak protesto etti (https://t24.com.tr/haber/femenden-intihara-tepki-fasist-cehennemde-curur umarim,230460, 29.12.2019)).

Resim 33. FEMEN Eylemleri (HABERTÜRK)
(https://www.haberturk.com/galeri/yasam/427911-bu-kez-silahlilar/1/9,(29.12.2019))

Grubun dini konulardaki net ve katı tutumu, inançlara hoşgörülü yaklaşmaması ve kutsal kitaplara karşı söylemleri, asırlardır süregelen patriarkal tahakkümden çok da farklı değildir. Bu nedenle bir yandan milletlerarası bir kadın eylemi gerçekleştirmeyi hedeflemek, diğer yandan bu eylemin içinde bulunacak kadınları da inançlarını bırakmaları yönünde zorlamak; yapılanmasındaki ideolojinin çok da tutarlı olmadığının kanıtıdır. Her ne kadar aşırı sağ yönelimlerin her çeşidi sorunlu olsa da grubun bu tutarlı olmayan yaklaşımı, desteklediği her düşüncenin değerli olmadığı manasına gelmemektedir. FEMEN Grubu'nun yapısal amaçları şu şekildedir: (http://www.uyumsuzdergi.com/p/1.html, (26.06.2019))

1) Tarihsel süreçte kölelik şekli olduğu düşünülen patriarkal sisteme yönelik global bir kadın eylemi gerçekleştirmek

2) Patriarkal erosçuluğa ve pornografiye karşıt görüş benimseyen, inkılapçı bir kadın cinselliği kurmak
3) Kadınlar için katlanılamaz hayat şartları sunan bütün dikta düzenlerine (daha çok islam hukukunu benimsemiş olan İslam ülkeleri) ne karşı koymak

4) Kadın ticaretini tamamen ortadan kaldırmak. Bu piyasa faaliyetlerinin, kadın adına gerçekleştirilen en yüksek oranlı katliam olduğunu dünyaya anlatmak. Bunun için de ilk toplu gösterilerini Kiev'de bulunan Türk Büyükelçiliği'ni hedef alarak düzenlemişlerdir. Ukrayna Genelev Değildir söylemiyle orada yaşayan kadınların hepsine kötü kadın muamelesi yapılması, tacize maruz kalmaları, uygunsuz teklifler sunulması gibi konulara dikkat çekerek, kadın imgesine bedenlerinin çıplaklığını kullanarak destek olmuşlardır. Eylem fotoğrafı aşağıdadır:

Resim 34. FEMEN Eylemleri (İNTERNETHABER) (https://www.internethaber.com/turk-erkeginden-genelev-turlari-194580h.htm, (30.11.2019))

5) Üniversal anlamda dini devletten tamamen koparmak ve bu kurumların kadınların hayatlarına karışmasını engellemek

Bu amaçlara baktığımızda grubun patriarkal sisteme, dikta rejimlerine, İslam Hukuku'na ve kadın ticaretine karşı; laik ve inkılapçı bir yapılanma olduğu görülmektedir. Diğer taraftan, ülkemizde islam hukuk düzeni pratik edilmemesine rağmen, grubun Cumhurbaşkanı Erdoğan'a yönelik suçlamalarda bulunmaları

Türkiye'deki hareketlerini gerçekleştirme nedeni olarak bildirgelerinin üçüncü maddesine göre davrandıkları düşünülebilir(http://www.uyumsuzdergi.com/p/1.html, (26.06.2019)).

Ukrayna'ya özgü Feminist FEMEN Grubu, Gezi Parkı eylemlerinde parkta bulunan ağaçların kesilmesine dikkat çekmek amacıyla bir protesto videosu hazırlamış ve destek için sosyal medyada yayınlamıştır. Bu video tüm sosyal platformlarda olduğu gibi Facebook'ta da farkındalık yaratmıştır. Vücutlarını Türk Bayrağı'nın renklerine boyamış üstsüz örgüt temsilcileri, polisin gaz bombalarından, mermilerinden ve uyguladığı şiddetten ürkmeyen eylemciler FEMEN bağımsızlık mücadelesinde yer alıyor. Polisler aktivistlerin haklarını ve Taksim'deki ağaçları yok edemez. Türk kadını köktenciliğe karşı mücadele etmeli sözleriyle destek sağlamıştır. Bu grup facebook üzerinden açıklama yaparak 3 grup eylemcisini dayanışma amaçlı Türkiye'ye göndereceğini belirtmiştir. Gezi Parkı eylemlerinde eylemcilerin maruz kaldığı tazyikli su ve biber gazlı saldırılara sessiz kalınmayacağının altını çizmişlerdir. Örgütün yaptığı çarpıcı açıklama ise göğüs göğüse çarpışmaya geldikleri yönünde olmuştur (https://www.haberpi.com/haber-gogus-goguse-carpisacaklar-25730.html,(29.10.2019)).

Vücutlarının üst bölümleri tamamıyla açık olan grup temsilcileri diğer tüm hareketlerde yaptıkları gibi Gezi direnişi sırasında da dayanışma için iletmek istedikleri mesajlarını vücutlarına yazdıkları söylemlerle anlatmaya çalışmışlardır. İnternette yayınladıkları videoda vücutlarına özgür Türkiye yazıp aynı zamanda bedenlerini Türk Bayrağı'nın renklerine boyamışlardır. Bu örgütün eylemleri Türkiye'deki kadın eylemlerine de etki sağlamış ve 18 Temmuz 2013'te Facebook üzerinde FEMENTurkey adıyla bir sayfa açılmıştır. Sayfanın hakkında kısmında da Türkiyeli kadınlar enternasyonel kadın hakları için bir araya gelin. Silahlarımız çıplak göğüslerimizdir tarzında bir ibare yer almaktadır (https://www.facebook.com/pages/FEMEN, (28.08.2018)).

Femen Grubu'nun ülkemiz için yayınladığı görseller aşağıda yer almaktadır:

Resim 35. FEMEN Eylemleri (ODATV)

(https://odatv.com/femenden-laiklik-mesaji-03031836.html, (29.11.2019))

Resim 36. FEMEN Eylemleri (YOUTUBE)

(https://www.youtube.com/watch?v=2Q1CMvMpqqw, (28.11.2019))

Resim 37. FEMEN Eylemleri (YOUTUBE)
(https://www.youtube.com/watch?v=2Q1CMvMpqqw, (28.11.2019))

3.5.1. Türkiye FEMEN Grubu

FEMEN grubu üyeleri Ekim 2013'te Türkiye'de de aktif olmak istediklerini söyleyerek Twitter hesabından "Türk kadınları birleşin! Haklarınız için mücadele edin! Göğsünüzde politik mesajınızın yazılı olduğu üstsüz bir fotoğrafınızı bize gönderin!" şeklinde çağrı yapmıştı. Çağrıya ilk yanıt 25 yaşındaki Didem Dinç'ten geldi. FEMEN kadınlarının yaptığı gibi saçlarına çiçeklerden taç koyup 25 Ekim 2013'te Kadıköy Kadife Sokak'ta göğüslerine Türk bayrağı çizip kırmızı beyaza boyararak vücuduna da savaşa hayır yazmış ve üstsüz olarak çektirdiği bu pozunu Twitter hesabında yayınlamıştır. Yaptığı açıklamada da nü bir model olduğunu ve 7 senedir zaten sanat için soyunduğunu ifade etmiş ve yüzlerce sergide bulunduğunu şuan ise ülkesindeki yeni bir yapılanma adına soyunmaktan gocunmadığını dile getirmiştir. Türkiye'deki ilk Türk Femen hareketinden sonra FEMEN Turkey'in resmi Twitter hesabından Didem' katılın, Türkiye'deki demokrasi için savaşın şeklinde tweet paylaşılmıştır. Fotoğrafın görseli şöyledir: (https://www.internethaber.com/ilk-turk-femen).

Resim 38. Femen Türkiye (DEMOKRATHABER) (https://www.demokrathaber.org/kadin/femenin-ustsuz-eylem-cagrisina-ilk-yanit-kadikoyden-h24056.html, (28.11.2019))

FEMEN Grup Türkiye'deki şubesinin açılışını Türk üyesi Güntülü Sar'ın fotoğrafını resmi Twitter hesabından paylaşarak ve 'Viva FEMEN Turkey' sözleriyle yapmıştır. FEMEN Türkiye şubesi yayınladığı ilk mesajlarında ODTÜ hareketlerine Twitter'da şu paylaşımlarıyla destek olmuştur: "Yalnız değildin, yalnız değilsin ve yalnız olmayacaksın #direnodtü FEMEN Türkiye yanında. FEMEN Türkiye şubesinin açıldığını anons ediyoruz! Güntülü'ye katılın! Ülkenizdeki demokrasi için savaşın! Sen de FEMEN Türkiye'ye katıl! Millet direniş görsün!" Grubun resmi hesaptan paylaştığı açılış fotoğrafı aşağıdadır:

Resim 39. Femen Türkiye (HÜRRİYET)
(http://www.hurriyet.com.tr/gundem/femen, (28.11.2019)).

FEMEN Örgütü'nün Paris'teki kurucularından olan ve Ukrayna'daki faaliyetleri yüzünden arandığı için Fransa hükümetine sığınan Inna Shevchenko'nun 2013 yılının temmuz ayında Paris'te bulunan, FEMEN Eğitim Merkezi'ne gelip iki hafta süreyle eğitim alan bir Türk kadını olduğunu; onunla birlikte Türkiye'de faaliyetlerine başlayacaklarını açıklamasından sonra yayınlanan fotoğraf ile eğitim alan kişinin Güntülü Sar isimli kadın eylemci olduğu ortaya çıkmıştır. Güntülü ilk hareketini ODTÜ adına yapmıştır. Yapılan bu ilk eylem sonucu erkekler küfürlü sözler ve tacizlerle hesaba saldırıda bulunmuşlardır. Daha çok erkek Twitter kullanıcıları cinsel içerikli ve hakaret içeren tweetler atmışlardır. Tweetlerden bazıları şöyledir: (http://www.gazetevatan.com/iste-en-cesur-femen, (29.11.2019))

- Siz varsanız ben her gün oradayım gelin de gözümüz gönlümüz canlansın.
- Burada olmaz o iş. Türkiye'de kimse eylemine bakmaz, memene bakar.
- Bunlar burayı yurtdışıyla karıştırdılar hele bi gelip Antep'te eylem yapın tüm dünya örgütünüzü kapatırsınız.
- Gösterin dünyaya Türk memesinin gücünü!
- Destek vermek istiyorum. Nerede soyunuyoruz kızlar?
- Femen'e katılmak istiyorum. Eylem hazırlıklarını bizim evde yapsak olur mu?
- Yalnız siz rahat edemezsiniz orda. Liselerin çıkış saatlerinde ve çarşı izninde şubenizin önünde izdiham olur.
- Sonuna kadar destekçinizim hoş geldiniz. Sizinle bire bir tanışmak isterim açıkçası.
- Femen Türkiye'ye kızlardan çok erkeklerin destek vereceğini düşünüyorum.

Grubun Twitter hesabının açıldıktan kısa bir süre sonra askıya alınması sosyal medyada tartışmalara neden oldu ve hesap yarım saat içinde tekrar aktif hale getirildi. Bir FEMEN Turkey kullanıcısı, hesabın spamlendiği için askıya alındığını düşündüğünü dile getirdi. İki Türk FEMEN üyesinden sonra Bilgehan ve Hande isimli aktivistler de Diren ODTÜ sloganıyla eyleme destek verdiler. Bu sayede üye sayısı 4'e ulaşmış oldu. Fotoğraflar şu şekildedir: (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/femen, (28.11.2019)).

Resim 40. Femen Türkiye (HÜRRİYET)

Resim 41. Femen Türkiye (HÜRRİYET)

Resim 42. Femen Türkiye (HÜRRİYET)

Grubun Türkiye şubesinin açılmasında kısa bir süre sonra 30 Ekim 2013'te FEMEN eylemci örgüte destek veren dört isim de gruptan ayrılma kararı almıştır. Bu kararı almalarındaki sebep grubun Twitter hesabından paylaştığı "İncil, Kuran ve Tevrat aynı b**ktur. Din sömürüsüne karşıyız!" şeklinde yayınladığı mesaj ve görseldir: (https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/femen, (29.11.2019)).

Resim 43. Femen Türkiye (MERHABAHABER) (http://www.merhabahaber.com/femen-turkiyeden-kurana-hakaret-158976h.htm,(29.11.2019))

Grup üyelerinden Didem Dinç, Twitter hesabından "Yaşadığım görüş ayrılığı nedeniyle FEMEN Turkey'e verdiğim desteği geri çekerek ayrılıyorum. Din sömürüsüne karşı olmak dine saygısızlık edilebileceği anlamına gelmez. Ayrıca @Femen_Turkey hesabından atılan dinle ile ilgili hakaret boyutundaki tweet ile hiçbir alakam yoktur" ifadelerini kullanarak ayrılığı duyurdu. Dinç daha sonra da, "Femen'in nelere karşı oldugunu biliyorum. Lakin bu ülke sınırlarında karşı olmak saygısızlık etmeyi gerektirmiyordu. Bu sebeple artık yokum!" şeklinde tweet paylaşmıştır. FEMEN Türkiye hareketini başlatan Güntülü Sar da gruptan ayrıldığını Facebook'tan şu mesajıyla duyurmuştur: "3 kutsal dine hakaret kabul edilemez.

FEMEN grubunun eylemini şiddetle kınıyorum. FEMEN ile hiçbir bağım kalmamıştır." Diğer taraftan gruptan ayrılan son isimse Bilgehan isimli üye oldu. Bilgehan, Twitter mesajında, "Duyuru! Yaptığımız sadece fotoğraflı destekti lakin @FEMEN_Turkey hesabından dinlere hakaret gelince ayrılma kararı aldık" şeklinde açıklamada bulunmuştur. Grubun tek destekçisi konumundaki Hande ise şuanda Amerika'da yaşamaktadır(http://www.hurriyet.com.tr/gundem/femen, (28.11.2019)).

Uluslararası kadın hakları savunucusu örgüt FEMEN'in Türkiye şubesinin Twitter hesabı 08 Ekim 2019'da kapatıldı. FEMEN lideri Inna Shevchenko'nun kendi Twitter hesabından Türkçe olarak yaptığı açıklamada hesabın Paris'te hafta sonu kadın cinayetlerine karşı Emine Bulut ve birçok kadın anısına düzenlenen eylemden sonra kapatıldığı belirtilmiştir. #FEMENTurkeyHesabıGeriGelsin etiketiyle seslerini duyurmaya çalışan FEMEN savunucularına tüm dünyadan sosyal medya desteği gelmiştir. Hafta sonunda Paris'te yapılan eylemde katılımcılar vücutlarına kocası tarafından öldürülen Emine Bulut'un videoya kaydedilen "Ölmek istemiyorum" (Je ne voulais pas mourir) sözünü vücutlarına resmettiler (https://t24.com.tr/haber/femen, (29.10.2019)).

Resim 44. Femen Türkiye (T24)
(https://t24.com.tr/haber/femen, (29.10.2019))

Femen Grubu günümüze kadar Türkiye'de ortaya çıkan; THY hosteslerine yöneltilen kırmızı ruj engelini Ukrayna'dan, Gezi Parkı ve Emine Bulut eylemini Paris'ten, ODTÜ ormanı hareketini Türkiye'den, Twitter engelini İspanya'dan düzenlediği eylemlerle dünyaya duyurmuştur. Bunun dışında 8 Mart 2012'de Ayasoyfa Cami önünde gerçekleştirdiği hareket esnasında Paris merkezli grubun kurucularından Oleksandra Shevchenko kendisine sorulan çıplaklık sorusuna 'Erkekleri kendi silahlarıyla vuruyoruz' şeklinde yanıt vermiştir. Gezi direnişi esnasında da Femen örgütü üyeleri sosyal medya hesaplarından "Erdoğan'a Ulaşmamız İçin Bize Yardım Edin" şeklinde istek de bulunarak Türkiye'ye gelebilmek amacıyla paraya gereksinimleri bulunduğunu ve 3 adet uçak bileti alabilmeleri adına oluşturdukları hesap yoluyla kendilerine destek sağlanmasını beklediklerini dile getirdiler. İnternet üzerinden oluşturdukları mesajda, 'Taksim'deki göstericilere gazla saldırılmasına seyirci kalamayız. Biz şimdi sizinle olmanın tam zamanı olduğunu düşünüyoruz. Sizlere yardım edebilmemiz için Türkiye'deki devrimci aktivistlerden bir isteğimiz var. 3 FEMEN grubu üyesini Türkiye'ye gönderebilmemiz ve sizinle birlikte olabilmemiz için 3 uçak bileti parasına ihtiyacımız var' açıklamasında bulundular. Bu mesaj örgütün ekonomik olarak güçlü ve global yapılanmalardan gerekli ekonomik desteğe sahip olmadığını açıklasa da; Türkiye'de dikkate değer bir destekçisi mevcuttur (http://www.haber7.com/guncel, 29.11.2019).

3.6. ŞİLİ LAS TESİS HAREKETİ VE DÜNYA'YA YANSIMALARI

Yeryüzünün herhangi bir parçasında yaşamını sürdüren kadınlar hemen hemen her an bildikleri veya bilmedikleri erkeklerin şiddetiyle karşılaşıyor, tacize ya da tecavüze maruz kalıyor ve hatta hayatlarını kaybediyorlar. Dünya üzerinde pek çok kıtada, ülkede, devlette, kadın cinayetleri, cinsel istismar, tecavüz, taciz, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, kadına yönelik şiddet, feminist düşüncenin, feminist eylemin, en temel konuları arasında yer almaktadır. Hızla değişen ve dönüşen evrende 2000'li yıllar itibariyle teknolojinin ve internetin baş döndürücü bir

hızla gelişmesi noktasında kadınlara ve çocuklara yönelen patrimonyal şiddetin de aynı hızla arttığı görülmektedir. Bu durum Dünya'nın birçok yeri için geçerlidir. Buna rağmen her devlette kadınlar artık tek bir kişi dahi azalmayacağız söylemiyle meydanlarda protesto gösterileri düzenleyip sloganlar atıyor. Türkiye'si, Fransa'sı, İtalya'sı Meksika'sı, İspanya'sı, Arjantin'i, Şili'si fark etmiyor.

Dünya'da kadına yönelik şiddete dur demek için düzenlenen kanunlara, kadın örgütlenmelerine, kadınların direnişine rağmen şiddet tansiyon yükselterek artmaya devam ediyor. Bu durum aslında sadece bir şiddet problemi değildir aynı zamanda kadın erkek arasında devam eden bir eşitsizlik problemidir. Kamusal ve özel alanda şiddete maruz kalan kadınlar, toplumda da adil olarak yer alamıyor. Bu sorun toplumun tüm yapılanmasını etkiliyor. Yasalarda yeni düzenlemeler yapılsa da bu durum kadınları hiçbir zaman güvence altına almaya yetmiyor. Özellikle ülkemizde hukuki pratiklerde, kadın tecavüzcüleri ve katillerine haksız ceza indirimleri getiriliyor. Yasalar uygulanıyor olsa dahi şiddet konusuna çözüm bulunamıyor. Bunun da en büyük sebebi Türkiye'deki ataerkil düzenin toplumsal yapıya hakim olması sorunu ve kadınların şiddetle denetim altına alınabileceği düşüncesi. Buna ek olarak kadınların tutumları, giydikleri giysiler, hayat tarzları da maruz kaldıkları şiddetin ve hatta kanunlarda yapılan ceza-i indirimlerin de en önemli parametresi olmakta. Kadınlar bu sebeplerle devletlerin kanunlarına, politikalarına ve kurumlarına güven duymuyor ve kendi yaşam haklarına kendileri sahip çıkmak adına meydanlara yürüyor (http://feminisite.net/index.php).

Birleşmiş Milletlerin raporlarına göre dünya üzerinde yaşayan kadınların %35'i yaşamları süresince en az bir defa şiddet görmüştür. Yine toplanan veriler ışığında dünya üzerinde 2017 yılında hayatını kaybeden yaklaşık 87000 kadının katillerinin %58'i sevgilisi ya da aile fertlerinden meydana gelmektedir. 15 ila 50 yaş arası he 5 kadın veya kız evlattan birisi çevresindekilerden cinsi ya da fiziki şiddet görüyor. Ülkemizde yalnızca 2019 yılının kasımına kadar hayatını kaybeden kadın sayısı kamusal verilerde 299 olsa da kadın örgütlerine göre bu rakam 369'u bulmaktadır. BM'nin Amerika kıtası için açıkladığı verilerde 2018 yılı için en az 3529 kadın cinayete kurban gitmiştir. Bu veriler 25 Latin Amerika ülkesi ve

Karayipleri kapsamaktadır. Yine BM'nin değerlendirmelerine göre; en çok cinayetin işlendiği ülkelerden dördü Orta Amerika ülkesi olarak; El Salvador, Honduras, Guatemala ve Dominik Cumhuriyeti'dir. Bu sonuçlar neticesinde bölgede yaşayan kadınlar yaşadıkları bu zulme bir dur demek için sokaklara çıktı ve Şili'de fitilini ateşleyip dünyaya yayılan Las Tesis hareketi bu yüzden orada başladı (https://tr.euronews.com).

Resim 45. Las Tesis Dünya (TRENDLERLİSTESİ)

(https://www.trendlerlistesi.com/2019/12/las-tesis-ne-demek-sarki-sozleri.html, (28.11.2019))

Şili vatandaşları 6 Ekim 2019'dan bu yana ulaşım, eğitim ve sağlık alanındaki sorunları için meydanlarda eylem yapıyordu. Ayrıca bu gösterilerin sembolü olan pandomim sanatçısı Daniela Carrasco, 19 Ekim 2019 günü emniyet güçlerince tutuklanmış ve 20 Ekim'de Santiago'nun güneyinde bulunan belediye binasının demirlerine asılmış halde cansız bedeni bulunmuştu. Ölüm sebebi erkek şiddetiydi. Yaşanan bu elim durumdan sonra Şili Milli Oyuncular Sendikası olan SIDARTE ve NiUnaMenos Chile adlı topluluk Daniela adına çeşitli kampanyalar organize edip hak savaşı başlattılar (https://twitter.com/Abofemcl?Fsili-gozaltinda-oldurulduguu-sanilan-la-mimo-icin-adalet-istiyor, (26.10.2019)).

Onun yanı sıra Şilili bir kadın imzasıyla basında yer bulan mektubun sözleri de şu şekildedir: (https://twitter.com/Abofemcl?Fsili-gozaltinda-oldurulduguu-sanilan-la-mimo-icin-adalet-istiyor, (26.10.2019))

"Sizlere uzaklardan, Şili denilen bir ülkeden ve kaçırılan, işkence gören ve tecavüze uğrayan bir kadın adına yazıyorum. Size vücudumu sunuyorum ama atan Şilili kalbi bir yana ayırıyorum. Tüm kanun uygulayıcılar! Beni öldürmeyeceksiniz, tekrar yaşayacağım! İçimdeki kadın Santiago'nun zorbalarına, diktatörlerine teslim olmayacak. Pinochet'nin gölgesi ve sokaklarımızda dolaşan ölüm beni hayal kırıklığına uğratmayacak! Ölüler veya kelimeler… Herkesin kendi dili vardır. Ben bir sokak sanatçısıyım ve benim anadilim Devrim. Mücadele eden tüm kadınlara, gülümseyin…"

Şili'de yaşayan kadınlar için bu isyan ilk kez ortaya çıkmıyor. Pinochet'in gidişinden sonra ülkede demokrasi varmış gibi görünse de önceki sene de Valdivia Üniversitesi'nde taciz ve cinsel istismar için yapılan öğrenci hareketleri de bu isyanlara bir örnektir. Daniela'nın gözaltına alındıktan sonra öldürülmesiyle başlayan yeni isyanda kadınlar bir araya gelerek Yolunda bir Tecavüzcü isimli danslı protestolarını düzenlemişler ve sosyal medya aracılıyla dünya gündemine oturmuşlardır. Şili'de faaliyet gösteren feminist örgüt Las Tesis, bu protestoyu aslında Daniela'nın ölümü üzerine hemen yapmak istemiş fakat Şili'nin her yerinde ortaya çıkan eylemler yüzünden ertelemek mecburiyetinde kalmıştır. Las Tesis, aslında Şili'nin Valparaíso kentinde bulunan bir tiyatro topluluğunun adıdır. Topluluk, Şili'deki tacize, cinsel istismar ve tecavüz vakalarına farkındalık yaratmak adına şarkı söyleyerek ve bir yandan da yaptıkları dans ile seslerini tüm dünyaya duyurmayı başarmışlardır. Bu eylemler esnasında polisin kullandığı kaba kuvvet nedeniyle gözlerini kaybeden aktivistleri temsil etmek amacıyla gözlerini siyah bantlarla kapatmış ve bu durumu yaşanılan tedirginliğin karanlık yanı şeklinde de yorumlamamızı sağlamışlardır. Yapılan bu hareketler kısa zamanda emsalsiz bir isyana dönüşmüştür. Taciz, cinsel istismar ve tecavüzün kol gezdiği bölgede bu durumu protesto etmek ve bu olaylara maruz kalanları da savunmak için bu gösteri şarkısı tüm dünyada bulunan feminist örgütler tarafından bir marş olarak

söylenmektedir. Marşın içeriğinde kadın cinayetleri, kayıplar ve tecavüz konularından bahsediliyor (https://dadanizm.com/2019/12/03/manifetso-gibi-dans-silideki-kivilcim-dunyaya-yayiliyor/, (12.12.2019)).

Şilili Feminist Örgüt Las Tesis'li kadınlar ilk kez 20 Kasım 2019'da Şili'nin başkenti Santiago'ya yaklaşık 120 km uzaklıktaki Valparaiso'da kendi besteledikleri ve İspanyolca ismi Un Violador En Tu Camino olan Türkçe'ye peşindeki tecavüzcü olarak çevrilen marş eşliğinde protesto gösterisi düzenlediler. Onu takiben Kadına uygulanan şiddet için mücadele günü olan 25 Kasım günü yine Şili'li kadınlar Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Bakanlığı ve Şili Yüksek Mahkemesi'nin karşısında danslar eşliğinde bir gösteri düzenlediler. Düzenledikleri bu danslı marşlı eylemle kadın cinayetlerini, kadına yönelik cinsel saldırıları ve cinsel istismarları, patrimonyal sistemi ve şiddeti önleyemeyen kurumları, onların yöneticilerini kınadılar. Üzerlerine giydikleri eğlenceli kostümlerle ve gözlerini siyah bantlarla kapatarak hareket eden eylemci kadınlar ülkenin polislerini, hukuk görevlilerini, hükümeti ve devlet başkanını söyledikleri marş eşliğinde tek tek parmaklarıyla işaret ederek sloganlarını sürdürdüler. Bu marşın sözleri erkeklerin baskıcı tutumlarından ve patrimonyal sistemden dolayı şiddete maruz kaldıklarını anlatan bir savaş ilahisi şeklinde tanımlanıyordu. İspanyolca ve Türkçe sözleri aşağıdadır: (https://tr.euronews.com/, (08.12.2019))

Letra de "Un violador en tu camino"
El patriarcado es un juez
Que nos juzga por nacer
Y nuestro castigo
Es la violencia que no ves
El patriarcado es un juez
Que nos juzga por nacer
Y nuestro castigo
Es la violencia que ya ves
Es femicidio
Impunidad para mi asesino

Es la desaparición
Es la violación
Y la culpa no era mía, ni donde estaba, ni cómo vestía
Y la culpa no era mía, ni donde estaba, ni cómo vestía
Y la culpa no era mía, ni donde estaba, ni cómo vestía
Y la culpa no era mía, ni donde estaba, ni cómo vestía

El violador eras tú
El violador eres tú

Şilili feminist örgüt Las Tesis'in "Yolunda Bir Tecavüzcü" marşı sözlerinin Türkçesi: (https://tr.euronews.com/, (08.12.2019))

Baskıcı devlet eril bir tecavüzcüdür.

Ataerkillik bir yargıçtır, bizi dünyaya gelmiş olmakla suçlayan…

Cezamız senin görmediğin şiddettir, kadın cinayetidir, katliamın dokunulmazlığıdır, kaybolmaktır, tecavüzdür.

Tabii ki suç bende değildi! Ne nerede bulunduğumda ne de nasıl giyinmiş olduğumda…

Tecavüzcü sendin, tecavüzcü sensin!

Polislerdir. Yargıçlar, devlet, başkandır.

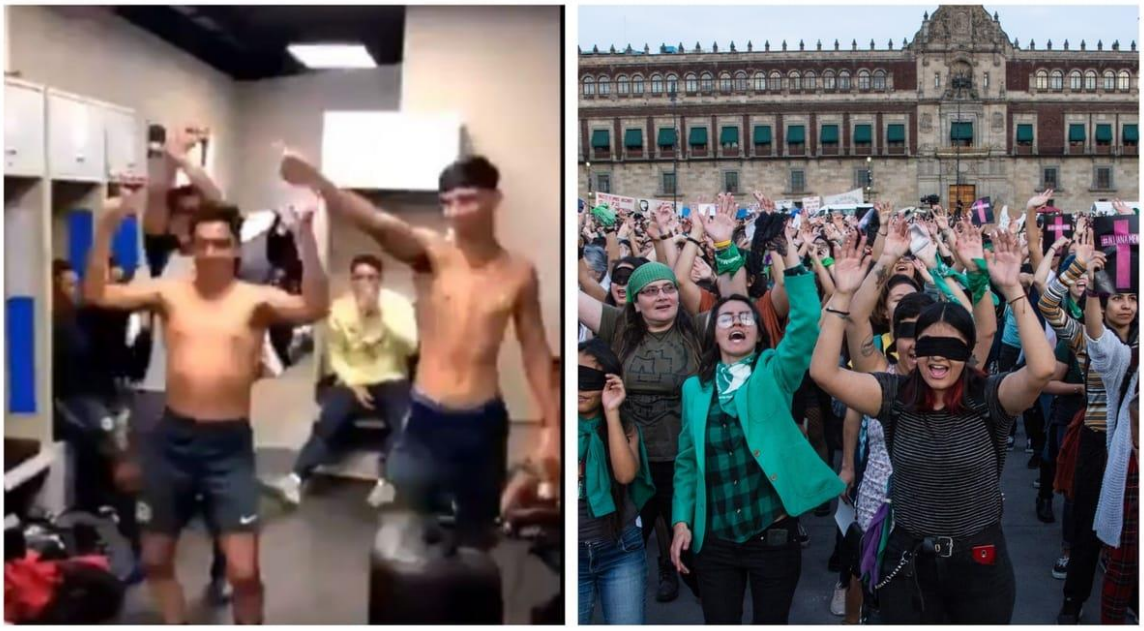
Baskıcı devlet, eril bir tecavüzcüdür.

Tecavüzcü sendin. Tecavüzcü sensin!

Tecavüzcü sendin, tecavüzcü sensin!

Bu hareket çok kısa zamanda birçok dünya ülkesinde yankı buldu. Şarkılı protesto eylemleri, yalnızca Meksika, Kosta Rika, Kolombiya ve Arjantin'e değil, Kanada, Avustralya ve Fransa, Almanya ve İspanya gibi Avrupa ülkelerine ve Brezilya, İtalya, Peru, Amerika, İngiltere ve Türkiye'ye de yayıldı ve bestelenen bu

marş her ülkede kendi dilinde söylenmeye başladı. Dünya'nın bütününe dağılan bu eylem 29 Kasım'da Meksika'da yankı buldu. Meksika'da hayatlarını zor şartlarda sürdüren kadınlar şiddete karşı başkentleri Mexico City'de ulusal üstünlük inancını kınamak ve kadın cinayetlerini durdurmak için protesto gösterileri düzenledi. 7 Aralık Günü tekrar meydanlara çıkan kadınlar bu kez Mexico City Futbol Kulübü'nün 17 yaş altındaki futbolcularının soyunma odalarında Las Tesis marşı ile dalga geçmelerini ve bu çektikleri videoyu sosyal platformlarda yayınlamalarını protesto ettiler (https://mexiconewsdaily.com/news/women-join-international-protest-against-violence/, (12.12.2019)).

Resim 46. Las Tesis Dünya (MİTU)

(https://wearemitu.com/entertainment/club-america-the-soccer-team-mexicans-love-to-hate-just-mocked-feminist-protests-and-folks-are-muy-encabronados/,(12.12.2019))

Resim 47. Las Tesis Dünya (MEXICONEWDAILY)

(https://mexiconewsdaily.com/news/women-join-international-protest-against-violence/, (12.12.2019)).

Resim 48. Las Tesis Dünya (DADAİZM)

https://dadanizm.com/2019/12/03/manifetso-gibi-dans-silideki-kivilcim-dunyaya-yayiliyor/,12.12.2019))

Resim 49. Las Tesis Dünya (TESAD)

(https://www.tesadernegi.org/sivil-itaatsizlik-kavrami-baglaminda-las-tesis-eylemlerinin-degerlendirilmesi.html?,(12.12.2019))

Resim 50. Las Tesis Dünya (ONEDİO)

(https://onedio.com/haber/silili-kadinlarin-baslattigi-lastesis-cagrisi-yayiliyor-fransa-dan-ispanya-ya-kadinlar-sokakta, (12.12.2019))

Resim 51. Las Tesis Dünya (LADOS)

(https://www.radiodos.com.ar/37907-el-violador-eres-tu-el-conmovedor-himno-chileno-contra-la-violencia-machista-dio-la-vuelta-al-mundo,(12.12.2019))

Şili ve Meksika'dan sonra Yunanistanlı kadınlar da Las Tesis ile erkek şiddetine karşı eylemde bulundu. Başkentleri Atina'da bulunan parlamento binası önünde bir araya gelen kadınlar Las Tesis şarkısını söyleyip dans ederek protesto gösterisi yaptılar. 'Nerede olursam olayım ya da ne giyersem giyeyim suç bende değil' şeklinde slogan atan kadınlar bir yandan 'Tecavüzcü sensin' diye haykırarak diğer yandan parmaklarıyla da ileriyi işaret ettiler. Dans ederek yapılan protestoda birçok kadın gözlerini siyah bantla bantladı ve boyunlarına eşarp taktı. (https://tr.euronews.com/,(22.12.2019)).

Resim 52. Las Tesis Dünya (EURONEWS)

(https://tr.euronews.com/2019/12/22/yunanistan-da-kadinlar-las-tesis-esliginde-erkek-siddetini-protesto-etti, (25.12.2019))

3.6.1. Türkiye ve Avrupalı Türk Kadınların Las Tesis Eylemleri

Las Tesis Eylemi, tüm dünya ile birlikte Türkiye'de de gündem yarattı. Şili'deki kadınların çığlığını duyan Türkiye'deki kadın örgütleri de bu çığlığa sessiz kalmadı ve Kadın Meclislerinin 8 Aralık 2019 Pazar günü toplanma çağrısına cevap verdi. Toplulukların arasında sanatçıların da bulunduğu çok sayıda kadın İstanbul Kadıköy İskelesi'nde toplanarak bir yürüyüş gerçekleştirdi. Eylem sırasında Şili'nin peşindeki tecavüzcü marşında kesitler de dile getirilerek kadına şiddet protesto edildi. Bu sözler arasında Suç bende değil her neredeysem, ne giydiysem suç bende değil kısmı dikkat çekti. Kadınların marşın Türkçe sözlerinden sonra İspanyolca versiyonunu da söylemek istemesi üzerine polis duruma müdahale etti. Gaz ile yapılan durdurma girişimlerini protesto etmek için kadınlar hep bir ağızdan "Kadınları değil katilleri durdurun!" şeklinde slogan attılar. Emniyet güçlerinin gözaltına alma çabalarına ise kalabalık tepki gösterdi. Kadıköy sokaklarında Bahariye Caddesi boyunca slogan atarak yürüyen kalabalığa bölgede yaşayanlar da

destek verdi. Dünya'nın çoğu ülkesi ve şehrinde gerçekleştirilen bu hareket, İstanbul'da polis tarafından engellendi, tamamlanmasına izin verilmedi. Topluluktaki kadınlar tartaklandı ve darp edildi. Ters kelepçe takılmak suretiyle 6 kadın, Ayşen Ece Kavas, Fidan Ataselim, Nisa Kör, Seda Elhan Barbaros, Sevda Yeniköylü, Yaprak Okatalı polis gücüyle, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na karşı davranışta bulunmak, Cumhurbaşkanlığına sözlü saldırı, Türkiye Cumhuriyeti'ni, ona bağlı kurumlarını ve organlarını küçük düşürme suçlamasıyla gözaltına alındı. Sonraki gün Anadolu Adliyesi'nde hakim karşısına çıkarıldılar ve soruşturma süresince adli kontrol şartıyla serbest bırakıldılar (http://feminisite.net/index.php/2019/12/las-tesis-istanbul-eylemine-dair-notlar/, (23.12.2019))

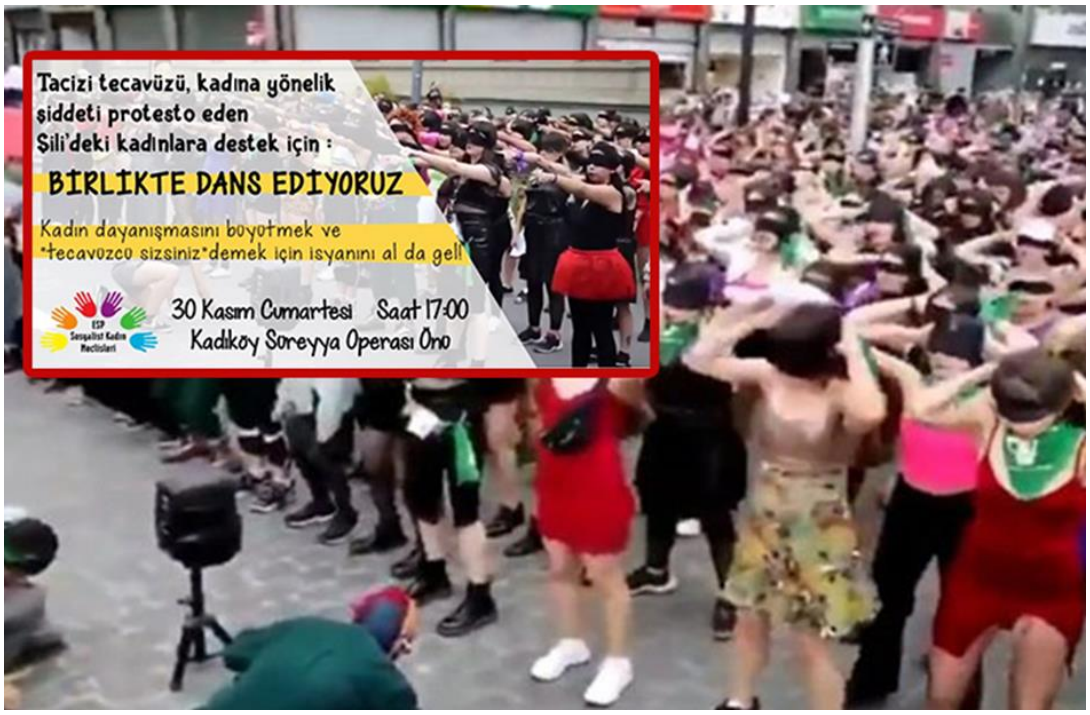

Resim 53. Las Tesis Türkiye (INDEPENDENTTÜRKÇE)

(https://www.independentturkish.com/node/, (25.12.2019))

Resim 54. Las Tesis Türkiye (T24) (https://t24.com.tr/foto-haber/kadikoy-deki-las-tesis-performansina-polis-mudahalesi,9173, (25.12.2019))

Resim 55. Las Tesis Türkiye (TELE1)

(https://tele1.com.tr/silili-kadinlarin-dansli-protestosu-istanbulda-da-yapilacak-tecavuzcu-sizsiniz-demek-icin-isyanini-da-al-gel-105705/, (23.12.2019))

Aynı eylem aynı tarihte Ankara'da Türkiye'de de Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu tarafından düzenlendi ve orada da polis müdahalesiyle karşılaştı. Kadınlar attıkları sloganlarla ve Şili'nin danslı marşını söyleyerek yürüdüler.

Resim 56. Las Tesis Türkiye (TÜKENMEZHABER)

(https://www.tukenmezhaber.com/guncel/tgb-universiteli-kadinlarin-las-tesis-eylemini-hedef-aldi, (26.12.2019))

Bu eylemlerden sonra Las Tesis hareketi Meclise de taşındı. Meclis Genel Kurulu'nda 2020 senesi bütçelerine yönelik yapılan soru cevap kısmında söz alan CHP İstanbul Milletvekili Saliha Sera Kadıgil Sütlü, tüm dünyada yapılan eylemin bir tek bizim ülkemizde yapılamadığını dile getirdi ve 'Şimdi kadın milletvekilleri olarak şiddet gören, öldürülen tüm kadınlar adına size iki çift lafımız olacak' sözlerinden sonra CHP'li milletvekilleri marşın sözlerini oturdukları masa önlerinde bulunan kapaklara elleriyle vurarak seslendirdiler. Ayrıca HDP Grubunun da destek verdiği eylemde kadın milletvekillerin boyunlarında mor fularlar olması ve ellerinde cinayet sonucu hayatını kaybetmiş kadınların fotoğraflarının bulunması da dikkat çekti. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ise cinayete kurban giden kadınların hepsinin

ortak acı oluşturduğunu dile getirdi ve Şarkının sözlerindeki "Tecavüzcü sensin, öldüren sensin; polisler, hâkimler, devlet ve başkan" şeklindeki sözlere dikkat çekerek, "Eğer bunları söyleyerek bu mesele çözülecekse Meclis de duysun. Eğer bu Meclis, 'Bunları söylemeye devam etsinler' derse ben İçişleri Bakanı'yım, kanuna rağmen, Anayasa'ya rağmen en geniş hakkımı kullanacağım." diye konuştu. Bakan Soylu, milletvekillerinin de bakanların da sorumlu olduğunu belirterek "Tecavüzcü sensin, öldüren sensin; polisler, hâkimler, devlet..." diye bir grubu çerçeve içerisine almamak gerektiğini söyledi. Söz konusu dansın sözlerinin Şili'de ortaya çıktığına işaret eden Soylu, "Dans, elbette ki dans. O zaman CHP Grubu 'Tecavüzcü demekte bir mahzur yok' desin. 'Tecavüzcü polis?' Böyle bir şey olabilir mi? Şili'de polis 2 kadını öldürdü, eylem onun için çıktı. Yani sizin söylediğiniz sebeple çıkmadı. Bu Almanya'da yok ama siz kendiniz buna bir mana üretebilirsiniz. Fakat bu Türkiye'de polise, hâkime, devlete, Başkan'a 'tecavüzcü' ve 'öldüren' demeyi gerektirmiyor. Eğer dansla olacaksa hepimiz dans edelim ayrıca en çok dansı Latin Amerika yapıyor, ne durumda olduğunu biliyoruz" dedi (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mecliste-las-tesis-protestosu-dansla-olacaksa-hepimiz-dans-edelim, (28.12.2019)).

Resim 57. Las Tesis Türkiye (ENSONHABER)

(https://www.ensonhaber.com/chpli-ve-hdpli-kadin-vekillerden-las-tesis-eylemi.html, (28.12.2019))

Resim 58. Las Tesis Türkiye (HABERTÜRK)

(https://www.haberturk.com/silili-kadinlarin-dunyaya-yayilan-dansli-protestosu-las-tesis-tbmm-de, (28.12.2019))

Meclisteki Las Tesis eyleminden sonra İzmirli kadınlarda Las Tesis'e ses verdi. İzmir Alsancak'ta toplanan binlerce kadın "Asla yalnız yürümeyeceksin" sloganıyla yürüyüş gerçekleştirdi. Yürüyüşün ardından Las Tesis dansı ile kadın cinayetlerini protesto eden grup, alkışlarla eylemi sonlandırdı. Kadın Meclisi Üyesi Hilal Susuz, eylem sonrası yaptığı açıklamada, "Şili'de başlayan Las Tesis hareketi tüm dünyaya yayıldı. Biz de İzmir'den bu mücadeleye ortak olduk. Buradan şiddet gören, tecavüze uğrayan kadınlara selam göndermek istedik, yalnız değilsiniz demek istedik. Kadın meclislerinin başlattığı bu dayanışmaya, diğer sivil toplum kuruşları temsilcileri de katıldı" Las Tesis eylemi İzmir'de kadınların yoğun katılım ile gerçekleşti (https://www.birgun.net/haber/dalga-dalga-yayiliyor-las-tesis-protestosu-izmir-de, (28.12.2019)).

İzmir'deki bu harekete katılımları sebebiyle tutuklanan 25 kadın ise ifadeleri alındıktan sonra salıverildi. Kadınlar, Güvenlik Şube Müdürlüğü ekipleri aracılığıyla bazıları protesto esnasında bazıları da gösteriden sonra olmak üzere evlerine düzenlenen operasyonlarla gözaltına alınmışlardı. (https://www.birgun.net/haber)

Resim 59. Las Tesis Türkiye (BİRGÜN)

(https://www.birgun.net/haber/izmir-de-las-tesis-eylemi-sonrasi-gozaltina-alinan-20-kadin-serbest-birakildi, (28.12.2019))

Las Tesis'in marşlı, danslı, protestosu son olarak Beşiktaş'ta gerçekleştirildi. Kadınlar hep bir ağızdan, "Tecavüzcü sensin, suçlu polisler, suçlu yargıçlar, suçlu aranızda, devlet farkında" dedi. Şili'de tecavüz, taciz, kadın cinayetleri ve kadına yönelik şiddete karşı başlatılan Las Tesis eylemi İstanbul ve İzmir'de kadınlar tarafından gerçekleştirildi. İstanbul'da Barbaros Hayrettin Paşa Meydanı'nda bir araya gelen yüzlerce kadın, "Benim bedenim benim kararım" diye şarkı söyleyip dans etti. Eylemin ardından kadınlar "Bir kişi daha eksilmeyeceğiz" şeklinde sloganlar attı (https://www.birgun.net/haber/hayir-diyorsam-hayirdir, (28.12.2019)).

Resim 60. Las Tesis Türkiye (SENDİKA.ORG)

(https://sendika63.org/2019/12/las-tesis-besiktasta-suclu-aranizda-devlet-farkinda, (27.12.2019))

Las Tesis hareketi Kuzey Kıbrıs'ta Gazimağusa'da düzenlendi. Burcu Okumuş isimli kadının 2017 senesinde kocası tarafından bıçaklanıp katledildiği Yemen Kahvesi'nin önünde başlatılan gösteriye katılım yoğundu. Gösteriye katılanlar Las Tesis ile eylemlerini gerçekleştirdiler. Aktivistlerden bazıları yaptıkları açıklamada Kuzey Kıbrıs'ın eskiden çok güzel bir vatan olduğunu fakat son senelerde yaşanan şiddet, cinayet ve suç oranlarında yüksek artış meydana geldiğini dile getirdiler. Bu sebeple yetkililerden gerekli çalışmalarda bulunmalarını talep ettiler. Kadınlar ayrıca bu suç oranlarını düşürmek adına caydırıcı tedbirlerin alınmasını, cezaların arttırılmasını, suç potansiyeli taşıyanların ülke dışında bırakılmasını ve suçu gerçekleştiren kişilerin de aftan muaf tutulmasını talep ettiler (https://www.diyaloggazetesi.com/kibris/gazimagusada-las-tesis-h74929.html, (28.12.2019)).

Resim 61. Las Tesis Türkiye (DİALOGGAZETESİ)

(https://www.diyaloggazetesi.com/kibris/gazimagusada-las-tesis-h74929.html, (28.12.2019))

Las Tesis İstanbul, Ankara ve İzmir'den sonra Konya ve Mersin'e de ulaştı. Konya'da yaşayan kadınlar şiddet, cinsel taciz ve kadın cinayetlerine karşı eylemlerini gerçekleştirip Las Tesis'i dans ederek söylediler. Mersin'deyse Özgecan Aslan Barış Meydanı'nda toplanan kadınların Las Tesis protestosu şarkının sözleri sebep gösterilerek Valilik kararıyla engellendi (http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video/1710410/konyada-kadinlar-las-tesis-eyleminde-bulustu.html, (28.12.2019))

Resim 62. Las Tesis Türkiye (BİANET) (http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/217213-kadikoy-de-gozaltina-alinan-kadinlar-adli-kontrole-itiraz-etti, (28.12.2019))

Resim 63. Las Tesis Türkiye (YOLCULUK) (https://gazeteyolculuk.net/konyada-kadinlar-las-tesis-eyleminde-bulustu, (28.12.2019))

Resim 64. Las Tesis Türkiye (CUMHURİYET)

(http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video/1710410/konyada-kadinlar-las-tesis-eyleminde-bulustu.html, (28.12.2019))

Türkiye Gençlik Birliği, ‘Las Tesis dansı adı altında devlet düşmanlığı yapılmasına izin vermeyeceğiz’ sözleriyle Türkiye’de gerçekleştirilen gösterileri protesto etti. TGB destekçileri Ankara Üniversitesi'nde bir araya gelerek ülkede gerçekleştirilen bu hareketleri desteklemediklerini açıkladılar. Ankara Üniversitesi Cebeci Kampüsü’nde yapılması düşünülen Las Tesis hareketi öncesinde bir araya gelen 30 civarında kişi, Las Tesis hareketinin Devlet düşmanlığı olduğunu dile getirerek 'Kiminle dans ettiğinizin farkında mısınız? ' yazılı bir pankart açtılar (https://tr.sputniknews.com/turkiye/201912241040905814-tgbden-las-tesis-eylemlerine-protesto/, (28.12.2019)).

TGB üyelerinin basına yaptığı açıklamadaki ifadeleri: ‘Kadın erkek el ele, Türkiye'nin üstündeki bulutları dağıttıkça kadın sorunu çözülmektedir. Türk kadını ve Türk erkeği yüz yıldan fazladır aynı cephede, omuz omuza, aynı toplum içerisinde, aynı devletin çatısı altında savaşmaktadır. Kadınımızı toplumumuzdan ve devletimizden koparma çabaları boşunadır. Kadın mücadelesinin temeline erkek

düşmanlığını koyan, emperyalizmin güdümünde çalışma yürüten feminist örgütler kadını daha ağır zincirlerin altına sokmaktadır. Türk kadınını bataklığa çekme çabaları boşunadır' şeklindeydi. Bununla birlikte basına yaptıkları açıklama esnasında bir kadının gruba su fırlatarak tepki göstermesi üzerine kadın emniyet güçleri tarafından gözaltına alınırken, TGB üyelerinin 'Cumhuriyet kadını devletinin yanında' biçiminde söylemde bulundukları görüldü (https://tr.sputniknews.com/turkiye/201912241040905814-tgbden-las-tesis-eylemlerine-protesto/, (28.12.2019)).

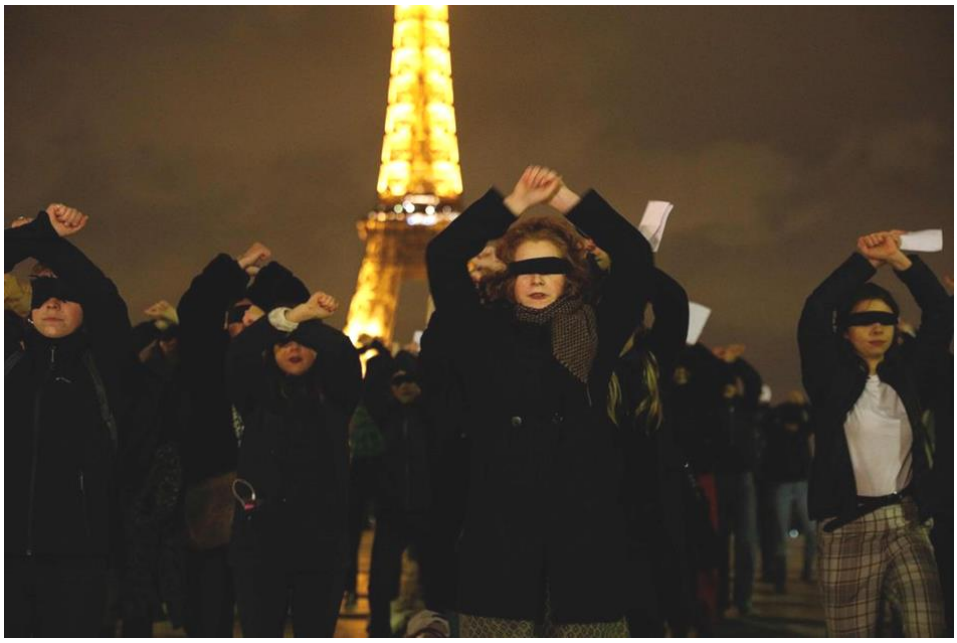

Resim 65. Las Tesis Türkiye (AYDINLIK)

(https://www.aydinlik.com.tr/tgb-las-tesis-e-izin-vermedi-genclik-aralik-2019, (28.12.2019))

Bütün dünyada düzenlenen gösterilerde yalnızca Türkiye'de gözaltına alınmaların gerçekleşmesi dünya kadınları tarafından tepkiyle karşılandı. Paris'te yaşayan kadınlar Eyfel Kulesi'ne yakın bir sokakta, Türkiye'de ve Şili'de yaşayan kadınlara mesaj gönderdi. Parisli kadınların 'kadınları değil katilleri durdurun' pankartını duvara astığı video sosyal medya aracığıyla yayınlandı. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu yetkilisi Fidan Ataselim 'Öyle gerçeğiz ki

dünyanın her yerindeyiz. Yaşasın kadınlar !' sözleriyle eyleme destek verdi. (https://onedio.com/haber/silili-kadinlarin-baslattigi-lastesis-cagrisi-yayiliyor-fransa-dan-ispanya-ya-kadinlar-sokakta, 27.12.2019)).

Resim 66. Las Tesis Türkiye (DADANİZM)

(https://dadanizm.com/2019/12/03/manifetso-gibi-dans-silideki-kivilcim-dunyaya-yayiliyor/,(27.12.2019))

Paris'teki eyleme benzer bir eylem de Londra'da gerçekleşti. Burada yaşayan Türk asıllı kadınlar kadın karşı şiddeti protesto etmek amacıyla Las Tesis Eylemi düzenledi. Kadın toplulukları aracılığıyla Londra'nın kuzeyinde bulunan Wood Green Kütüphanesi önünde düzenlenen gösteri yağan yağmura rağmen sürdü. 150 civarında kadının destek verdiği gösteride kadınlar bendir ve davul çalarak Las Tesis şarkısını söyledi ve halay çekti. Eyleme destek verenler arasında İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi, Avrupa Demokratik Kadın Hareketi, Britanya Alevi Kadınlar Birliği, Bozca-Der Kadın Kolları, Day-Mer Kadın Komisyonu, Sosyalist Kadınlar Birliği, Enfield Alevi Kültür Merkezi Kadın Komisyonu, Tilkililer Kadın Komisyonu, Kürecik Kadın Komisyonu da vardı. İAKM Cemevi Kadın Kolları Başkanı Sevgi Sarıtaş, gerçekleştirdiği basın açıklamasında kadın cinayetlerinin

dünyanın her yerinde artarak devam etmesine tepki olarak Las Tesis hareketinin başlattığı eyleme bizler de Londra'dan destek vermek için bugün burada toplandık. Buradan bütün dünyadaki direnen kadınlara sesleniyoruz' dedi. Sarıtaş, 'Kadınlar öldürülüyor; ister sokakta, ister işte, ister evde, giyiminden gülüşüne her hareketine müdahale edilen kadınlar yaşamaya değil sağ kalmaya çalışıyor. Pek çok kadın, namus davası nedeniyle, boşandığı için, boşanmak isteğini dile getirdiğinde ve sapkın fikirli erkeklerin bir anlık zevki için hiç tanımadıkları adamlar, eşleri ya da sevdiği erkekler tarafından öldürülmektedir. Bir kurban polisi aramadan önce ortalama 35 kere aynı saldırıya maruz kalmaktadır. Her hafta 2 kadın eşi ya da eski eşi/partneri tarafından öldürülmektedir. Her 1 dakikada bir aile içi şiddet şikayeti polise bildirilmektedir. Her 4 kadından biri yetişkinlikte cinsel saldırıya maruz kalmaktadır. Polise bildirilen tecavüzlerin sadece yüzde 5'inde saldırgan mahkeme tarafından suçlu bulunmuştur' dedi. Sarıtaş açıklamasını şu sözlerle sürdürdü: (http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/londrada-turk-kadinlardan-las-tesis-ruzgari, (27.12.2019))

'Her yıl 250 adet zorunlu evlilik yapıldığı rapor edilmektedir. Her yıl sayısı bin 420'e varan kadın insan ticareti yapanlar tarafından cinsel sömürü amaçlı İngiltere'ye kaçırılmaktadır. Biz bugün 'şiddete son' derken, dünyanın birçok yerinde kadınlar dövülüyor, hakarete ve tacize uğruyor, öldürülüyor. Dünyada birçok şey değişiyor, ama kadınlara yapılan şiddet hiç değişmiyor. Esas sorumlular kadına şiddet uygulandığı zaman erkeklerin sırtını sıvazlayanlardır.' İngilizce olarak yapılan basın açıklamasıysa Eylem Özdemir aracılığıyla gerçekleştirildi (http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/londrada-turk-kadinlardan-las-tesis-ruzgari, (27.12.2019)).

Resim 67. Las Tesis Türkiye (HÜRRİYET)

(http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/londrada-turk-kadinlardan-las-tesis-ruzgari, (27.12.2019))

Resim 68. Las Tesis Türkiye (HÜRRİYET)

(http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/londrada-turk-kadinlardan-las-tesis-ruzgari, (27.12.2019)).

Resim 69. Las Tesis Türkiye (GAZETEDUVAR)

(https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/12/25/ankara-universitesinde-las-tesise-izin-yok/, (28.12.2019))

Son olarak Ankara Üniversitesi Cebeci Kampüsü'nde dünyada kadına yönelik şiddete karşı sembol haline gelen Las Tesis dansını yapıp şarkısını söylemek isteyen gençlere polis izin vermedi. Kampüsün içine girip eyleme müdahale eden polisler öğrencileri Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin arka bahçesinde gözaltına aldı. 'Susmuyoruz, korkmuyoruz, itaat etmiyoruz', 'Kadınları değil katilleri engelle' söyleminde bulunan öğrencilerden kadınlarla birlikte erkek öğrenciler de gözaltına alındı. TGB üyesi bir grubun bu eylemin gerçekleşmesini engelleme amaçlı toplanması esnasında yaptıkları basın açıklamalarına tepki gösteren kadınlar gruba mor boya fırlatmış ve polis tarafından gözaltına alınmışlardı (https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/ankara-universitesinde-las-tesise-izin-yok, (28.12.2019)).

SONUÇ

Toplumsal hareket kavram olarak ilk kez Lorenz Van Stein tarafından politik çatışmayı, siyasal mücadeleyi tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Önceleri işçi sınıfını bir araya getiren, birleştiren bir yaklaşım olarak görülen bu kavram aynı zamanda Marx ve Engels'in komünist manifestosunda da kendine yer bulmuştur. Bununla birlikte 18. yy'ın ilk yıllarında Saint Simon bu kavramı Fransa'da meydana gelen ve zamanla başka bölgelere de yayılan protesto gösterilerini anlatmak için mevcut durum karşısında toplumun gücünün bir tasviri olarak kullanmıştır.

Günümüzde ise bu kavram sıklıkla politik düzenin merkezi dışında tutulan gruplar ve örgütleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu hareketlerin anlatmak istediği asıl konu, genel anlamıyla toplum, özel anlamıyla ise toplumsal ve politik dünyayı kuşatan kuralların toplumun içinde yer alan bazı kesimler tarafından kabul görmemesi sebebiyle ortaya çıkan bazı memnuniyetsiz durumlar, bu durumlara verilen çeşitli refleksler ve bu reflekslerin örgütlenip bir araya gelmesi sonucunda oluşan hareketlerdir. Bu hareketler bize toplumda var olan bazı taleplerin mevcut sistem içerisinde cevap bulamaması sebebiyle meydana gelen çatışma durumunu göstermektedir. Bu çatışma durumu bireysel olmamakla birlikte; toplumu oluşturan bazı kesimlerin mevcut düzenle kendi taleplerini yerine getirmesi için topyekün olarak mücadele etmesidir. Bu açıdan bakıldığında toplumsal hareketler içinde bulundukları topluma yönelik reformcu ve devrimci hareketlerdir. Yine modern toplumsal hareket süreci on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı sonrası hız kazanmıştır. Bu yıllarda önemli gelişmeler yaşanmış ve geleneksel olarak ortaya çıkan hareketler daha organize, sürekliliği olan ve birey bilincine, öz bilince sahip hareketlere evrilmiştir. Yaşanan bu evrilme süreci yeni sosyal hareketleri beraberinde getirmiştir. Bu kavramda esas olan, sınıf merkezli ve sınıflara özgü niteliklere sahip grupları temsilden çok, kültürel kimliklere sahip ve adalet merkezli, hak arayışını savunan bireylere yönelik bir temsil söz konusudur. Yine bu dönemde nükleer karşıtı, ekolojik, feminist ya da kadın hareketi gibi kavramlar literatüre girmiş aynı zamanda da yeni sosyal hareketlerin ana sorunsalını oluşturmuştur. 1968'li yıllarda ortaya

çıkan öğrenci hareketleriyle birlikte toplumsal hareket boyut değiştirerek yeniye evrilmiş ve bölgesel, ulusal ya da yönetsel alanlara karşı tepkisel bir harekete dönüşmüştür. Bu yeni algısı ile sorun olarak nitelendirilen toplumsal olaylar medyanın da aktif kullanılmasıyla geniş kitlelere ulaşılması adına önemli bir değişimi getirmiştir. Bu sayede toplumda cereyan eden olaylara karşı kitleler daha kolay bir araya gelmekte ve sistemin cevap bulamadığı ya da görmezden geldiği evrensel sorunlara birlikte çözüm aramaktadır. 1968 gençlik hareketlerinden önce ekonomik ve sınıf merkezli olan sorunlar, 68 hareketi ile toplumsal hayatın eşitliği, doğa hakları, kadın hakları gibi global sorunlara dönüşmüş ve daha geniş kesimleri kapsayarak dünyaya yayılmıştır.

Kadın hareketi ya da feminist harekete baktığımızda hem dünyada hem Türkiye'de ikili bir dönemden söz etmemiz gerekir. İlk dönem 18. Yüzyıl sonları ile 20. Yüzyılın ilk yıllarına tekabül eder. Bu yıllar kadın hareketi olarak temsil edilen bir alandan söz etmek pek mümkün değildir. Daha çok sınıf merkezli ve politik bir alan içinde kadınlar kendine yer bulabilmektedir. İkinci dönem iste 60'lı yıllar ile toplumsal hareketlerdeki değişim süreci ile başlar ve günümüze kadara devam eder. Türkiye'de bu dönemi ayrıca 80 öncesi ve 80 sonrası olarak da ayırabilmekteyiz. 80'li yıllar kadınların yeni haklar ve özgürlükler elde etmesinin yolunu açmıştır. Bu durum en çok taşrada yaşayan ve orta alt sınıf kadınlara yeni haklar getirmiştir. Kendi kendilerine hayatları üzerinde hak iddia etmekte yetersiz kalan bu kadınlar için yeni bir dönem başlamıştır. Aynı şekilde kürtaj ve kendi bedenleri hakkında da kadınlar yeni söylemler ortaya koymuşlardır. Yeni kadın hareketinin önceliği olan bu iki kavram kimlik ve bedendir. Batı'da erkeğin üstünlüğünü savunan eski medeni kanunlar Almanya'da ve İskandinav ülkelerinde 1950'lerde, İngiltere, Fransa, Belçika gibi ülkelerde 60'larda, Yunanistan ve İtalya'da 70'lerde, İspanya ve Portekiz'de 80'lerde yeniden düzenlenmiş ve kadın erkeğin eşit olduğu şekle dönüştürülmüştür. Türkiye'ye baktığımızda ise 1926 yılında İsviçre Medeni kanunu baz alınarak oluşturulan yasa kabul görmemişti. Evlenen kadın eşi olan kişinin yani reisinin yanında sınırlı bir hukuki konumdaydı. Ancak 90'lı yıllara gelindiğinde medeni kanun reformu gündeme getirildi ve 2002 yılı itibariyle yeni Medeni Kanun

ülkemizde yürürlüğe girdi. Bu durum Türk kadınının ve Türkiye'deki kadın hareketinin en büyük ve en net başarısıdır.

Bir meslek mensubu olan, eğitimli ve şehirli kadınlar tüm dünya kadınları için yeni yeni projeler üretmeye başlamışlardır. Bunu destekleyici nitelikte organize edilen yürüyüşler, kampanyalar ve medya aracılığıyla tüm dünyaya seslerini duyurma da başarı kazanmışlardır. 90'lı yıllar ile birlikte kadınlar daha özgür hareket etmeye başlamış ve aralarında birleşerek daha örgütlü mücadelelere başlamışlardır. Bundan başka kitlesel yapılar, sendikalar ve çeşitli meslek kuruluşları içinde kadınlara ait alt birimler yapılanmış ve daha çok kadınsal sorunlara çözüm aranmıştır. Kadın hareketleri bu yıllar ile birlikte sokaktan kurumlara doğru evrilmiş ve dünyada olduğu gibi Türkiye'de de feminist hareket boyut değiştirmiştir. Akademik çalışmalar, toplantılar ve Türkçeye çevrilen yabancı yayınlar sayesinde kadın hareketleri dernek boyutlarına taşınmış ve kurumsallaşmıştır. Aynı zamanda din, ırk, kimlik, statü ve sınıf gözetmeksizin tüm sorunlara karşı bir örgütlenme oluşturulmuştur. Türkiye'de en çok maruz kalınan kadın cinayetleri için çok çeşitli çalışmalar yapılmakta; konuya dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Yine feminist hareketleri destekleyen çok sayıda akademisyen, avukat, sosyolog, psikolog kadınlar için paneller konferanslar organize ederek kadın sorunlarına çözüm üretmeye devam etmektedir.

2013 yılında ortaya çıkan Gezi Parkı eylemlerinde de eylemin ilk gününden itibaren kadınlarımız sokakta, parkta, gaz bombalarına karşı, medyada ve tüm sosyal platformlarda hareketin her aşamasında en önlerde bulunmuşlardır. Kadınlarımızın zaman zaman eylemin simgeleri haline gelmeleri de toplumsal cinsiyet konusunda ülkemizin aşama kaydettiğinin önemli bir işaretidir. Eylemdeki aktif katılımları ve ortaya koydukları performans ile aynı zamanda diğer toplumsal gruplar ile de dayanışma halinde bulunarak toplumsal cinsiyet üzerindeki eşitsizlik ayrımı ortadan kaldırmışlardır.

Bunun yanında 2000'lerde Avrupa Birliği'yle uyumlanma politikası güdülen zamanlarda sıklıkla yeni yasalar çıkarılması ve kadın gruplarının çok çeşitli

yapılanmalar içerisinde bulunma şansı edindiği ve bu yollar aracığıyla yeni haklara kavuşmaya çalıştığı dönemler artık söz konusu değil. Hatta toplumsal cinsiyetçi söylemlerin arttığı kadın cinayetlerinin peşi sıra gerçekleştiği çetin dönemlere geldik. Bu riskler neticesinde hakların tekrar geri kazanımı söz konusu olduğunda kadın hareketlerine ve feminizme ihtiyacın arttığı da görülmektedir. Ama içinde bulunduğumuz patrimonyal düzende sistemin en çok istediği şey feminizmin başarısız olmasıdır ki bu da ancak kadınların bir araya getirilmemesiyle mümkün olacaktır. Bu nedenle Şili'de fitili ateşlenen ve Türkiye'ye de ulaşan Las Tesis hareketi emniyet güçleri tarafından engellenmeye çalışılmaktadır. Diğer taraftan Türkiye'deki kadın hareketlerinin de bütünlük içerisinde olmadığı, farklı dinsel, ideolojik ve sosyolojik yapılardan etkilendiği göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

ADAM, B. D. (1993), "Post-Marxism and the New Social Movement," The Canadian Review of Sociology and Anthropology.

AGGER, B. (1991), "Critical Theory, Poststructuralism, Postmodernism: Their Sociological Relevance", Annual Review of Sociology, 17.

AGGER, B. (2011) "Sanal Benlik", Çev. Volkan HACIOĞLU, İstanbul, Babil Yayınları.

AKINAY, Osman (2003), "Mukavama = Rezistans = Direniş", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay. Özcan Özen), Everest Yay., İstanbul.

AKSULU M. (2013), "Yeni Toplumsal Hareketler: Türkiye'de Hayvan Hakları Savunuculuğu ve Sosyal Medya", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

AKŞİT, B. Tabakoğlu; B. İ. Serdar, A. (2002), "Ulus-Devlet ve Cemaatçi Kültür Arasında Sıkışan Gelişen Sivil Toplum: Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları," DİKMEN, A.A. (Der.), Cumhuriyet Döneminde Siyasal Düşünce ve Modernleşme içinde, 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi (Ankara: Imaj Yayıncılık), Ankara.

AKTEL, M. (2001), Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları, Süleyman Demirel Üniversitesi, C.6, S.2, s,195, İdari ve İktisadi Bilimler Fakültesi Yayını, Isparta.

AL, H. (2002), Bilgi Toplumu ve Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, Bilim Adamı Yayınları.

ALTHUSSER, L. (1987), John Lewis'e Cevap, (çev.: M. Ökmen), Ankara: V Yayınları.

ALTHUSSER, L. (1991), Özeleştiri Ögeleri, (çev.: L. Targu), İstanbul: Belge Yayınları.

ALTHUSSER, L. (2002), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, (çev.: Y. Alp-M.

Özışık), İstanbul: İletişim Yayınları.

ALTHUSSER, L. (2002), Marx İçin, (çev.: I. Ergüden), İstanbul: İthaki.LPUNCU, Baran (2013): "Gezi Parkını Nasıl Okumalı?", Radikal Kitap.

ANDERSON, P. (1988). Gramsci: Hegemonya, Doğu/Batı Sorunu ve Strateji, (çev. T. Günersel), İstanbul: Alan Yayıncılık.

ANDERSON, P. (2004). Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler, (çev.: B. Aksoy), İstanbul: Birikim Yayınları.

ARAT, N. (1991), "Feminizmin ABC'si", Simavi Yayınları, İstanbul.

ARAT, Necla, (2011) "Türkiye'nin Kadınları", (Panel Konuşması), (Erişim)

www.baskonsolosluk.ch/3633/, 6 Mart 2019.

ARAT, N., (1980), "Kadın Sorunu", İstanbul: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları.

ARAT, N., (1996), "Türkiye'de Kadın Olmak", İstanbul: Say Yayınları.

ARAT, Yeşim (2004), "Towards a Democratic Society -The Women's Movement in Turkey in the 1980s"-, htpp://www.leguin.lavlaz.org/ARTICLES/momenwovement-1980s-

ARGIN, Şükrü (2003), "İradenin İyimserliği Aritmetik Olarak Artarken, Aklın Kötümserliği Geometrik Olarak Katlanıyor", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay. Özcan Özen), Everest Yay. İstanbul.

ARONOWITZ, S. (1987), "Theory and Socialist Strategy", Social Text, 16.

ARRIGHI, Giovanni; HOPKINS, Terence; WALLERSTEIN, Immanuel (1995), "Sistem Karşıtı Hareketler", (Çev: C. Kanat, B. Somay, S.Sökmen), Metis Yay., İstanbul.

AYATA, A. vd (2008), "Türkiye'de İnsan Ticaretine Olan farklı Formların İncelenmesi", AB, İçişleri Bakanlığı, IOM tarafından desteklenen proje raporu.

AYDOĞAN, A. (2011), "Küresel Medya", Beta Yayınları: İstanbul.

BAGGULEY, P. (1992), "Social Change, the Middle Class and the Emergence of 'New Social Movements': A Critical Analysis," The Sociological Review,

BAIRD, V. (2004), "Cinsel Çeşitlilik-Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İhlaller", çev. H. Doğan, Metis Yayınları, İstanbul.

BARKER, R. A. (2001), "The Nature of Leadership," Human Relations,

BAYANSAR R. (2014), Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevresel Açıdan Gezi Parkı Olayları, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya.

BAYHAN, Vehbi (2014), Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Direnişi, Birey ve Toplum Dergisi, Bahar 2014, Cilt:4, Sayı:7.

BAYHAN, Vehbi (2012), "İngiliz Baharı mı? Ağustos 2011'de İngiltere'de Yaşanan Ayaklanmaların Sosyolojik Nedenleri", Sosyoloji Konferansları, Sayı:46, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul.

BAYHAN, Vehbi (1997), Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

BEDİRHANOĞLU, F. (2010), Toplumsal Hareketler Bağlamında Şeyh Sait İsyanı, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Van.

BEKTAŞ, H. (2004), Bir Siyasal İletişim Aracı olarak İnternet, s.211, Tablet Kitapevi, Konya.

BENHABİB, Seyla (1999b), "Müzarekeci Bir Demokratik Meşruiyet Modeline Doğru", Demokrasi ve Farklılık –Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması (Yay. Haz: Seyla Benhabib), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

BENHABİB, (der.), Demokrasi ve Farklılık, (çev. Z. Gürata-C. Gürsel), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, Ankara: Vadi Yay.

BENHABİB, S. (1999a), Modernizm, Evrensellik ve Birey, (çev. M. Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

BENHABİB, S. (1999b), "Demokratik Moment ve Farklılık Sorunu", S. Benhabib, (der.), Demokrasi ve Farklılık, (çev. Z. Gürata-C. Gürsel), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

BERGER, Peter L., KELLNER; Hansfried; (1994), "Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge", The Psychosocial Interior of the Family, Ed. Gerald Handel, Gail G. Wittchurch, New York, Walter de Gruyter Inc

BERGER, P.; KELLNER, H. (1994), "Marriage and the Construction of Reality: An Exercise in the Microsociology of Knowledge", The Psychosocial Interior of the Family, Ed. Gerald Handel, Gail G. Wittchurch, Walter de Gruyter Inc, New York.

BERGER, P.; LUCKMANN, T. (2008), Gerçekliğin Sosyal İnşâsı, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi, Çev: Vefa Saygın Öğütle, Paradigma Yayınları, İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül, (1994), "Türkiye'de Kadın Hareketi", Kadın Hareketinin Kurumsallaşması, Fırsatlar ve Rizikolar, Metis Yayınları, İstanbul.

BERKTAY, Fatmagül (1998), "Yeni Bir Yurttaşlık Anlayışına Doğru", Kadınlar Olmadan Asla (Der. Zeynep Göğüş), İstanbul: Sabah Kitapçılık.

BERKTAY, Fatmagül (2003), Tarihin Cinsiyeti, İstanbul: Metis Yay.

BERKTAY, F. (1996), "Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği", İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi. (4): 73-76.

BERTRAM, B. (1995), "New Reflections on the 'Revolutionary' Politics of Ernesto Laclau and Chantal Mouffe," Boundary.

BIRKELAND, J. (1993), "Ecofeminism: Linking Theory and Practice", In: Greta Gaard (Ed.), Ecofeminism: Women, Animals, Nature, Temple University Press, Philadelphia.

BIESANZ, Mavis Hilturen; BIESANZ, Jhon (1974), Introduction To Sociology, Third Edition, Printice Hall, New Jersey.

BOOKCHIN, M. (2013), Toplumu Yeniden Kurmak, (Çev. Kaya Şahin), İstanbul.

BOOKCHIN, M. (2013b), Özgürlüğün Ekolojisi, (Çev. Mustafa Kemal Coşkun), İstanbul.

BRECHER, J.; CASTELLO, Tim; SIMITH, Brendan (2002), Aşağıdan Küreselleşme Dayanışmanın Gücü (Çev. Berna Kurt vd.), Aram Yayınları, İstanbul.

BROOM, Leonard; SELNIZCK, Philip; DARROCH; Broom DOROTY (1981), Sociology, Seventh Edition, Harper.Row Publisher, New York.

BUECHLER, M. (1995), "New Social Movement Theories," Sociological Quarterly,.

BUECHLER, S. M. (2000), Social Movements in Advanced Capitalism (New York; Oxford: Oxford University Press).

BURRIS,V. (1986), "The Discovery of the New Middle Class," Theoryand Sodety,

BUTLER, J., (2008), Cinsiyet Belası, çev. B. Ertür, Metis Yayınları, İstanbul.

BUTLER, J. (2013), "Kritik Queer", Queer Tahayyül, der. S. Yardımcı, Ö. Güçlü, Sel Yayıncılık, İstanbul.

BUTLER, J. (2008), Cinsiyet Belası, çev. B. Ertür, Metis Yayınları, İstanbul.

GÖREGENLİ, M. ve P. Karakuş, (2011), "Türkiye'deki LGBT Bireylerin Günlük Yaşamlarında Maruz Kaldığı Heteroseksist Ayrımcı Tutum ve Uygulamalar", Anti-Homofobi Kitabı 3, Ayrıntı Basımevi, Ankara.

BUTTOM, MIMATTSON, K. (1999), "Deliberative Democracy in Practice: Challenges and Prospects for Civic Deliberation," Polity,

CANER, EMRE (2004), "Kutsal Fahişeden Bakire Meryem'e: Toprak ve Kadın", İstanbul, Su Yayınları.

CASTELLS, M., (2001), The Internet Galaxy. Oxford University Pres, Oxford.

CASTELLS, Manuel (2006), Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 2.Cilt Kimliğin Gücü, (Çeviren: Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

CASTELLS, M. (1996), The Information Age: Economy, Sodety and Culture: The Rise of Network Sodety (Oxford: Blackwell).

CESUR F. (2017), Feminist Teoriler ve Türkiye'deki İzdüşümleri, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.

CHOMSKY, Noam (2013), Occupy / İşgal Et, (Çevriren: Osman Akınhay), Agora Kitaplığı, İstanbul.

COHEN J.; ARATO, A. (1992), Civil Sodety and Political Theory (Cambridge: MIT Press).

COHEN, Jean. L. (1999), "Demokrasi Farlılık ve Özel Yaşam Hakkı", Demokrasi ve Farklılık –Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması- (Yay. Haz: Seyla Benhabib), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

COHEN, Jean. (1999), "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", K. Çayır, (der.), Yeni Sosyal Hareketler, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

COHEN, Joshua. (1998), "Democracy and Liberty", Deliberative Democracy içinde, der. J. Elster, Cambridge: Cambridge University Press.

COHEN, Joshua. (1999a), "Müzakereci Demokraside Usul ve Esas", S. Benhabib, (der.), Demokrasi ve Farklılık, (çev. Z. Gürata-C. Gürsel), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

COHEN, Joshua. (1999b), "Reflections on Habermas on Democracy", Ratio Juris, 12/4.

COHEN, Robin. (1998), "Transnational Social Movements: An Assessment", Paper to the Transnational Communities Program Seminar Held at the School of Geography, University of Oxford.

COHEN, Jean (1999), "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", ÇAYIR, K. (Der.), Yeni Sosyal Hareketler, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

COŞKUN, Mustafa Kemal (2004), Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler: Türkiye'de Demokratik Açılımlar, Ankara Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara.

COŞKUN, Mustafa Kemal (2007), Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler, Dipnot Yayınları, Ankara.

COŞKUN, Mustafa Kemal (2006), Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, 61/1, Ankara.

COTGROVE, S.; DUFF, A. (2003), "Midle-Class Radicalism and Environmentalism," The British Journal of Sodology,

DEMİROĞLU, Topal E. (2014), Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1

GOODWIN, J.; COTGROVE, S.; DUFF, A. (1981), "Environmentalism, Values and Social Change," The British Journal of Sodology,

CURTIS, J. (1971), "Voluntary Association Joining: ACross-National Comparative Note," American Sodological Review, 36/5.

CUTLER, S. J. (1976), "Age Differences in Voluntary Association Memberships," Social Forees, 55/1.

ÇAĞATAY, Yasemin, N.&SOYSAL, N. (1993), "Uluslaşma Süreci ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Düşünceler", 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar (Yay. Haz:Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yay.

ÇAKIR, S. (1994), Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, 2.basım, İstanbul.

ÇAKIR, Serpil (2001), "Bir'in Nostaljisinden Kurtulmak: Siyaset Teorisine ve Pratiğine Cinsiyet Açısından Bakış", Yerli Bir Feminizme Doğru (Yay. Haz: Aynur İlyasoğlu&Necla Akgökçe), İstanbul: Sel Yay.

ÇAYIR, Kenan (1999), "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri:Yeni Sosyal Hareketler", Yeni Sosyal Hareketler, (Haz: Kenan Çayır), Kaknüs Yay., İstanbul.

ÇAYIR, Kenan. (1999), "Yeni Sosyal Hareketler", Teorik Açılımlar, (Haz: Kenan Çayır), Kaknüs Yay., İstanbul.

ÇELİK F. (2010), Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Toplumsal Cinsiyetin Sunumu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

ÇELİK, N. B. (1999), "İdeoloji Kuramlarında Özne: Althusser ve Gramsci", Kültür ve İletişim, 2/2.

ÇETİNKAYA, Y. Doğan. (2014), Toplumsal Hareketler, Tarih Teori ve Deneyim, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÇİMRİN, KÖKÇALAN Füsun. (2010), Yeni Sosyal Hareketler ve Kentsel Yaşam, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı.2, Gümüşhane.

ÇOBAN, T. (2002), "Sivil Toplum ve Sendikal Hareket", Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇOBAN, Barış (2009), Küreselleşme, Direniş Ütopya, Yeni Toplumsal Hareketler, Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

ÇOBAN, B. (2010), "Toplumsal Hareketler Ve Radikal Medya", Yeni Toplumsal Hareketler, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

ÇOPUROĞLU, Y. Cemalettin; ÇETİN, Beyzade Nadir (2010), "Yeni Sosyal Hareketler Paradigması Bağlamında Türkiye'deki Küreselleşme Karşıtı Grupların Birbirleriyle ve Dünyadaki Karşıtlarla Karşılaştırılması", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt: 13 Sayı: 1, Bahar, Ankara.

D'ANIERI, P.; ERNST, C.; KIER, E. (1990), "New Social Movements in Historical Perspective," Comparative Politics,

DALTON, R. J.; KUECHLER, M.; BURKlN, W. (1990), "The Challange of New Movements," R. J. Dalton – M. Kuechler, (der.), Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies,New York: Oxford University Press.

DALTON, R.; BURKIN, W.; DRUMMOND, A. (2001), "Public Opinion and Direct Democracy", Journal of Democracy, 12/4

DALTON, R. J.-Scarrow, S. E.-Cain, B. E. (2004), "Advanced Democracies and the New Politics", Journal of Democracy, 15/1,

DIANI, M. (1992), "The Concept of Social Movement," The Sodological Review, 92.

DİKKOL, S. (2014), Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın Kimliğinin Dönüşümü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.

DOLTAŞ, Dilek, (1991), "Feminizm Açısında Sekizinci Günah ve Bir Cinayet Romanı", Toplum ve Bilim, Sayı:53, İstanbul.

DONOVAN, J. (2005), "Feminist Teori", Çev. A.Bora, M.A. Gevrek, F.Sayılan, İletişim Yayınları, 3.basım, İstanbul.

DURSUN, D. (1997). "Devlet Karşısında Sivil Toplumun Artan Gücü ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme", Türkiye'yi Yeniden Düşünmek, Sempozyum Bildirileri, Ankara: HAK-İŞ Eğitim Yayınları.

DUYVENDAK, J. W. (1995), The Power of Politics: New Sodal Movements in France (San Francisco: Westview Press).

EAGLETON, T. (1996), İdeoloji, (çev. M. Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ERBAY, Y. (1998), "Kavram Olarak Küreselleşme", Yeni Türkiye, 21. Yüzyıl Özel Sayısı-I (Sayı 19)

EICHLER, M. (1977), "Leadership in Social Movements," Sociologicallnquiry, 47/2.

ERBAŞ, H. ve M. K. COŞKUN, (2007), "Sınıf Kimliğinden Kültürel Kimliğe: Fark/Kimlik Politikalarının Yükselişi", Fark/Kimlik SINIF (Der. Hayriye Erbaş), Eos Yayınları, Ankara.

EROL, Pınar (2003), "Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi ve Politikası 'Küreselleşme'Karşıtı Mücadeleler İçin Dersler", MAI ve Küreselleşme Karşıtı Çalışma Grubu, www.antimai.org/bn/dsfelestiri.htm.

EYERMAN, R. (1984), "Social Movements and Social Theory," Sodology,

FALK, Richard (2002), Yırtıcı Küreselleşme Bir Eleştiri, (Çev. Ali Çaksu), Küre Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.

FUENTES, M.; FRANK, A. G. (1990), "Toplumsal Hareketler Üzerine On Tez," Birikim, 16.

FURUNCU, D. (2014), Yeni Toplumsal Hareketler, Küreselleşme ve Dijital Aktivizm: Gezi Parkı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

GIDDENS, A. (2000a), Üçüncü Yol, İstanbul: Birey Yayıncılık.

GIDDENS, A. (2000b), Elimizden Kaçıp Giden Dünya, (çev. O. Akınhay), İstanbul: Alfa Yayınları.

GIDDENS, Anthony, (2000), Sosyoloji, (Çeviren: Hüseyin Özel – Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara..

GIDDENS, A. (1999), İleri Toplumların sınıf Yapısı (Birey Yayıncılık), İstanbul.

GIDDENS A., (1998), Modernliğin Sonuçları, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

GIDDENS, Anthony (1999), Yapılaşma Kuramının Ana Hatları –Toplumun Kuruluşu-, Ankara: Bilim ve Sanat Yay.

GOULDNER, A. (1978a), "New Class Project, 1.," Theory and Sodety, 6/2,

GOULDNER, A. (1978b), "New Class Project, 11.," Theory and Sodety, 6/3,

GÖL, D. (2015), Türkiye'de 1980 Dönemi Feminist Çeviri Hareketinin Kadın Çalışmaları Dizgesini Oluşturmadaki Rolü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

GÖLE, N. (1996), "Authoritarian Secularism and Islamist Politics: The Case of Turkey", A. R. Norton, (der.), Civil Society in the Middle East, cilt 2, Leiden: E. J. Brill.

GÖLE, N. (2000), "80 Sonrası Politik Kültür", E. Kalaycıoğlu-A. Y. Sarıbay, (der.), Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, İstanbul: Alfa Yayınları.

GÖLE, Nilüfer (2013), "Yer Sofrası ve Sınır İhlalleri", T24, 15-07-2013, http://t24.com.tr/yazi/yer-sofrasi-ve-sinir-ihlalleri/7056

GÖLE, Nilüfer (2013a), "Gezi: Bir Kamusal Meydan Hareketinin Anatomisi", T24, 06-06-2016,http://t24.com.tr/yazi/gezi-bir-kamusal-meydan-hareketinin anatomisi/6824

GÖLE, Nilüfer (2000), İslam Ve Modernlik Üzerine Melez Desenler, Metis Yay., İstanbul.

GÖRENEL, Zeki, (2002), "Karşıtlığın Küreselleşmesi: Neoliberal Dönemde 'Yeni' Toplumsal Hareketler", Küreselleşme İktisadi ve Sosyopolitik Karşıtlıklar (Der. Alkan Soyak), Om Yayınları, İstanbul.

GRAMSCI, A. (2003), Hapishane Defterleri, (çev.: A. Cemgil), İstanbul: Belge Yayınları.

GREFE, Christiane; GREFFRATH, Mathias; SCHUMANN, Harald (2003), ATTAC Küreselleşmeyi Eleştirenler Ne İstiyorlar? (Çev. Ülkü Hastürk), Çitlembik Yayınları, İstanbul.

GÜRAKAR, Tolga (2014), "Bir Direniş Oyunu: Gezi'yi Bourdieu Üzerinden Okumak", Sosyologca, Sayı:7, Ocak- Haziran 2014, İstanbul.

GÜVENÇ, B. (1979), İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitabevi. Harding, S. (1986). The Science Question in Feminism. Ithaca: Cornell University Press.

HABERMAS, J. (1992), Rasyonel Bir Topluma Doğru, (çev. A. Çiğdem-M. Küçük),

Ankara: Vadi Yayınları.

HABERMAS, J. (2001), İletişimsel Eylem Kuramı, 1. Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

HABERMAS,J. (1981), "New Social Movements," Telos. 33

HABERMAS,J. (1984), Theory of Communicative Action (Boston: Beacon Press).

HABERMAS, J. (1996), Between Facts and Norms: Contributions to a Discursive Theory of Lawand Democracy (Cambridge: MA).

HALL, S. – HELD, D. (1995), "Yurttaşlar ve Yurttaşlık", S. Hall-M. Jacques, (der.), Yeni Zamanlar içinde, (çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

HALL, S.-B. HUBBLEY,- G. MCLENNAN. (1985), Siyaset ve İdeoloji: Gramsci, (çev. S. Emrealp), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

HALL, Stuart (1995), "Yeni Zamanların Anlamı" (Çev. Abdullah Yılmaz), Yeni Zamanlar -1990'larda Politikanın Değişen Çehresi- (Der. Stuart Hall & Martin Jacgues), İstanbul: Ayrıntı Yay.

HALL, Stuart (1998), "Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler", Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi (Der. Stuart Anthony&D. King), İstanbul: Ayrıntı Yay.

HANK, J. vd. (1999), "Kimlikler, Sikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler", Yeni Sosyal Hareketler, (Ed. Kenan Çayır), Kaknüs Y., İstanbul.

HARDT, Michael; NEGRI, Antonio (2012), Duyuru, (Çev: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

HARDT, M.; NEGRI, A. (2004), Çokluk: Imparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi (Çev.: B. Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

HELLER, A. (1982), "Habermas and Marxism," HELD, D.; THOMPSON, J.B. (eds.), Habermas: Critical Debates (Hong Kong: Macmillian Press).

HELLMAN, J. A. (1992), "The Study of New Social Movements in Latin America and the Question of Autonomy," ESCOBAR, A. i ALVAREZ, S.E. (Der.), New Social Movements in Latin -America: Identity, Strategy and Democraey. Boulder (CO: Westview Press).

HELLMAN, J. A. (1994), "Mexican Popular Mavements, Clientelism, and the Process of Democratization," Latin American Perspeetives, 21/2.

HILGERS, T. (2003), "Latin American Political Parties, Social Mavements, and Democratic Administration-the Case of the Brazilian Workers' Party," Critique: A Worldwide Student Journal of Politics.

HOFFER, Eric (1995), Kesin İnançlılar, (Çev: Erkıl Günur), İm Yay., İstanbul

HUESCA, R. (2001), "Conceptual Contributions of New Social Movements to Development Communication Research," Communication Theory, 11/4.

INGLEHART, R. (1990), "Values, Ideology, and Cognitive Mobilization in New Social Mavements," DALTON, R.J. i KUECHLER, M. (Der.), Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies (New York: Oxford University Press).

INGLEHART, R.; FLANAGAN, S. C. (1987), "Value Change in Industrial Societies," American Political Scienee Review, 81/4

IŞIK, Gülcan (2013), " Yeni Toplumsal Hareketler ve Sanal Gerçeklik Boyutunda Gezi Parkı Eylemleri", Selçuk İletişim, Journal Of Selcuk Communication, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Cilt 8, Sayı 1, Temmuz 2013, Konya.

İNSEL, Ahmet (2003), "Günümüzdeki Hareketin Öznesi Çok Kimlikli Bir Özne Olabilir", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay.Özcan Özen), Everest Yay., İstanbul.

İNSEL, A. (2003), Türkiye Toplumunun Bunalımı, İstanbul: Birikim Yayınları.

JAMES, S. (1997), "Louis Althusser", Q. Skinner, (der.), Çağdaş Temel Kuramlar, (çev.: A. Demirhan), Ankara: Vadi Yayınları. Eralp, (der.), Devlet, Sistem ve Kimlik, İstanbul: İletişim Yayınları.

JONES, P. (2004), "Mothers with monkeywrenches: Feminist imperatives and the ALF". In: S. Best and A. J. Nocella (Eds). Terrorists or freedom fighters? Reflections on the liberation of animals. New York: Lantern.

JONES, Kathleen B. (1998), "Citizenship in a Woman –Friendly Polity", The Citizenship Debates (Edit: Shafir Gershan), London: University of Minnesota Pres.

KARA, N. (2000), Feminist Kadın Hareketleri ve Medya Profesyonellerinin Tutumları, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

KARAGÖZ, Kezban (2013), "Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri" BYGEM İletişim ve Diplomasi Hakemli Dergi Nisan Sayısı.

KARAKULAKOĞLU, S. (2012), Sosyal Medyanın Karanlık Yüzü, Maltepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Ocak, İstanbul.

KARTAL, Z., (2007), "Kavramsal ve Tarihsel Yönleri İle Küreselleşme". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: Cilt:8, Sayı:2.

KARTAL B., KÜMBETOĞLU B. (der), (2011), Yeni Toplumsal Hareketler, Anadolu Ün. Yay., Eskişehir.

KELEŞ, R., HAMAMCI, C. ve ÇOBAN, A. (2015), Çevre Politikası. Ankara: İmge.

KESİM, M., (2008), Uzaktan Eğitim Teknolojilerindeki Yönelimler IPV4 , Uluslararası Uzaktan Eğitim Konferansı, Ekim.

KESKİN, Melda; KESKİNSOY, Ertan (2003), "Savaş Karşıtlığı Siyaseti: Yeni Bir Dünya İçin Yeni Eylemler Ve "Greenpeace Usulü" Mücadele", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay.Özcan Özen), Everest Yay., İstanbul.

KEYMAN, F.; İÇDUYGU, A. (2003), "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses," Citizenship Studies, 7/2

KILIÇ, Zülal (1998), "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Kadın Hareketine Genel Bir Bakış". 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. Ed. A.B.Hacımirzaoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

KITSCHELT, H. (1986), "Political Opportunitty Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies," British Journal of Political Scienees, 16/1

KING, Y. (1990), "Healing the wounds: Feminism, ecology, and nature/culture dualism". In: I. Diamond, G. F. Orenstein (Eds.). Reweaving the World: The emergence of ecofeminism. San Francisco: Sierra Club Books.

KLANDERMANS, P. B. (1990), "Linking the 'Old' and 'New': Mavement Networks in the Netherlands," DALTON, R.J. i KUECHLER, M. (Der.), Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Demoeracies (New York: Oxford University Press).

KNOKE, D. ; THOMPSON, R. (1977), "Voluntary Association Membership Trends and the Family Life Cycle," Social Forees, 56/1.

KNOKE, D. (1986), "Associations and Interest Groups," Annual Review of Sociology, 12.

KOOPMANS, R. (1996), "New Social Movements and Changes in Political Participation in Western Europe," West European Politics, 19/1.

KÖSE, H. (2016), "Bourdieu Düşüncesinde Tahakküm-İtaat İlişkisi ve Sosyo-Politik Beden". ILEF Dergisi 3(2).

KRIESI, H. (1989), "New Social Movements and the New Class in the Netherlands," The American Journal of Sociology, 94/5

KURBANOĞLU, E. (2011), "Türkiye'deki LGBTT Hareketinin Tarihi", Homofobi Kimin Meselesi? (haz. A. Erol, N. Öztop), Ayrıntı Basımevi, Ankara.

LACLAU, E. (1990), New Reflections on the revolution of Our Time, London; New York: Verso.

LACLAU E., ve MOUFFE C., (1985), Hegemony and Socialist Strategy, Verso, London

LACLAU, E. (1994), The Makind of Political Identities, London: New York: Verso.

LACLAU, E. (1998), İdeoloji ve Politika, (çev.: H. Sarıca),.İstanbul: Belge Yayınları

LACLAU, E. (2000),Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme, (çev. E. Başer), İstanbul: Birikim Yayınları.

LACLAU, E. ; MOUFFE, C. (1992), Hegemonya ve Sosyalist Strateji, (Çev. A. Kardam; D. Şahiner) (Birikim Yayınları). İstanbul.

LARANA, E. ; JOHNSTON, H. ; GUSFIELD, G. (Der.) (1994), "Introduction," New Social Movements: From Ideology To Idenmy (Philadelphia: Temple University Press).

LARANA, E. (1994), "Continuity and Unity in Mew Forms of Collective Action: A Comperatıve Analysis of Student Movements", Larana, E.-Jonston, H.- Gusfield, G.

(der.), New Social Movements: From Ideology To Identity, Philadelphia: Temple University Press.

LARRAIN, G., (1995), İdeoloji ve Kültürel Kimlik. Çev. N. Domaniç. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

LASH, S. ; URRY, J. (1987), The End of Organized Capitalism (Wisconsin: The University of Wisconsin Press).

LE BON, Gustave (1997), Kitleler Psikolojisi, (Haz: Yunus Ender), Hayat Yay., İstanbul.

LEFEBVRE, H. (2007), Modern Dünyada Gündelik Hayat, çev. Işın Gürbüz, Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

LE GUIN, U. K. (1989), Dancing at the Edge of the World: Thoughts on Words, Women, Places. New York: Grove Press.

LLOYD, G. (1996), Erkek Akıl: Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'. (Çev: Muttalip Özcan) İstanbul: Ayrıntı.

LUXEMBURG, R. (1999), Organizational Questions of the Russian social Democracy, Rosa Luxemburg Internet Archive, (www.Marksists.org).

MACIONIS, John J. (2012), Sosyoloji, (Çeviri editörü: Vildan Akan), Nobel Yayınları, Ankara.

MAHMUTOĞULLARI, Mesut (2002), "Küreselleşme Karşıtı Hareketler 'NASIL BİR DÜNYA' Sorusuna Yanıt Verebilecek mi?", http://www.antimai.org/gr/mmodtu.htm, (21.10.2019).

MALKOÇ, Sinan E. (2013), Yeni Toplumsal Hareket Olgusu ve Türkiye'de 1980 Sonrası Yeni Toplumsal Hareketler, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.

MAMAY, S. (1991), "Theories of Social Movements and Their Current Development in Soviet Society," ucy.ukc.ac.uk/csacpub/russian/contents

MARSHALL, Gordon (1999), Sosyoloji Sözlüğü, (Çev: Osman Akınay.Derya Kömürcü), Bilim Ve Sanat Yay., Ankara.

MARTELL, L. (1994), Eeology and Society (Oxford: Polity Press).

MARCUSE, H. (1991), Karşı Devrim ve İsyan, (çev. G. Koca-V. Ersoy), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

MARCUSE, H. (1998), "Yeni Baskı Döneminde Hareket: Bir Değerlendirme", (çev. M. Keçik), Cogito, Bahar sayısı, İstanbul: YKY.

MARX, K. (1979b), Grundrisse (Çev.: S. Nişanyan) (Birikim Yayınları). İstanbul.

MARX, K. (1979a), Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, (çev. S. Belli), Ankara: Sol Yayınları.

MARX, K. (1993), 1844 El Yazmaları, (çev. K. Somer), Ankara: Sol Yayınları.

MARX, K. (1997a), Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, (çev. K. Somer), Ankara: Sol Yayınları.

MARX, K. (1997b), Yahudi Sorunu, Ankara: Sol Yayınları.

MARX, K. (1997c), Kapital I, (çev. A. Bilgi), Ankara: Sol Yayınları.

MARX, K.-F. ENGELS. (1976), Alman İdeolojisi, (çev. S. Belli), Ankara: Sol Yayınları.

MELUCCI, Alberto (1999), "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", Yeni Sosyal Hareketler, (Haz: Kenan Çayır), Kaknüs Yay., İstanbul.

MELUCCI, A. (1995), Challenging Codes: Colleetive Aetion in Information Age (Cambridge: Cambridge University Press), Cambridge.

MERT, Nuray (2003), "İnsanı Artık Tarihin Merkezine Oturtmalıyız", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay.Özcan Özen), Everest Yay., İstanbul.

METİN, A. (2011), Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi 2(1), Çankırı.

MICHELL, Andree, (1995), Feminizm, (Çeviren: Şirin Tekeli), Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları, İstanbul.

MICHELS, R. (1962), Politieal Parties (New York: Collier Books).

MOUFFE, C. (1994), "Radikal Demokrasi: Modern mi, Postmodern mi?", M. Küçük, (der.), Modernite Versus Postmodernite, Ankara: Vadi Yayınları.

MOUFFE, C. (1999), "Demokrasi, İktidar ve 'Siyasal Düzen'", S. Benhabib, (der.), Demokrasi ve Farklılık, (çev. Z. Gürata-C. Gürsel), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

MOUFFE, C. (2002), Demokratik Paradoks, (çev. A. C. Aşkın), Ankara: Epos Yayınları.

MUTLU, Ali Çağrı (2003), "Zalimlerin Gücüne Karşı Hayal Gücü Eylemi", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay.Özcan Özen), Everest Yay., İstanbul.

NAVARO, Leyla, (1999), Tapınağın Öbür Yüzü-Gerçekten Beni Duyuyor Musun?, Sistem Yayınları, İstanbul.

NHANENGE, J. (2011), Ecofeminism: Towards Integrating the Concerns of Women, Poor People and Nature Into Development. U.K.: University Press of America.

NORRIS, P. (2001), "Democratic Phoenix: Political Activism Wordwide," www.web.uct.ac.za/ depts/cssr i seminars/norisbio.pdf.

NOTZ, GISELA (2011), "Feminizm", Çev. Sinem Derya Çetinkaya, Ankara, Phoenix Yayınevi.

OFFE, C. (1990), "Reflections on the Institutional Self-tarnsformation of Movement

Politics: A Tentative Stage Model", R. J. Dalton – M. Kuechler, (der.), Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies, New York: Oxford University Press.

OFFE, Clause (1999), "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlaması", Yeni Sosyal Hareketler, (Haz: Kenan Çayır), Kaknüs Yay., İstanbul.

OFFE, C. (1985), "New Social Mavements: Challenging the Boundaries of Institutional Politics," Social Research, 52/4.

OFFE, C. (1987), "Challenging the Boundaries of Institutional Politics: Social Movements since the 1960's," MARlER, C.S. (Der.), Changing Boundaries of the Political (Cambridge: Cambridge University Press).

OFFE, Claus (1999), "Yeni Sosyal Hareketler: Kuramsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", Yeni Sosyal Hareketler –Teorik Açılımlar- (Yay. Haz: Kenan Çayır), İstanbul: Kaknüs Yay.

OLGUN, H. (2017), "Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkil Tahakküm." In: H. Olgun, O. İmga (Eds.). Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar. Ankara: Liberte.

OLOFSSON, G. (1988), "After the Working-Class Movement? An Essay on What's 'New' and What's 'Social' in the New Social Movements," Acta, 31

ONARAN, Oğuz (1975), Örgütlerde Karar Verme, 2. Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara.

ONARAN, Oğuz, BÜKER, Seçil ve BİR, Ali, (1998), Eskişehir'de Erkek Rol ve Tutumlarına İlişkin Alan Araştırması, Anadolu Üniversitesi Yayınları Eskişehir.

ÖNER, A. (2015), Beyaz Yakalı Eşcinseller-İşyerinde Cinsel Yönelim Ayrımcılığı ve Mücadele Stratejileri, İletişim Yayınları, İstanbul.

ÖNDER, T., (2003), Ekoloji, Toplum ve Siyaset, Odak Yayınevi, Ankara.

ÖNGEN, T. (1996), Prometheus'un sönmeyen Ateşi, İstanbul: Alan Yayıncılık.

ÖNGEN, T. (2002), "Marx ve Sınıf", Praksis, 8.

ÖNGEN, T. (2003), "Yeni Liberal Dönüşüm Projesi ve Türkiye Deneyimi", A. H.

ÖZBEK, Ç. (2016), "Kent Temelli Toplumsal Hareketler: LGBTİ Örgütlerinin Gezi Parkıyla İlişkilenmesi", Kente Dair, yay. haz. M. S. Tümtaş, A. Dericioğulları Ergun, C. Ergun, Bağlam Yayınları, İstanbul.

ÖZBEK, Ç. (2016), "Modernite-Postmodernite İkiliğinde Cinsiyeti Yeniden Kurgulamak, Aurum-İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2)

ÖZBEK, Ç. (2015), Demokrasinin Yeni Aktörleri: Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Muğla.

ÖZBEK, Ç. (2017), "Ayrımcılıkla Mücadelenin Kamusallığı: LGBT, Hareket ve Örgütlülük"

ÖZEN, Özcan (2003), "Sistem Karşıtı Düzen İçi Hareketler", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay.Özcan Özen), Everest Yay., İstanbul.

ÖZKAZANÇ, A. (2010), "Kadını Görmeyen Bilim ve Sağlık Politikaları" Başlıklı sunum metni. II. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongresi. 20-23 Mayıs 2010.

PAKULSKI, J. (1993), "The Dying of Class or Marxist Class Theory?," International Sociology, 8/3

PAKULSKI, J. (1993), "Social Movements and Class: The Decline of the Marxists

Paradigm", Maheu, L. (der.), Social Movements and Social Classes; the Future of Collective Action, London: Sage Publications.

PARKIN, F. (1968), Middle Class Radicalism, (New York: Praeger).

PHILLIPS, Anne (1995), Demokrasinin Cinsiyeti, İstanbul: Metis Yay.

PEZZULLO, P. C. (2011), "Articulating anti-toxic activism to sexy superstars: The Cultural Politics of A Civil Action and Erin Brockovich". In: S. P. Depoe. (Ed.). Environmental Communication Yearbook. New York: Routledge. 21-48.

PICHARDO, N. A. (1997), "New Social Movements: A Critical Review," Annual Review of Sociology, 23

PLUMWOOD, V. (2004), Feminizm ve Doğaya Hükmetmek. (Çev. Başak Ertür). İstanbul: Metis. Salleh, A. (1989). "Stirrings of a New Renaissance". Island Magazine (8)

POPENOE, David (1983), Sociology, Fifth Edition, Rutgers.The University Of New Jersey.

PORTELLI, H. (1982), Gramsci ve Tarihsel Blok, (çev. K. Somer), Ankara: Savaş Yayınları.

POSTER, M. (1974), "Althusser on History Without Man", Political Theory, 2/4, s. 393-409.

POULANTZAS, N. (1977), "Kapitalist Devlet: Miliband ve Laclau'ya Cevap", M. Belge,-A. Aksoy, (der), Kapitalist Devlet Sorunu, (çev.: Y. Berkman), İstanbul: Birikim Yayınları.

POULANTZAS, N. (1992), Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar, (çev.: Ş. Süer-F. Topaçoğlu,), İstanbul: Belge Yayınları.

RAMAZANOĞLU, Caroline, (1998), Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri, (Çeviren: Mefkure Bayatlı), (Yayına Hazırlayan: Fatmagül Berktay), Pencere Yayınları, İstanbul.

ROCHON, T. R. (1990), "The West European Peace Movement and the Theory of New Social Movements," DALTON, R. J. ; KUECHLER, M. (Der.), Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies (New York: Oxford University Press).

ROHRSCHNEIDER, R. (1990), "The Roots of Public Opinion toward New Social Movements: An Emprical Test of Competing Explanations," American Journal of Political Science, 34/1

ROSE, F. (1997), "Toward a Class-Cultural Theory of Social Mavements: Reinterpreting New Social Movements," Sociological Forum, 12/3

ROSENGARTEN, F. (1984), "The Gramsci-Trotsky Question" (1922-1932), Social Text, 11.

SANCAR, Serpil, (2003), "Üniversitede Feminizm? Bağlam, Gündem ve Olanaklar", Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı:97, s.164-182.

SLATTERY, Martin, (2008), Sosyolojide Temel Fikirler, (Çev.: Özlem Balkız vd.), (Yayına Hazırlayan: Ümit Tatlıcan & Gülhan Demiriz), İkinci Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul.

SANLI, Leyla (2003), Türkiye'de Toplumsal Hareketler", Toplumsal Hareketler Konuşuyor, (Haz: Leyla Sanlı), Alan Yay., İstanbul.

SARIBAY, Ali Yaşar (2013), "Demokrasinin Yalnız Kalabalıkları", #Diren Sosyoloji, (Editör: Ekrem Saltık), Kaldırım Yayınları, İstanbul.

SARUP, M. (2004), Post-yapısalcılık ve Postmodernizm. (Çev. Abdulbaki Güçlü). Ankara: Bilim ve Sanat.

SAVAŞ, A. Klavye Delikanlılığı Mı, Devrimin Anahtarı Mı? http://www.sabah.com.tr/Pazar/2013/01/06/klavye-delikanliligi-mi-devrimin-anahtari-mi (Erişim Tarihi: 12.03.2018)

SAVRAN, G. (1992), "Marksizm ve 'Yeni Toplumsal Hareketler' Tartışması," Sımf Bilinci, 11

SCHOFER, E. ; GOURINCHAS, M. F. (2001), "The Structural Contexts of Civil Engagement: Voluntary Association Membership in Comparative Perspective," American Sociological Review, 66/6.

SEZGİN, S. (2014), Türkiye'de Feminist Söylem ve İslami Feminizm, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Trabzon.

SHIVA, V. (2015), İnadına Canlı: Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma. (Çev. Emine Ayhan). İstanbul: Sinek Sekiz.

SMITH, G.-Wales, C. (2000), "Citizen's Juries and Deliberative Democracy",

Political Studies, 48.

SMITH, S. B. (1989), "Ideology and Interpretation: The Case of Althusser", Poetics

Today, 10/3.

SOYDAN, M. K., (2012), "Küreselleşme Sürecinde Medyanın Rolü", Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Uzmanlık Tezi: Ankara.

SPRINKER, M. (1995), “The Legacies of Althusser”, Yale French Studies, 88.

STEINMETZ, G. (1994), "Regulation Theory, Post-Marxism and the New Social Movements," Comparative Studies in Society and History, 36/1

STOKES, S. C. (1998), “Pathologies of Deliberation”, Deliberative Democracy içinde, der. J. Elster, Cambridge: Cambridge University Press.

SUĞUR, Nadir (1995), “Küreselleşme Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme”, Birikim Dergisi, 73, İstanbul.

SÜMER, Sevil (2001), “Modern Kadınlar Çatışan Talepler Farklı Çözümler”, Yerli Bir Feminizme Doğru (Yay. Haz: Aynur İlyasoğlu&Necla Akgökçe), İstanbul: Sel Yay.

SWINGEWOOD, A. (1998), Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, (çev.: O. Akınhay),

Ankara: Bilim ve Sanat.

SZELENYI, I. ; MARTIN, B. (1988), "The Three Waves of New Class Theories,"

ŞAHİN, Ü. (2016), “Yeşil Hareketin bir tarihi var: Bir değinme”. In: S. Erensü, et al. (Eds.). İsyanın ve Umudun Dip Dalgası. İstanbul: Tekin. 50-59.

ŞAYLAN, G. (2003), Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi, Ankara: İmge

Yayınları.

ŞENTÜRK, Ünal (2006), “Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı”, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 30, No:1, Sivas.

ŞERİF, Muzaffer ; ŞERİF, Canolyn W. (1996a), Sosyal Psikolojiye Giriş I, Sosyal Yay., İstanbul.

ŞERİF, Muzaffer; ŞERİF, Canolyn W. (1996b), Sosyal Psikolojiye Giriş II, Sosyal Yay., İstanbul.

ŞİMŞEK, S. (2004), "New Social Movements in Turkey Since 1980," Turkish Studies, 5/2.

TAMER, Meral (2004), İmam Hatipli Kızlar Kariyer Peşinde, Milliyet, 17 Haziran.

TARHAN, M. (2014), "LambdaİstanbulAile Grubu (LİSTAG) Yeni Bir Aile, Yeni Bir Aktivist Dil", Cogito, 65-66.

TAYLOR, D. E. (1997), "Women of color, environmental justice and ecofeminism". In: K.J. Warren (Ed.). Ecofeminism: Women, Culture, Nature. Bloomington: Indiana University Press.

TEKELİ, Şirin (1993), "1980'ler Türkiye'sinde Kadınlar", 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar (Yay. Haz: Şirin Tekeli), İstanbul: İletişim Yay.

TEKELİ, Şirin (1998), "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme". 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. Ed. A.B. Hacımirzaoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

TEMELKURAN, Ece (2003), "Dünya İle Birlikte Ak", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay.Özcan Özen), Everest Yay., İstanbul

THORNHAM, S. (2006), "Postmodernizm ve Feminizm", Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü, ed. S. Sim, çev. M. Erkan, A. Utku, eBabil Yayıncılık, Ankara.

TILLY, Charles 2008 Toplumsal Hareketler 1768–2004 (Çev. Orhan Düz), (Yay. Haz. Rabia Yılmaz), İstanbul: Babil Yayınları.

TILLY, C. (2001), "Social Movements Enter the Twenty-first Century", Revised Version of Paper Prepared for the Conference on Contentious Politics and the Economic Opportunity Structure: Mediterranean Perspectives University of Crete, Rethimno.

TIMISI, N., (2003), Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi, Dost Kitapevi, Ankara.

TOKUROĞLU, B., (1991), "Türkiye'de Feminizm", Türk Aile Ansiklopedisi, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, cilt 2, Ankara.

TOKUROĞLU, B., (2003), Tek Parti Dönemi Toplumsal Cinsiyet Anlayışı (1923-1946), Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

TOPRAK, Zafer (1998), "Halk Fırkası'ndan Önce Kurulan Parti Kadınlar Halk Fırkası". Tarih ve Toplum (51), İletişim Yayınları, İstanbul.

TOURAINE, A. (2000a), Demokrasi Nedir?, (çev. O. Kunal), İstanbul: YKY.

TOURAINE, A. (2000b), Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz?, (çev. O. Kunal), İstanbul: YKY.

TOURAINE, A. (2007), Yeni Bir Paradigma, çev. O. Kunal, YKY, İstanbul.

TOURAINE, A. (1985), "An Introduction to the Study of Social Movements," Social Research, 52/4.

TOURAINE, A. (1988), Return of The Actor (University of Minnesota Press).

TOURAINE, A. (1995), Modernliğin Eleştirisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

TOURAINE, Alain (1999) "Toplumdan Toplumsal Harekete", (Der: Kenan Çayır), Yeni Sosyal Hareketler, Teorik Açılımlar, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

TÖZÜM, H. (2004), "Küreselleşme: Gerçek mi, Seçenek mi?," Doğu-Batı, 18

TUCKER, K. H. (1993), "Aesthetics, Play and Cultural Memory: Giddens and Habermas on the Postmodern Challenge", Sociological Theory, 11/2

TUNA, Ozan, Doğu (2005), "Küreselleşme Karşıtlığının Gelişimi Üzerine", Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme (Der. Cem Karadeli), Phoenix Yayınları, Ankara.

TÜNAY, M. (1994), "Althusser ve Siyaset-Ekonomi İlişkileri", ODTÜ Gelişme Dergisi, 21/3.

TÜRKDOĞAN, Orhan (1997), Sosyal Hareketler Sosyolojisi, İstanbul

TWINE, R. (2014), "Ecofeminism and Veganism: Revisiting the Question of Universalism". In: C.J. Adams and L. Gruen (Eds.). Ecofeminism: Feminist Intersections with Other Animals & The Earth. USA: Bloomsbury.

ULUSAL EYLEM PLANI, (1998), Ankara: T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yay.

URRY, J. (1995), "Örgütlü Kapitalizmin Sonu", S. Hall-M. Jacques, (der.). Yeni

Zamanlar: 1990'larda Politikanın Değişen Çehresi, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

UYGUR, N. (2006), Kültür Kuramı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

UYSAL, Ahmet (2013), "Teori ve Pratik Arasında Gezi Protestoları, Bir Toplumsal Hareket midir?", #Diren Sosyoloji, (Editör: Ekrem Saltık), Kaldırım Yayınları, İstanbul.

WAGNER, Peter (1996), Modernliğin Sosyolojisi –Özgürlük ve Cezalandırma-, İstanbul: Sarmal Yay.

WALLERSTEIN, I. (1992), Tarihsel Kapitalizm. İstanbul: Metis.

WALLERSTEIN, Immanuel (2006), "Kalkınmacılık ve Küreselleşmeden Sonrası Ne?", Küreselleşme Okumaları (Çev. Yusuf Okan Kavuncu), (Edt. Kudret Bülbül), Kadim Yayınları, Ankara.

WALLERSTEIN, Immanuel (2004), Amerikan Gücünün Gerileyişi Kaotik Bir Dünyada ABD (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

WALLERSTEIN, Immanuel; BALIBAR, E. (1993), Irk, Ulus, Sınıf, (Metis Yayınları), İstanbul.

WARREN, K. J. (1997), "Taking empirical date seriously: In: K.J. Warren (Ed.). Ecofeminism: Women, Culture, Nature. Bloomington: Indiana University Press. 3-20.

WARREN, K. J. (1990), "The Power and Promise of Ecological Feminism," Environmental Ethics. 12.

WILLIAMS, R. (1989), 2000'e Doğru (Ayrıntı Yayınları),İstanbul.

WOLF, S. (2012), Cinsellik ve Sosyalizm-LGBT Özgürleşmesinin Tarihi, Politikası ve Teorisi, çev. K. Tanrıyar, Sel Yayıncılık, İstanbul.

WOOD, E. M. (1985), Sınıftan Kaçış, (çev.: Ş. Alpagut), İstanbul: Akış Yayıncılık.

WOOD, E. M. (1990), "Sivil Toplumun Yararları ve Zararları", Socialist Register,

www.stgp.org/makaleler

WOOD, E. M. (2003), Kapitalizm Demokrasiye Karşı, (çev.: Ş. Artan), İstanbul:

İletişim Yayınları.

YARAŞIR, V. (2002), Sokakta Politika (Gendaş Yayınları),İstanbul.

YILDIRIM Y. (2012), Türkiye'li Toplumsal Hareketlerin Dönüşümüne Genel Bir Bakış, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Cilt: 10.

YURDALAN, Özcan (2003), "İnsan Kalkanlar Barış Yolunda", Dünyanın Bütün Sokakları İsyanda, (Der: Osman Akınay.Özcan Özen), Everest Yay., İstanbul.

ZIMMERMAN, M. (1976), "Polarities and Contradictions: Theoretical Basis of the Marxist Structuralist Encounter," New German Critique, 7

ZIZEK, Slovaj (2013), Dünyadaki İsyanların Anlamı, Agora Kitaplığı, İstanbul.

ZORBA Şirin H. (2009), Türkiye'deki Kadın Örgütleri ve Bu Örgütlerin Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://www.rtuk.gov.tr/haberler/3787/8175/dikkat-ceken-arastirmanin-sonuclari-aciklandi.html, (01.01.2019).

http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1608/17311.pdf, (08.09.2019).

http://www.antimai.org/gr/ilkeindex.htm, (24.07.2019).

http://www.anarkismo.net/article/4070?search_text=versailles, (28,04.2017).

http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2017/12/kadin-hareketinin-tarihi-sirin-tekeli.pdf, 28.09.2019).

https://hyetert.org/2003/12/24/yog-ilk-feminist-ermeni-hayganus-markin-1885-1966-hayati-dusunceleri-ve-etkinlikleri/, (27.12.2019).

https://gazetekarinca.com/2017/11/yazin-dunyasinda-feminist-bir-adalet-feryadi-hayganus-mark/, (28.12.2019).

https://core.ac.uk/download/pdf/38320771.pdf, (29.12.2019).

http://bianet.org/kadin/siyaset/58-ermeni-feminist-hayganus-mark, (27.12.2019).

https://dergipark.org.tr/tr/pub/asm/issue/22913/245308, (20.08.2019).

https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/2523/burcusarier.pdf, (25.06.2019).

https://www.morcati.org.tr/tr/tanisalim/oykumuz, (23.03.2019).

https://www.rtuk.gov.tr/assets/Icerik/AltSiteler/medya-okuryazarligi-arastirmasi.pdf, (24.09.2019).

https://www.ensonhaber.com/taksimde-lgbt-onur-yuruyusu-2013-06-30.html,(28.08.2019).

https://www.bolgegundem.com/lgbti-onur-yuruyusu-2019-icin-yine-izin-cikmadi-914585h.htm, (28.12.2019).

https://listelist.com/lgbtt-2013-onur-yuruyusu-fotograflari/, (29.09.2018).

https://listelist.com/wp-content/uploads/2013/07/onur-yuruyusu-2013-pankartlar-dun-gezideydik-bugun-buradayiz.png,(29.09.2018).

https://t24.com.tr/haber/gezi-parki-eylemlerinin-5-yil-donumunde-kadinlar-anlatti-gercek-bir-devrim-duslerimizi-yaktilar,640244, (23.03.2019).

https://www.pinterest.se/pin/123778689731459312/, (29.09.2019).

https://www.kaosgl.org/haber/lgbtrsquolerin-gozunden-gezi-direnisi, (13.05.2018).

https://www.demokrathaber.org/medya/aa-kendilerini-anneler-olarak-niteleyen-bir-grup-h19362.html, (08.07.2019).

https://sendika63.org/2013/06/taksim-gezi-parkida-bir-gun-daha-nasil-gecti-foto-izlenim-116627/, (09.09.2018).

http://geziyorum-cekiyorum.blogspot.com/2014/06/kufurle-degil-inatla.html, 23.06.2019).

http://www.haber7.com/guncel/haber/1036289-basortulu-kadinlara-taciz-tepkisi, (29.12.2019).

http://everywheretaksim.net/tr/gezi-parkinda-kufur-atolyesi-cagri-metni/,(07.08.2019).

http://geziyorum-cekiyorum.blogspot.com/2014/06/kufurle-degil-inatla.html, 23.06.2019).

http://www.anayurtgazetesi.com/haber/Gezi-Parkina-kadin-damgasi/455982, (29.12.2019).

https://t24.com.tr/haber/eylemci-kadinlardan-basortulu-kadinlara-uygulanan-siddete-tepki,231508, (29.12.2019).

https://tr.pinterest.com/ahmetce/gezi-park, (29.12.2019).

http://www.halkevleri.org.tr/guncel/istanbul-ve-izmir-de-direnen-kadinlar(29.12.2019).

https://www.gazeteemek.com/gundem/gezi-parki-eylemlerine-katilan-kadinlar-anlatti-gercek-bir-devrim-h3862.html,(28.12.2019).

https://odatv.com/capulcunun-sutyeni-hayat-kurtarir-0706131200.html,(28.12.2019).

https://t24.com.tr/haber/taksimde-tazyikli-suya-karsi-kipirdamadan durdu,231113,(28.12.2019).

https://aylagingunlugu.blogspot.com/2013/06/direnen-kadnlar-ne guzelsiniz.html,(28.12.2019).

https://www.gazeteemek.com/gundem/gezi-parki-eylemlerine-katilan-kadinlar-anlatti-gercek-bir-devrim-h3862.html,(28.12.2019).

http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/gezi-eylemcisi-kadinlar,(28.12.2019).

https://gaiadergi.com/femeni-ne-kadar-taniyoruz/,(04.12.2018).

https://www.uplifers.com/femen-ile-ilgili-merak-edilenler-femen-kimdir-neleri-protesto-eder/, (24.05.2019).

http://www.uyumsuzdergi.com/p/1.html, (26.06.2019).

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/femen-rus-patrik-e-saldirdi-21071889, (29.11.2019).

https://dadanizm.com/2019/12/03/manifetso-gibi-dans-silideki-kivilcim-dunyaya-yayiliyor/, (12.12.2019).

https://tr.euronews.com/, (08.12.2019).

https://mexiconewsdaily.com/news/women-join-international-protest-against-violence/, (12.12.2019).

https://wearemitu.com/entertainment/club-america-the-soccer-team-mexicans-love-to-hate-just-mocked-feminist-protests-and-folks-are-muy-encabronados/,(12.12.2019).

https://www.tesadernegi.org/sivil-itaatsizlik-kavrami-baglaminda-las-tesis-eylemlerinin-degerlendirilmesi.html?,(12.12.2019).

https://onedio.com/haber/silili-kadinlarin-baslattigi-lastesis-cagrisi-yayiliyor-fransa-dan-ispanya-ya-kadinlar-sokakta, (12.12.2019).

https://www.radiodos.com.ar/37907-el-violador-eres-tu-el-conmovedor-himno-chileno-contra-la-violencia-machista-dio-la-vuelta-al-mundo,(12.12.2019).

https://tr.euronews.com/2019/12/22/yunanistan-da-kadinlar-las-tesis-esliginde-erkek-siddetini-protesto-etti, (25.12.2019).

https://tele1.com.tr/silili-kadinlarin-dansli-protestosu-istanbulda-da-yapilacak-tecavuzcu-sizsiniz-demek-icin-isyanini-da-al-gel-105705/, (23.12.2019).

https://www.tukenmezhaber.com/guncel/tgb-universiteli-kadinlarin-las-tesis-eylemini-hedef-aldi, (26.12.2019).

https://www.ensonhaber.com/chpli-ve-hdpli-kadin-vekillerden-las-tesis-eylemi.html, (28.12.2019).

https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/ankara-universitesinde-las-tesise-izin-yok, (28.12.2019).

https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/12/25/ankara-universitesinde-las-tesise-izin-yok/, (28.12.2019).

http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/londrada-turk-kadinlardan-las-tesis-ruzgari, (27.12.2019).

https://dadanizm.com/2019/12/03/manifetso-gibi-dans-silideki-kivilcim-dunyaya-yayiliyor/,(27.12.2019).

https://www.aydinlik.com.tr/tgb-las-tesis-e-izin-vermedi-genclik-aralik-2019, (28.12.2019).

https://onedio.com/haber/silili-kadinlarin-baslattigi-lastesis-cagrisi-yayiliyor-fransa-dan-ispanya-ya-kadinlar-sokakta, 27.12.2019).

http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video/1710410/konyada-kadinlar-las-tesis-eyleminde-bulustu.html, (28.12.2019).

https://tr.sputniknews.com/turkiye/201912241040905814-tgbden-las-tesis-eylemlerine-protesto/, (28.12.2019).

https://gazeteyolculuk.net/konyada-kadinlar-las-tesis-eyleminde-bulustu, (28.12.2019).

http://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/217213-kadikoy-de-gozaltina-alinan-kadinlar-adli-kontrole-itiraz-etti, (28.12.2019).

http://www.cumhuriyet.com.tr/video/video/1710410/konyada-kadinlar-las-tesis-eyleminde-bulustu.html, (28.12.2019).

https://sendika63.org/2019/12/las-tesis-besiktasta-suclu-aranizda-devlet-farkinda, (27.12.2019).

https://www.diyaloggazetesi.com/kibris/gazimagusada-las-tesis-h74929.html, (28.12.2019).

https://www.birgun.net/haber/izmir-de-las-tesis-eylemi-sonrasi-gozaltina-alinan-20-kadin-serbest-birakildi, (28.12.2019).

https://www.birgun.net/haber/hayir-diyorsam-hayirdir, (28.12.2019).

https://www.haberturk.com/silili-kadinlarin-dunyaya-yayilan-dansli-protestosu-las-tesis-tbmm-de, (28.12.2019).

https://www.birgun.net/haber/dalga-dalga-yayiliyor-las-tesis-protestosu-izmir-de, (28.12.2019).

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mecliste-las-tesis-protestosu-dansla-olacaksa-hepimiz-dans-edelim, (28.12.2019).

https://www.independentturkish.com/node/, (25.12.2019).

https://t24.com.tr/foto-haber/kadikoy-deki-las-tesis-performansina-polis-mudahalesi,9173, (25.12.2019).

https://www.posta.com.tr/femen-aktivistleri-papanin-huzurunda-soyundu- 157090, (29.12.2019).

http://www.seffafgazete.com/haberler/diger-haberler-1/11487/femen-istanbulda-olay-yapti?, (25.12.2019).

http://www.merhabahaber.com/femen-turkiyeden-kurana-hakaret-158976h.htm,(29.11.2019).

https://www.trendlerlistesi.com/2019/12/las-tesis-ne-demek-sarki-sozleri.html, (28.11.2019).

https://twitter.com/Abofemcl?Fsili-gozaltinda-oldurulduguu-sanilan-la-mimo-icin-adalet-istiyor, (26.10.2019).

http://www.haber7.com/guncel, (29.11.2019).

https://t24.com.tr/haber/femen, (29.10.2019).

https://odatv.com/femenden-laiklik-mesaji-03031836.html, (29.11.2019).

https://www.youtube.com/watch?v=2Q1CMvMpqqw, (28.11.2019).

https://www.demokrathaber.org/kadin/femenin-ustsuz-eylem-cagrisina-ilk-yanit-kadikoyden-h24056.html, (28.11.2019).

https://www.sozcu.com.tr/2013/gundem/femen, (29.11.2019).

http://www.hurriyet.com.tr/gundem/femen, (28.11.2019).

http://www.gazetevatan.com/iste-en-cesur-femen, (29.11.2019).

https://www.internethaber.com/turk-erkeginden-genelev-turlari-194580h.htm, (30.11.2019).

https://www.haberpi.com/haber-gogus-goguse-carpisacaklar-25730.html,(29.10.2019).

https://www.facebook.com/pages/FEMEN, (28.08.2018).

http://www.gazetevatan.com/femen-istanbul-da-eylem-yapti-21912-galeri-haber-fotogaleri/, (29.10.2019).

https://www.ensonhaber.com/femen-uyeleri-emniyete-bornozla-getirildi-2012-03-08.html, (12.09.2019).

https://www.freedomsphoenix.com/News/122786-2012-11-19-breast-beating-femen-assaulted-by-anti-gay-marriage-demonstrators-in.htm, (25.08.2019).

https://t24.com.tr/haber/femenden-intihara-tepki-fasist-cehennemde-curur-umarim,230460, 29.12.2019).

https://www.haberturk.com/galeri/yasam/427911-bu-kez-silahlilar/1/9, (29.12.2019).

https://www.facebook.com/pages/FEMEN-Turkey/557323874326590,(06.04.2014).

http://www.turkkadinlarbirligi.org/tar. htm, (18.11.2009).

http://www.anarkismo.net/article/4070,(06.11.2009).

http://www.ksgm.gov.tr/gmh_tarihce.php,(23.11.2019).